

**KIBRIS BARIŞ HAREKATI SONRASI UYGULANAN AMERİKAN
AMBARGOSUNUN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Ömer ÇETİNBEŞ

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Veli SIRIM

2021

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KIBRIS BARIŞ HAREKATI SONRASI UYGULANAN AMERİKAN
AMBARGOSUNUN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Ömer ÇETİNBES

İKTİSAT ANABİLİM DALI
DANIŞMAN: Doç. Dr. Veli SIRIM

TEKİRDAĞ-2021
Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davrandığımı taahhüt ederim.

30 /06 / 2021

Ömer ÇETİNBES

ÖZET

Kurum, Enstitü, : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ABD : İktisat Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Kıbrıs Barış Harekatı Sonrası Uygulanan Amerikan
Ambargosunun Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri
Tez Yazarı : Ömer ÇETİNBES
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Veli SIRIM
Tez Türü, Yılı: Yüksek Lisans Tezi, 2021
Sayfa Sayısı : 100

Akdeniz bölgesindeki coğrafi konumu açısından büyük önem taşıyan Kıbrıs, tarih boyunca birçok devletin ilgi odağı olmuş ve bu sebeple çekişmelere yol açmıştır. Yunanistan'ın Helen İmparatorluğu'nu kurma hayali, adada yaşayan Rumları harekete geçirmiş ve Türklere yönelik katliam girişimlerini başlatmıştır. 1974 yılında Türkiye, ada üzerindeki hakimiyetini sürdürebilmek ve Rumlarla Türkler arasındaki gerginliğe son vermek amacıyla Kıbrıs Barış Harekatı'nı düzenlemiştir. Harekatta ABD tarafından temin edilen silahların kullanılması ile, bu durumun 1961 yılında imzalanan Dış Yardımlar Kanunu'na aykırı olduğu gerekçe gösterilmiş ve Türkiye'ye karşı silah ambargosu kararı alınmıştır. ABD yardımlarıyla temin edilen savunma sanayii ihtiyaçlarının ambargoyla kesintiye uğraması, Türkiye'nin mutlak bağımlılığını gözler önüne sermiş ve yeni gelişmekte olan Türk ekonomisini oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışmada, Kıbrıs ile ilgili siyasi gelişmeler, II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin yapmış olduğu yardımlarla Türk ekonomisinde oluşan dışa bağımlılık ve ambargo dahilinde ortaya çıkan ekonomik bunalım üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı, ABD'nin uygulamış olduğu ambargo ile Türk ekonomisindeki gelişmeleri ortaya koymak ve bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Barış Harekatı, Ambargo, ABD, Ekonomi

ABSTRACT

Institution, Institute, : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences
Department : Department Of Economics
Thesis Title : The Effects Of The American Embargo Implemented After The
Cyprus Peace Operation On The Turkish Economy
Thesis Author : Ömer ÇETİNBES
Thesis Adviser : Assoc. Prof. Veli SIRIM
Type of Thesis, Year : MA Thesis, 2021
Total Number of : 100
Pages

Cyprus, which is of great importance in terms of its dominance in the Mediterranean region, has been the center of attention of many states throughout history and therefore has led to conflicts. The dream of Greece to establish the Hellenic Empire mobilized the Greeks living on the island and initiated the massacre attempts against the Turks. In 1974, Turkey organized the Cyprus Peace Operation in order to maintain its domination on the island and to end the tension between Greeks and Turks. With the use of weapons supplied by the USA in the operation, it was justified that this situation was contrary to the Foreign Aid Law signed in 1961 and a weapon embargo decision was taken against Turkey. The interruption of the defense industry needs provided by the US aid with the embargo revealed Turkey's absolute dependence and had a negative impact on the newly developing Turkish economy. In this study, political developments regarding Cyprus, foreign dependency in the Turkish economy as a result of the aid provided by the USA after World War II and the economic crisis that emerged within the scope of the embargo are emphasized. The aim of the study is to reveal the developments in the Turkish economy with the embargo applied by the USA and to contribute to the studies in this field.

Key Words: Cyprus, Peace Operation, Embargo, USA, Economy

ÖNSÖZ

1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra ABD tarafından uygulanan silah ambargosu, Türkiye ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir. Yaşanan bu gelişmelerin bir daha tekerrür etmemesi için tarihten ders çıkarılması ve ona göre planlamaların yapılması gerekmektedir. Hazırlanan bu çalışmada uygulanan ambargonun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak ele alınmış ve uygulanan politikalar incelenmiştir. Gelecekte yapılacak olan araştırmalara ışık tutması hedeflenmiştir.

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca desteğini, ilgisini esirgemeyen danışmanım değerli hocam Sayın Doç. Dr. Veli SIRIM'a, eğitim öğretim hayatım boyunca hep yanımda olup benden desteğini esirgemeyen kıymetli hocalarıma, aileme, özellikle hayatımın her aşamasında arkamda duran, fikirlerime saygı duyan kıymetli babam Sayın Mecit ÇETİNBES'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Ömer ÇETİNBES

Haziran 2021

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM BEYANI	ii
TEZ ONAY SAYFASI	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. KIBRIS'IN YAKIN TARİHİ, COĞRAFİ KONUMUNUN ÖNEMİ VE KIBRIS BARIŞ HAREKATI SÜRECİ.....	3
1.1. OSMANLI YÖNETİMİ ÖNCESİ KIBRIS.....	3
1.2. OSMANLI YÖNETİMİNDE KIBRIS.....	4
1.3. KIBRIS'IN İNGİLTERE'YE KİRALANMASI.....	5
1.4. KIBRIS'IN COĞRAFİ KONUMU VE STRATEJİK ÖNEMİ.....	6
1.5. BARIŞ HAREKATI ÖNCESİ KIBRIS'TA YAŞANAN GELİŞMELER.....	8
1.5.1. Lozan Antlaşması ve Kıbrıs.....	8
1.5.2. Kıbrıs Sorununun Belirgin Olarak Ortaya Çıkışı.....	10
1.5.3. Kıbrıs Sorununun Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Arasında Çözümleme Görüşmeleri.....	14
1.5.4. Zürih ve Londra Antlaşmaları.....	15
1.5.5. Kanlı Noel Olayları ve Akritas Planı (1963-1964).....	17
1.5.6. Başkan Johnson'un Mektubu.....	19
1.6. KIBRIS BARIŞ HAREKATI DÖNEMİ YAŞANAN GELİŞMELER	21
1.6.1. Kıbrıs'ta Nikos Sampson Darbesi.....	21
1.6.2. Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974).....	22
1.6.3. Cenevre Konferansı ve İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı (14 Ağustos 1974).....	23

2. AMBARGOYA GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE- ABD İLİŞKİLERİ VE AMBARGO KARARININ ALINIŞ SÜRECİ.....	25
2.1. TRUMAN DOKTRİNİ VE TÜRKİYE.....	25
2.2. MARSHALL PLANI VE TÜRKİYE.....	29
2.3. NATO'YA ÜYELİK SÜRECİ VE BU BAĞLAMDA TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	32
2.4. ABD İLE TÜRKİYE ARASINDA YAŞANAN HAŞHAŞ KRİZİ.....	34
2.5. AMERİKA'NIN SİLAH AMBARGOSU KARARINI ALIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE'NİN BU DURUMA TEPKİSİ.....	40
3. AMERİKAN AMBARGOSUNUN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ, SAVUNMA SANAYİNDEKİ GELİŞMLER VE DIŞ İLİŞKİLER.....	43
3.1. AMERİKAN AMBARGOSUNUN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	43
3.1.1. Ambargo Döneminde İhracat ve İthalat Oranlarındaki Gelişmeler .	43
3.1.2. Ambargo Döneminde Dış Borçlanmada Yaşanan Gelişmeler.....	47
3.1.3. Ambargo Döneminde Döviz Kurundaki Gelişmeler.....	50
3.1.4. Ambargo Döneminde Enflasyon Oranlarındaki Gelişmeler.....	52
3.1.5. Ambargo Dönemindeki GSMH Gelişmeleri.....	54
3.1.6. Ambargo Döneminde İşsizlik Oranlarındaki Gelişmeler.....	57
3.1.7. Ambargo Bağlamında 24 Ocak 1980 Kararları.....	59
3.2. UYGULANAN AMBARGO İLE SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ GELİŞMELER.....	64
3.2.1. Temelleri Yeni Atılan Yerli Savunma Sanayinin Ekonomiye Etkileri.....	70
3.3. AMBARGO DÖNEMİ DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER.....	71
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	78
EKLER	87

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1: 1945-1960 Döneminde Bazı Ülkelerin Türkiye'nin İhracat ve İthalatındaki Payları (%).....	28
Tablo 2.2: Türkiye'nin Cari Fiyatlarla 1945-1950 Dönemindeki GSMH Tablosu (Milyon TL).....	31
Tablo 2.3: Yıllara Göre Türkiye'den ABD'ye İhraç Edilen Afyon Miktarı.....	36
Tablo 3.1: Dış Ticaret Göstergeleri.....	44
Tablo 3.2: 1967-1980 Döneminde Türkiye'nin ABD İle Yapmış Olduğu İhracat Ve İthalat Oranları.....	46
Tablo 3.3: 1975-1979 Dönemi Dış Borç.....	48
Tablo 3.4: 1967-1980 Yılları Arası Dış Borç Stoku ve GSMH'ye Oranı.....	49
Tablo 3.5: 1967-1980 Arası Döviz Kuru.....	51
Tablo 3.6: 1972-1978 Yılları İthalatın Miktar ve Fiyat İndeksi.....	53
Tablo 3.7: 1967-1980 Yılları Enflasyon Oranları.....	54
Tablo 3.8: Fiyat Endeksleri ve GSMH Büyüme Oranları % (Yıllık Artış)	56
Tablo 3.9: 1967-1980 Yılları Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik Oranları....	58
Tablo 3.10: İş ve İşçi Bulma Kurumuna Başvuranlardan İşe Yerleştirilen Kesim.....	59
Tablo 3.11: Dönemlere Göre Savunma Sanayi Alanında Açılıp Kapanan Firma Sayıları.....	68
Tablo 3.12: Türkiye'de Silahlanma ve Savunma Harcamaları.....	69

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Kıbrıs'ın Konumu ve Komşu Ükelere Olan Uzaklığı.....	6
Şekil 1.2: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 Yılı Anayasasına Göre Teşkilat Yapısı.....	17
Şekil 3.1: 1950-1979 Dönemi İhracat/İthalat Değişim Oranı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	45
Şekil 3.2: 1971-1980 Dönemi GSMH Büyüme Oranları.....	55
Şekil 3.3: 1970-2002 Yılları Arası Kişi Başına Düşen Milli Gelir Oranları.....	56

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DÇM	: Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesabı
EOKA	: Ethniki Organosis Kyprion Argoniston
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: İnternational Monetary Fund
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
T.C.M.B	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
OSİA	: Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, tarih boyunca jeostratejik konumu itibariyle Türkiye için büyük önem taşımıştır. 20. yy' da adada yaşanan iç karışıklıklar ve Türklere yönelik artan tedhiş olayları sonucu Türkiye tarafından müdahale kaçınılmaz olmuş ve "Kıbrıs Barış Harekatı" düzenlenmiştir. Harekatta kullanılan askeri teçhizatın Amerikan yardımları ile edinilen malzemeler olduğu öne sürülmüş ve Türkiye'ye, yapılan anlaşmaları ihlal ettiği gerekçesiyle ABD tarafından silah ambargosu uygulanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucu Kıbrıs Adası, Türk Dış politikasının önemli konuları arasında yer almıştır.

ABD'nin uygulamış olduğu ambargo Türkiye'nin global çerçevede ekonomik açıdan kısıtlamalara maruz kalmasına ve kamu finansman dengesinde olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı dönemde yaşanan petrol krizi de uygulanan ambargonun etkisini arttırmış ve bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye mal ihraç etmekte zorlanmış, ihracat rakamlarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. İhracat oranlarında düşüş yaşanırken ithalatın artması zamanla döviz darboğazına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu döviz darboğazından kurtulmak için yeni finansman kaynakları arayışına girilmiş ve büyük bir dış borçlanma gerçekleşmiştir. Ayrıca döviz darboğazıyla birlikte enflasyon oranlarında ciddi bir yükselişin yaşanması GSMH'nin düşüş trendine geçmesine yol açmıştır.

Kısacası dönemin diğer olumsuz gelişmeleriyle birlikte, ABD'nin uygulamış olduğu ambargo Türkiye ekonomisini oldukça güç durumda bırakmış, aynı dönemde patlak veren Petrol Krizi'nin de etkisiyle ekonomide genel olarak istikrarsızlık yaşanmıştır. Artan cari açık, döviz darboğazı, enflasyon ve işsizlik oranlarının yükselmesi, ekonomik büyümenin düşüş trendine geçmesi, 1978-1979 yıllarında ciddi bir ekonomik bunalımın yaşanmasına yol açmıştır.

Uygulanan ambargo, ekonomide olumsuz gelişmelere yol açarken Türkiye'nin içinde bulunduğu mutlak bağımlılığı da gözler önüne sermiştir. ABD tarafından gerekli yedek parçaların temin edilmemesi ve yerli savunma sanayiinin eksikliği sonucu ihtiyaçlar karaborsadan sağlanmaya çalışılmış ve fahiş fiyatların ödenmesine yol açmıştır. Savunma ihtiyaçlarının ithalat yoluyla sağlanması gün

geçtikçe ekonomiyi daha da olumsuz etkilemiş ve böylelikle milli savunma sanayiinin gerekliliği daha da hissedilmiştir. Bunun sonucunda siyasi ve askeri üst düzey yöneticiler harekete geçerek milli savunma sanayinin geliştirilmesine yönelik somut adımlar atmaya başlamıştır. Böylelikle uygulanan ambargo sonucu günümüz yerli savunma sanayiinin temelleri atılmıştır.

Söz konusu değerlendirmeler ışığı altında bu tezde, II. Dünya Savaşı sonrası ABD tarafından askeri ve ekonomik alanda yapılan yardımların Türk ekonomisini ne denli dışa bağımlı hale getirdiği, Kıbrıs Barış Harekatı sonrası ABD tarafından uygulanan ambargonun Türk ekonomisi üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğu ve ambargonun yol açmış olduğu ekonomik krizi ortadan kaldırmak amacıyla hangi politikaların izlendiği ele alınmıştır.

Üç bölümden oluşan tezin ilk bölümünde; Kıbrıs'ın coğrafi konumunun önemi, yakın tarihi, Kıbrıs Barış Harekatı öncesi adada yaşanan olaylar, siyasi gelişmeler ve hareket süreci üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; hareket öncesi Türkiye-ABD ilişkileri, yaşanan siyasi krizler ve ambargo kararının alınış süreci hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise uygulanan ambargonun diğer etkenlerle birlikte Türk ekonomisi üzerinde ne gibi sonuçlara yol açtığı, 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasında ne denli etkisi olduğu, ambargo sonucunda yerli savunma sanayiinde yaşanan gelişmeler ve ambargo dönemi dış ilişkiler üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'IN YAKIN TARİHİ, COĞRAFİ KONUMUNUN ÖNEMİ VE KIBRIS BARIŞ HAREKATI SÜRECİ

1.1. OSMANLI YÖNETİMİ ÖNCESİ KIBRIS

Kıbrıs Adası Akdeniz bölgesinde yer alan ticari deniz yolları bakımından tarih boyunca büyük önem taşımıştır. Bu nedenle genellikle o bölgede hakimiyeti sağlayan medeniyetler, Kıbrıs Adası'nı kendi egemenlikleri altına almıştır. Bunun yanında Akdeniz'de yaşanan ve uzun yıllar devam eden kargaşalardan dolayı ada korsanların durak noktası haline gelmiş, bu yönden Girit, Rodos, Korsika, Sicilya ve Sardunya adaları ile aynı kaderi paylaşmıştır (Manisalı, 2004:15-16).

Kıbrıs Adası coğrafi konumunun dışında ormanları ve bakır cevherleri açısından da ilgi çekmiştir. Uzak bölgelerdeki birçok hükümdarın kereste talebi bu adadan karşılanmıştır. Bunun yanında ada tarih boyunca zelzele ve kuraklık gibi türlü doğal afetlerle karşılaşmış ve halkına sorulmadan medeniyetler arasında el değiştirilmiş, alınıp satılmıştır (Mütercimler, 2007:69-70).

Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu, jeolojik nedenlerle toprak bütünlüğünün Hatay'dan ayrılıp ada haline gelmesinden sonra Kıbrıs'ta ilk olarak Anadolu'dan gelen insanların yaşadığı kanaatine varılmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen verilere göre insanlar Anadolu'nun Hacılar ve Çatalhöyük gibi yerleşim yerlerinden Kıbrıs'a göç etmişlerdir. Bunun yanında eski mezarlıklarda yapılan araştırmalarda da Truva kültürünü yansıtan bulgulara rastlanmış ve Kıbrıs'ta Anadolu'dan göç eden insanların yaşadığı kesinleştirilmiştir. Daha sonra Kıbrıs Adası birçok ülke tarafından işgal edilip çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır (Mütercimler, 2007:69-71).

Ada'nın ilk sahipleri olan Anadolu'dan gelen halktan sonra Hititler, Mısırlar, Fenikeliler, Asurlar, Persler, Ptolemiler, Romalılar gibi birçok toplum daha Kıbrıs' ta yaşamıştır. 1184'teki Kıbrıs İmparatoru Isaac Ducas Comnenus rejiminden sonra sırasıyla İngiliz Kralı Richard 1.Kıbrıs Lordu, Lüzinyen Krallığı ve

Venedik İşgali adı altında idare ve rejimler uygulanmış 1571 yılında ise Kıbrıs, Osmanlı hakimiyeti altına alınmıştır (İkiz, 2007:5).

1.2. OSMANLI YÖNETİMİNDE KIBRIS

Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'ya hâkim olduğu dönemlerde Akdeniz suları ticaret amacıyla sıklıkla kullanılmıştır. Anadolu'dan yapılan bu ticaret yolculuklarında Venediklilerin yönetimi altında olan Kıbrıs, gemilerin durak noktası haline gelmiştir. Fakat Malta ve Venedik korsanları ticaret gemilerini sürekli taciz etmiş ve zorluklar çıkarmıştır. Venedik ve Osmanlı'nın siyasal ilişkilerinin iyi olması ve iki milletin barış içinde yaşamasından dolayı Osmanlı Kıbrıs'ı fethetme düşüncesinden uzak durmuş fakat zamanla bu girişim kaçınılmaz bir hal almıştır. Fetih girişiminin kaçınılmaz olduğu düşünülmesine rağmen dönemin devlet adamlarından Sokullu Mehmet Paşa Venedik, İspanya, Fransa ve Avusturya ittifakının bozulmaması amacıyla bu düşünceye muhalif olmuştur. Fakat zamanla artan korsan tacizleri ile kuşatma kararı alınmış ve Lala Mustafa Paşa önderliğinde 360 parçadan oluşan donanma Kıbrıs'a doğru yol almıştır. 1571 yılında Kıbrıs artık Osmanlı toprağı haline gelmiştir (İkiz, 2007:10-11).

Osmanlı İmparatorluğu Kıbrıs Adası'nı belirtilen tarihte kendi topraklarına dahil etse de bu tarihten önce adada Türklerin yaşadığı bilinmektedir. Anadolu'da yaşanan beylikler arası savaşlarda yenilgiye uğrayan beylikler çareyi Anadolu yakınındaki adalara kaçmakta bulmuş ve birçoğu Kıbrıs Adası'na yerleşmiştir. Kıbrıs Adası'nda yaşayan bu Türklere "Türkopan" adı verilmiştir (Manisalı, 2004:16-17).

Osmanlı devletinin Kıbrıs'ı fethinden sonra adada bulunan korsanlar etkisini yitirmiş ve Akdeniz ticaret yollarında güven sağlanmıştır. Daha önce fethedilen topraklarda uygulanan iskân politikaları Kıbrıs Adası'nda da uygulamıştır. Buna örnek olarak marangoz, demirci, tarımcı, dokumacı gibi farklı meslek gruplarına mensup Türk vatandaşları Kıbrıs Adası'na yollanmış ve Ada üzerinde bu alanlarda gelişmelerin sağlanması hedeflenmiştir. Ada'da yeni vakıflar kurularak hem iktisadi anlamda hem de sosyal anlamda düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak Osmanlı'nın adayı fethetmesi ile Ortodokslar tarafından, üzerlerinde olan Katolik baskısının da azalacağı yönünde bir düşünce ortaya çıkmıştır (Manisalı, 2004:16-18)

1.3. KIBRIS'IN İNGİLTERE'YE KİRALANMASI

İngiltere ve Çarlık Rusyası 19. yüzyılın iki büyük sömürgeci devletiydi ve menfaatleri doğrultusunda aralarında uzun yıllar boyunca süregelen bir anlaşmazlık içindeydiler. Çarlık Rusyası'nın en önemli amaçlarından birisi Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu İstanbul ve Boğazları ele geçirmek ve ardından Osmanlı'nın güneyine inerek o bölgedeki topraklara sahip olmaktı. Fakat Çarlık Rusyası'nın bu planı bir diğer sömürge devleti olan İngiltere'nin menfaatleriyle çakışmış ve İngiltere kendi menfaatleri doğrultusunda Osmanlı'ya destek vermiştir. Buna örnek olarak Hersek İsyanı'nın bastırılması için çaba sarf etmiş, fakat bu çabalar işe yaramamış ve isyan büyümüştür. Hatta bu isyanın büyümesi ile Çarlık Rusyası 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne karşı resmen savaş ilan etmiştir. Osmanlı bu savaş karşısında tüm çabalarına karşın ciddi miktarda toprak kaybına uğramış ve 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır (Tarakçı, 2010:28).

Yapılan antlaşma ile İngiltere kendi çıkarlarının olumsuz etkilendiğini düşünerek olaya müdahale etme ihtiyacı hissetmiş ve Çarlık Rusyası'ndan bu antlaşma üzerinde değişiklikler yapmasını talep etmiştir. Bu taleplerde Çarlık Rusyası'nın Doğu Akdeniz'den çekilmesi ve Bulgaristan Prensiği'nin küçültülmesi gerektiği belirtilmiştir. Çarlık Rusyası bu taleplerden sadece Bulgaristan Prensiği'nin küçültülmesini kabul etmiş, fakat Doğu Akdeniz'den çekilmeyi reddetmiştir. Bunun üzerine İngiltere 4 Haziran 1878 tarihinde Osmanlı ile "İyi Niyet Antlaşması" imzalamış ve Kıbrıs Adası'nın idaresinin kendilerine bırakılmasını sağlamıştır. Bu antlaşmanın ardından Osmanlı İngiltere ile ek bir antlaşma daha yapmıştır. Bu antlaşmaya göre Çarlık Rusyası'nın Kars ve Doğu Anadolu'yu terk etmesi halinde İngiltere de Kıbrıs'ı terk edecek ve Kıbrıs'ın idaresi yine Osmanlı Devleti'ne kalacaktır. Sonuç olarak İngiltere Kıbrıs'ta yönetimi eline almıştır. Böylelikle Akdeniz sularında sahip olduğu yedi adadan sonra Kıbrıs Adası'na da sahip olmuş, hem hakimiyet alanını genişletmiş hem de ticaret yollarının büyümesini sağlamıştır. Osmanlı'nın Kıbrıs Adası'ndaki 308 yıllık hakimiyeti 12 Temmuz 1878 yılında ortadan kalksa da mülkiyet hakkı devam etmiştir (Tarakçı, 2010:28-29).

Uzun yıllar boyunca Kıbrıs Adası'nda yalnızca Türkler değil, aynı zamanda Rum kökenli vatandaşlar da yaşamaktaydı. İngilizler'in adada yönetimi ele alması ile hali hazırda Kıbrıs topraklarında yaşayan insanların tepkileri de farklı olmuştur. Türklerin küçük bir kısmı bu yeni yönetime karşı direnişte bulunmuş, fakat Rum vatandaşlar gayet olumlu tepkiler vermiştir. Bunun sebebi ise geçmişten beri Rumların Yunanistan'a bağlanma (Enosis) isteği ve İngiliz yönetiminin bu bağlanmaya olumlu katkılar sağlayacağı düşüncesidir (Ahmetbeyoğlu ve Afyoncu, 2001:151-152).

1.4. KIBRIS'IN COĞRAFİ KONUMU VE STRATEJİK ÖNEMİ

Kıbrıs Adası 9251 km²'lik yüz ölçümü ile Akdeniz'de bulunan Sicilya ve Sardunya adalarından sonra üçüncü büyük adadır. Adını Latince bakır anlamına gelen bir sözcükten almıştır ve adından da anlaşılacağı üzere zengin bakır madenlerine sahiptir. 782 km. uzunluğunda sahile sahip olan ada Akdeniz sularında 70 km. mesafe ile en yakın olduğu ülke Türkiye'dir. Hatta olumlu hava şartları altında ülkemizin güney sahillerinden bakıldığında Kıbrıs'ı görmek mümkündür (Koday, 1995:17).

Şekil 1.1: Kıbrıs'ın Konumu ve Komşu Ünelere Olan Uzaklığı

Kaynak: Cankut, 2006:2

Kıbrıs Adası'nın stratejik öneminin başlıca sebebi Akdeniz sularında yer almasıdır. Ekonomik açıdan ele alındığında dünyadaki deniz ticaretinin ve buna bağlı olarak oluşan gemi trafiğinin neredeyse yarısı kadar gemi Akdeniz sularından geçmektedir. Bu gemi güzergâhları genellikle Batı ve Doğu yönünde olmasıyla birlikte günlük olarak ortalama 4000 gemi Akdeniz sularını kullanmaktadır. Bunun yanında Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, hava ve deniz hakimiyeti açısından büyük önem arz etmektedir. Tarihte görüldüğü üzere Orta Doğu'da hakimiyeti sağlamak isteyen devletler ilk olarak Kıbrıs Adası'na odaklanmış ve öncelikleri bu adayı kendi topraklarına katmak olmuştur. Çünkü Kıbrıs Adası'na kurulan deniz ve hava üsleri ile Akdeniz çevresinde bulunan topraklara müdahale etmek ve hakimiyet alanını genişletmek daha kolay olmuştur (Keser ve Ak, 2018:96-97).

Kıbrıs'ın konumu itibariyle sahip olduğu önem 1930'lu yıllarda Ulu Önder Atatürk tarafından da vurgulanmıştır. Atatürk komutanlarla yaşadığı bir diyalogunda herhangi bir işgal durumunda ikmal ve imkanlarımızı sormuş ve aldığı cevap karşısında tatmin olmayarak *“Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için önemlidir...”* sözleriyle cevap vermiştir. Atatürk'ün yıllar önce dile getirmiş olduğu bu sözlerden de anlaşıldığı üzere Kıbrıs Adası Türkiye topraklarının güvenliği için büyük önem arz etmektedir (Keser ve Ak, 2018:97-98).

Geçmişten beri Dünya üzerinde bulunan enerji kaynakları devletlerin ilgi odağı olmuş ve enerji kaynaklarının varlığı stratejik planlara yön vermiştir. Dünya'da bulunan enerji kaynaklarının yaklaşık %63,3'lük kısmının Orta Doğu'da bulunduğunu göz önüne alırsak Akdeniz sularında bulunan Kıbrıs Adası'nın bu çerçevede önemi büyüktür. 2003 yılında Amerika'nın Irak topraklarını işgali ile bölgede yaşananlar ve Kıbrıs Adası yakınlarında bulunan petrol yatakları, Kıbrıs'ın coğrafi ve stratejik önemini ön plana çıkarmaktadır (İkiz, 2007:85).

Kıbrıs Adası konumu itibari ile, Türkiye'nin Güney bölgesinde yer alan ticari liman olarak büyük öneme sahip İskenderun ve Mersin limanlarının önde gelen kontrol merkezleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında sınır güvenliği açısından ve askeri anlamda da yine ülkemizin Güney bölgesinde bulunan sahillerimiz için

Kıbrıs Adası'nı bir harekât üssü olarak görmek mümkündür. Eğer ada tehdit oluşturabilecek bir devletin yönetimi altında olsaydı ülkemizin Güney bölgelerinde askeri savunma anlamında daha fazla önlem almamız gerekecekti (Akarçay ve Ak, 2018:146-147).

Ege denizinde Yunanistan devletinin Türkiye'ye karşı daha fazla adaya sahip olması bu bölgede herhangi bir kuşatmaya karşı Türkiye'yi savunma anlamında olumsuz etkilemektedir. Fakat Kıbrıs Adası olası durumlarda Akdeniz'e açılan bir kapı görevi görmektedir. Bu açıdan da askeri strateji anlamında Kıbrıs Adası'nın Türkiye için sahip olduğu önemi anlayabiliriz (Akarçay ve Ak, 2018:148).

Akdeniz, Ege, Ortadoğu, Kızıldeniz ve Süveyş Boğazı çevresinde stratejik planlar yapan devletler Kıbrıs Adası'na fazlasıyla önem vermektedir. Çünkü Kıbrıs Adası tüm bu sayılan bölgelere çok yakın konumda yer almakta ve bölgedeki süper güç olma arayışındaki devletler için ihmal edilemeyecek derecede önem taşımaktadır. Bu önemin farkında olan Türkiye 1974 yılında Kıbrıs'a çıkartma yapmış ve ardından gelen süreçte yavru vatan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Kıbrıs Adası kara, hava, deniz hakimiyetinde günümüzde hala stratejik önemini taşımaya devam etmektedir (Davutoğlu, 2001:80).

1.5. BARIŞ HAREKÂTI ÖNCESİ KIBRIS'TA YAŞANAN GELİŞMELER

1.5.1. Lozan Antlaşması ve Kıbrıs

19. yy'da Osmanlı ve Çarlık Rusyası arasında yaşanan savaşta Osmanlı büyük toprak kayıplarına uğramış ve bu durum karşısında İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı'nın yanında yer almıştır. İngiltere'nin talebi ile Çarlık Rusyası'nın Bulgaristan Prensiği'ni küçültmesi sonucunda Osmanlı ile "İyi Niyet Antlaşması" imzalanmış ve bunun karşılığında 1878 yılında Kıbrıs'ın mülkiyetinin Osmanlı'da kalmasıyla birlikte yönetim hakkı İngiltere'ye verilmiştir. Bu durum 29 Ekim 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Fakat İngiltere Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasını fırsat bilip 5 Kasım 1914 tarihinde tek taraflı almış olduğu bir kararla Kıbrıs'ın mülkiyet hakkını kendi imparatorluğuna kattığını açıklamıştır. 23 Temmuz 1923'te yapılan Lozan

Antlaşması sonucu alınan kararlarla Türkiye Kıbrıs'ın mülkiyet hakkının İngiltere'ye verilmesini kabul etmiştir (Adıgüzel, 2019:52).

Türkiye tarafından imzalanan Lozan Antlaşması 5 kısım ve 143 maddeden oluşmaktadır. Bu 143 maddenin 16., 20. ve 21. maddeleri Kıbrıs ile ilgili hususları bildirmektedir (Türkman ve İlhan, 2019:1035-1036).

Lozan Antlaşması'ndaki 16. ve 20. maddeye göre Türkiye Kıbrıs topraklarındaki mülkiyet hakkının İngiltere'ye devredilmesini kabul etmiş ve adanın yönetim ve mülkiyet hakkı resmen İngiltere'nin egemenliği altına girmiştir.

21. maddeye göre Kıbrıs Adası'nda yaşayan Türklerin iki seçeneği vardır. Kararın yürürlüğe girmesiyle iki yıl içerisinde Kıbrıs Türkleri ya İngiliz uyrukluğunu kabul edip adada yaşamaya devam edecek ya da Türk uyrukluğunu seçip bu seçim kararından sonra 12 ay içerisinde Türkiye'ye göç etmek zorunda kalacaklardır. Bu karar her ne kadar Kıbrıs Türklerinin hür iradesine bırakılmış gibi gözükse de uyruğunu değiştirmek istemeyen vatandaşları yaşadıkları topraklardan göç etmeye zorlamıştır ve bu özelliği ile Lozan Antlaşması tarihte Kıbrıs Türklerini göç etmek zorunda bırakan ilk antlaşma özelliğini taşımaktadır (Şahin, Öztürk ve Şahin, 2013:605).

Lozan Antlaşması'nın 21. maddesi üstü örtülü olarak adada yaşayan Türklerin seçim hususunda ailecek karar almasını zorunlulaştırmıştır. Emsal olarak aile üyelerinden herhangi biri Türk vatandaşlığını seçmesi ve diğer fertlerin yaşadığı toprakları terk etmeme isteği karar almayı zorlaştırmış ve birçok ailenin bölünmesine sebep olmuştur. Resmi rakamlara göre 5000 Kıbrıs Türkü kendi isteği ile Türkiye topraklarına göç etmiş ve buna bağlı olarak adadan Türkiye ve diğer ülkelere yönelik birçok beyin göçü gerçekleşmiştir. Türkiye kendi sınırları içerisindeki genç nüfusu arttırmak amacıyla Kıbrıs'tan Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen göç işlemlerini kolaylaştırmak gibi teşvik edici politikalar izlemiştir (Şahin, Öztürk ve Şahin, 2013:605-606).

Kıbrıs Adası'nda yaşayan Rumların geçmişten beri gelen adanın Yunanistan'la birleşmesi (Enosis) isteği İngiliz yönetiminin tutumunun değişmesine sebep olmuştur. Adadaki Türk nüfusunun azalmasıyla Rumların daha fazla söz sahibi

olması ve Enosis düşüncesinin güçlenmesini engellemek amacıyla İngilizler artık Türkiye'ye doğru göçlerin azalmasına yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. Göç işlemlerini azaltmak veya engellemek amacıyla pasaport talebinde bulunanlardan 10 pound istemesi ve pasaport işlemlerini yavaşlatması izlediği bu politikaya örnek gösterilebilir (Şahin, Öztürk ve Şahin, 2013:607-608).

Sonuç olarak İngilizlerin baskısı, Enosis düşüncesinin oluşturmuş olduğu korku ve Türk-Rum çatışmaları adada yaşayan Türklerin göç etmesine ve adadaki Türk nüfusunun azalmasına sebep olmuştur.

1.5.2. Kıbrıs Sorununun Belirgin Olarak Ortaya Çıkışı

1935 yılında Kıbrıs Adası 365.000 kişilik nüfustan oluşuyordu. Bu nüfusun 5/1'ini Kıbrıs Türkleri oluşturmaktaydı. Lozan Antlaşması ile yaşanan göçler ve adada yaşayan Türklerin uyruklarını değiştirme girişimleri ile birçok Türk asimile olmuş, kendi dillerini unutmuşlardır. Adada Rum, Türk, Ermeni, Maronit okulları bulunmakla birlikte bu okulların içinde Türklere ait okul sayısı 263'tür. Bu sayı 1935 yılına kadar daha fazladır ve bu yıla kadar Türk okullarının müfredatları Türkiye'deki okulların müfredatlarıyla aynıdır. Hatta Kıbrıs Adası'ndaki birçok Türk okuluna müdür ve öğretmen atamaları yine Türkiye'den yapılmıştır. Lozan Antlaşması'nın kabul edilmesi ve adanın İngiliz egemenliği altına girmesinden sonra ülke yönetimi kararı ile Türk okullarının ismi İslam okulları diye değiştirilmiş ve Türk ibaresi bulunan tabela ve benzeri yazılar kaldırılmıştır. Adada yaşayan Türklerin ekonomik refah düzeyi Rumlara göre düşük kalmıştır. Ticaret ve sanayi alanlarına Rumlar hakimken Türklerin ekonomik refahı yüksek olanlar genellikle memurlar olmuştur.

Adada Türklere yönelik "Söz" ve "Ses" adı altında iki farklı gazete yayınlanmaktadır. Fakat her gün yaklaşık 4 tane Rum gazetesi yayınlanırken adı geçen bu Türk gazeteleri haftanın sadece 3 günü yayınlamaktaydı (Kılınç, 2018:177). Tüm bu bilgilere göre Lozan Antlaşması'ndan sonra adada yaşayan Rum kökenli vatandaşların Türklere karşı ne kadar baskın olduğunu ve Türklerin refah seviyesinin ne kadar düşük olduğunu göstermektedir. Kıbrıs Adası'ndaki Osmanlı Mülkiyetinin

sona ermesi ve nüfus politikaları sonucu adadaki Rum vatandaşlarının baskınlığının artması Enosis düşüncesinin tekrar hayata geçmesine zemin hazırlamıştır.

Yunan milliyetçileri 1791 yılında bir araya gelerek “Megali İdea” fikrini ortaya çıkarmışlardır. “Büyük Yunanistan” anlamına gelen bu fikre göre tekrar bir Helen İmparatorluğu kurulmalı ve eski adıyla Konstantinopolis yani İstanbul’un bu imparatorluğa başkentlik yapması planlanmaktadır. Bu fikir doğrultusunda birçok toprağın bu imparatorluğa dahil olmasıyla birlikte Kıbrıs’ın da egemenliğinin ele geçirilmesi gerekmektedir. Yunanistan’ın bu hülyasına “Enosis” adı verilmiştir (Oktay, 2015:51). Kıbrıs Adası’nda yaşayan Rumlar da geçmişten beri Enosis’i hayal etmişlerdir ve Lozan Antlaşması’ndan sonra İngiltere’nin Enosis’e katkı sağlayacağını düşünerek bu hayalleri daha da güçlenmiştir. Enosis düşüncesini Rum vatandaşlarına aşılama görevi ise kilise papazlarına verilmiş ve bu doğrultuda Rumlar sıklıkla kiliselerde toplanmış, Enosis hakkında papazlar tarafından devamlı bilgilendirilmiştir. Papazlar arasında en etkili olan ve Enosis düşüncesine liderlik eden papaz Baş Piskopos Makarios olmuştur (Sömek, 2017:46).

Enosis düşüncesi ile Rumlar tarafından İngilizlere yönelik gerçekleştirilen ilk silahlı eylem 21 Ekim 1931 tarihinde yaşanmıştır. Rumlar ayaklanmayı adada artan vergilere yönelik gerçekleştirdiklerini savunmuşlardır. Çıkan olaylarda polis araçları ve vali konağı hedef olmuş, ardından konak kısa sürede kullanılamayacak hale getirilmiştir. Polisler ayaklanmayı bastırmakta zorlanınca Mısır gibi dış güçlerden destek almak zorunda kalmıştır. Bu ayaklanmada Kıbrıs Adası’ndaki Yunan konsolosunun da etkili olduğu düşünülmektedir (Oktay, 2015:55).

1952 tarihinde Aleksandros Paporos’un Yunanistan’ın başbakanı seçilmesi ile Kıbrıs’taki Rumların Enosis düşüncesi için yeni dönem başlamıştır. Paporos 1953 yılında İngiltere Dışişleri Bakanı ile yapmış olduğu dostluk görüşmelerinde Enosis isteğini dile getirmiş, fakat bakandan olumsuz ve sert bir şekilde geri dönüş almıştır. Bu görüşmenin ardından Yunanistan ile İngiltere arasında görüş ayrılığı oluşmuş ve Yunanistan’ın Enosis düşünceleri daha kararlı bir hal almıştır (Orhun, 2019:39-40).

İngiltere Dışişleri Bakanı ile olumsuz geçen görüşmenin ardından Paporos 23 Mart 1954 tarihinde Kıbrıs’la Yunanistan’ı birleştirme isteğini Birleşmiş

Milletler'e taşımıştır. Fakat 17 Aralık 1954 tarihinde Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamada Yunanistan'ın Enosis talebi 1 evet oyuna karşılık 50 hayır oyu olarak reddedilmiştir. Bu kararın ardından diplomatik yollarla amacına ulaşamayacağını anlayan Yunanistan, Kıbrıs topraklarında Türkler ve İngilizlere karşı EOKA Tedhiş Örgütü'nü kurmaya karar vermiştir. Örgüt lideri olarak daha önceden Yunanistan'da farklı askeri görevlerde yer almış Albay Georgios Grivas'ın getirilmesi kararlaştırılmıştır (Aydoğdu, 2005:12). EOKA'nın 1955 yılında faaliyete başlamasıyla örgüt lideri Grivas, İngiltere ve Türkiye'yi düşman olarak gördüğünü belirten bir bildiri yayınlamıştır (Tuncer, 2012:49-50).

EOKA Türkçe adıyla "Kıbrıs Savaşçıları İçin Elen Örgütü"nin kurulması için Yunan yetkilileri ve içinde Grivas'ın da bulunduğu görüşmeler Başpiskopos Makarios önderliğinde Atina'da gerçekleştirilmiştir. Örgütün amacı ve planlarına yönelik kararlar alındıktan sonra görüşmeye katılan üyeler tarafından yemin edilmiştir (Adıgüzel, 2019:53). Yeni kurulan örgütün varlığı gizli tutulmuş ve üzerinde hassasiyetle durularak adanın en uç noktalarına dahi erişim imkânı sağlanmaya çalışılmıştır. Zamanla EOKA'nın Kıbrıs toprakları üzerinde beş farklı şehirde yapılanması mevcut hale gelmiştir. Hücre tipi örgütlenme esas alınarak bir üyenin diğer üyeleri tanımamasına özen gösterilmiş ve kız erkek ayrımı yapılmaksızın güvenilirliği ve milliyetçiliği ön planda tutarak yeni üye alımları gerçekleştirilmiştir. Örgütün en çok önem verdiği hususlardan biri de itaatkârlık olmuştur. Böylece verilen emirlerin yerine getirilmesi kesinleştirilmiş ve plânların kusursuz bir şekilde işlemesi hedeflenmiştir (Şahin, 2020:46).

EOKA örgütünün oluşturulmasının ardından Makarios yaptığı bir açıklamasında "Helenizm'in müthiş düşmanı olan Türk ırkının bir parçasını teşkil eden şu küçük Türk toplumu, Kıbrıs'tan atılmadıkça EOKA kahramanlarının görevleri asla bitmiş sayılamaz" sözleriyle bu örgütün sadece İngiliz yönetimine karşı değil Enosis'e engel teşkil edecek Türklere ve diğer tüm unsurlara karşı kurulduğunu belli etmiştir (Sonyel, 1985:50).

Kıbrıs Adası'nda yaşayan Rumların bir kısmı Enosis düşüncesine yeterince bağlı kalmamış ve Makarios önderliğindeki diğer Rumlar kadar önem vermemişlerdir. Bu sebeple 1955-1958 yılları arasında EOKA terör örgütü tarafında

400'ü aşkın Rum katledilmiştir. Bu olaydan yola çıkarak Enosis düşüncesinin kendi kökenlerine dahi savaş açacak derecede saplantılı bir görüş olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında 1958 yılının bahar ve yaz aylarında silahlarla müdahale ederek Türklerin yaşamış oldukları köylerden göç etmelerine sebep olmuşlardır (Sonyel, 1985:49).

EOKA örgütünün zamanla adada yaşayan Türklere karşı silahlı eylemleri artmış vahşi saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Türkler tarafından bu saldırıların önüne geçilmesi amacıyla “Volkan”, “Kara Çete” ve “9 Eylül Cephesi” adı altında ufak çaplı örgütler kurulmuştur. Fakat bu örgütler EOKA terör örgütü karşısında yeterli savunmayı gösterememiş ve etkinlikleri giderek azalmıştır (Yalçın, 2016:284-285).

15 Kasım 1957 tarihinde Rauf Denktaş, Kemal Tanrısevdi ve Burhan Nalbantoğlu önderliğinde TMT, yani Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulması kararlaştırılmıştır. TMT'nin kuruluş amacı, EOKA terör örgütünün gerçekleştirmiş olduğu saldırılara karşın Türklerin can ve mal güvenliğini sağlamak, Türk toplumundaki birlik bilincini uyandırarak bölünmeleri engellemek ve adada yaşayan Türklerin hakkını savunmaktır (Yüksel, 2018:326-326).

TMT'nin kuruluş kararı alınmasının ardından etkinliğini en üst seviyede gerçekleştirebilmesi için para, silah ve eğitim gibi temel ihtiyaçlara gerek duyulmuştur. Rauf Denktaş'ın önerisiyle bu ihtiyaçlar Türkiye'den talep edilmiş ve Türkiye olumlu geri dönüş yaparak bu ihtiyaçların gayri resmi bir şekilde karşılanacağını bildirmiştir. Bu kararın ardından 21 Haziran 1958 tarihinde TMT'ye askeri eğitim vermesi ve organize etmesi amacıyla gönüllü subaylar listesi oluşturulmuş ve değişik kimlikler ile Kıbrıs'a gönderilmiştir. TMT'nin lideri olarak görev alan Yarbay Ali Rıza Vuruşkan, Kıbrıs'a İş Bankası Müfettişi unvanıyla gitmiştir (Balyemez, 2018:9).

Teşkilat Türkiye'nin sağlamış olduğu silah, para ve askeri yardım ile kısa zamanda büyümüş ve mevcudu 6000 kişi olmuştur. Olası bir Rum saldırısına karşın yedek olarak ta 7500 üyesi hazırda beklemiştir. Hücre tipi teşkilatlanma esas alınarak teşkilatın varlığı gizli tutulmuştur. Kurulduğu tarihten Türkiye'nin düzenlemiş

olduğu 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar EOKA ve Rum saldırılarına karşın önemli bir rol almış, adadaki Türklerin güvenliğini sağlamışlardır (Adıgüzel, 2019:124-125).

1.5.3. Kıbrıs Sorununun Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Arasında Çözümlenme Görüşmeleri

Kıbrıs'ın paylaşılamaması ve EOKA terör örgütünün eylemlerinin çođalmasđ ile bu sorunu çözümlenmek amacıyla 30 Haziran 1955 tarihinde Londra'da bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. Yunanistan'ın Enosis isteği doğrudan İngiltere'yi ilgilendirmesine rağmen İngiltere Yunanistan karşısında tek kalmamak için Türkiye'yi de dahil etmiştir. 7 Eylül'de sona eren konferanstan sonuç alınamamasđ üzerine İngiltere adaya zerlik hakkđ vermeyi teklif etmiştir. Fakat bu öneriyi ne Yunanistan ne de Türkiye kabul etmemiştir. Yunanistan Enosis isteğinde kararlılığını sürdürürken Türkiye adanın eski statüsüne devam etmemesi halinde Türkiye'ye verilmesini istemiştir. İngiltere'nin bu teklifi aslında stratejik bir hareket olup asıl amacı Türkiye-Yunanistan arasında gerginlik oluşturmaktır. Bu sürecin ardından İngiltere 1955 yılının sonlarına doğru Kıbrıs için özerklik çalışmalarında bulunmuş ve Türkiye-Yunanistan arasında beklenildiği gibi anlaşmazlıklar başlamıştır (Adıgüzel, 2019:60).

Londra konferansında da istediğini elde edemeyen ve Türkiye ile ters düşen Yunanistan, oluşturmuş olduğu EOKA yeraltı teşkilatına adada Enosis'e karşı çıkanlar ve Türklere karşı kullanması için mühimmat sağlamaya başlamıştır. Kıbrıs'ta yakalanan bir gemide çok fazla mühimmat bulunmuş ve sonradan bu geminin Yunanistan limanlarından yola ıktđđı anlaşılmıştır. Bu mühimmatın Türklere karşı kullanılacađđı ve katliam yapılacađđı yönünde çıkan söylemler Türkiye'nin Yunanistan'a karşı tutumunun sert bir hl almasına yol açmıştır (Tarakçı, 2010:55).

İngiltere, Londra Konferansı'nda Kıbrıs için özerklik teklifinin reddedilmesi ve bir sonuca varılamamasđ ardından eski Genel Kurmay Başkanı Harding'i Kıbrıs'a vali olarak atamıştır. Harding vali olarak atandıđđı süreçte de Kıbrıs'ta Türkler ve Makarios ile görüşmeler yapmıştır. Fakat Makarios'un özerkliği kabul etmeyip

Enosis düşüncesinde ısrarcılığı devam etmiştir. Ardından tedhiş olaylarının gün geçtikçe artması, bu eylemlerin Makarios’la bağlantısının olması ve Makarios’un anayasal yeniliklere karşı çıkmasından dolayı 9 Mart 1956 tarihinde Enosis lideri Şeyssel adalarına sürgün edilmiştir (Savrun ve Tinal, 2017:356-357).

1.5.4. Zürih ve Londra Antlaşmaları

1955 yılında Londra’da düzenlenen konferansta İngiltere’nin Kıbrıs Adası için özerklik teklif etmesi, Yunanistan’ın Enosis düşüncesi üzerindeki baskıcı tavrı ve bunlara karşılık Türkiye’nin her iki olasılığı da kabul etmemesi konferanstan bir sonuç alınamamasına yol açmıştır. Aynı yılın devamında artan EOKA örgütünün tedhiş olayları sonucunda İngiltere tekrar olayları çözüme kavuşturmak amacıyla birçok plan tasarısında bulunmuş Türkiye ve Yunanistan’a teklif etmiştir. Fakat her seferinde iki ülkede bu plan önerilerini reddetmiştir (Balıkçioğlu, 2016:38-42). İngiltere son olarak 1958 yılının Ağustos ayında “Macmillan” planını iki ülkeye sunarak uzlaşmayı sağlamayı amaçlamıştır. Bu plana göre adada özerklik ilan edilmesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması halinde kurulan hükümette her iki ülkeden de birer yönetici olacak ve Kıbrıs Adası ortak bir şekilde yönetilecekti. İngiltere’nin Kıbrıs Adası’nın kendi egemenliği altında olmasına rağmen böyle bir teklifte bulunmasının iki sebebi vardı. Birincisi Enosis düşüncesi ile hareket eden EOKA terör örgütünün çıkarmış olduğu olayların artması ve İngiltere’nin bu olaylara müdahale etme maliyetinin de buna eş oranlı olarak artış göstermesi olmuştur. İkinci sebebi ise adanın komple mülkiyet hakkının İngiltere’de olması yerine bölgedeki stratejik çıkarlarını koruyabilmek amacıyla birkaç İngiliz üssü olmasının yeterli olduğu görüşüdür (Özersoy, 2009:21-22).

İngiltere’nin “Macmillan” teklifi bu sefer Türkiye tarafından kabul edilmiş ve ardından adaya temsilci yollamıştır. Fakat Yunanistan ve Rumlar Enosis dışındaki tüm tekliflere soğuk baktıkları gibi “Macmillan”ı da kabul etmemiştir. İki ülke arasındaki bu anlaşmazlıklardan Amerika Birleşik Devletleri de rahatsız olmuş ve olayların çözülmesine yönelik çalışmalara katılma ihtiyacı duymuştur. Bunun sonucunda 1958 tarihinde yapılan Kuzey Atlantik Paktı toplantısında Türkiye ve Yunanistan bir araya gelerek Türkiye “Taksim Tezi”nden, Yunanistan ise Enosis düşüncesinden vazgeçmiştir. 1959 yılının Ocak ayında Kıbrıs Cumhuriyeti’nin

kurulmasıyla ilgili görüşmeler yapılmaya başlanmış, Şubat ayının 11'inde Zürih Antlaşması imzalanarak Türkiye ve Yunanistan'ın ortak karara bağlandığına dair bildiri yayınlanmıştır (Güler, 2004:106).

11 Şubat'ta yapılan görüşmelere dönemin Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Yunanistan'ın Başbakanı Karamanlis ile her iki ülkenin Dışişleri bakanları da katılmıştır. İmzalanan Zürih Antlaşması'nın içeriği; "Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın Temel Yapısı ile İlgili Antlaşma", "İttifak Antlaşması" ve "Garanti Antlaşması" olarak üç temel antlaşmayı barındırmaktadır. Antlaşma yalnızca Yunanistan ve Türkiye tarafından imzalanıp asıl Kıbrıs'ı egemenliği altında bulunduran İngiltere tarafından imzalanmadığı için hukuki açıdan geçersiz sayılmış ve bir ön antlaşma olarak kabul edilmiştir. Yapılan bu ön antlaşmanın hukuki açıdan geçerli olması ve İngiltere'nin onaylaması için 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da üç ülke bir araya gelerek Londra Antlaşması'nı imzalamıştır (Vatansever, 2010:1500).

14 ay süren bir çalışmanın ardından anayasa hazırlanarak 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Hazırlanan anayasaya göre Kıbrıs Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı ise Türk olacak ve halk tarafından seçilecektir. Hükümet, 7 bakanı Rum olmak üzere toplam 10 bakandan oluşacak meclisin ise yüzde 70'i yine Rum milletvekillerinden, yüzde 30'u ise Türk milletvekillerinden meydana gelecektir. Bu maddelere ek olarak anayasada aşağıda belirtilen hususlara da yer verilmiştir (Artuç, 1989:45-46).

*Londra Antlaşması ile ilan edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi dili Yunanca ve Türkçe olacaktır.

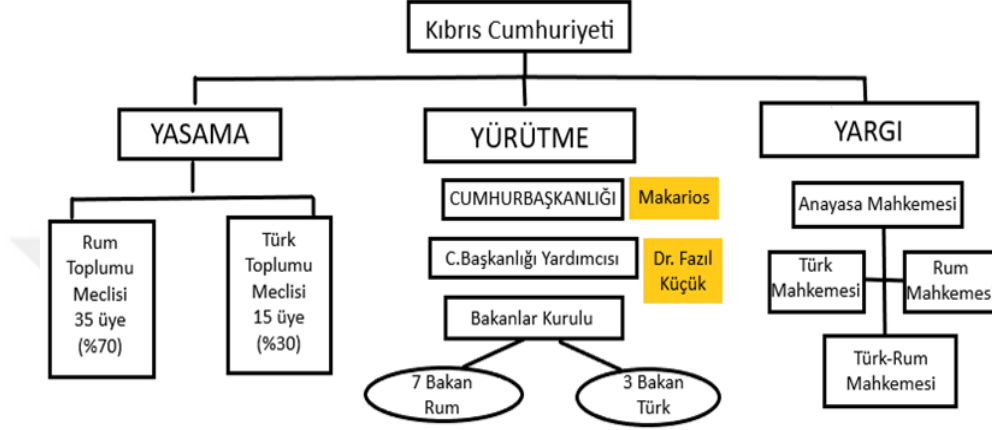
*Kamu sektöründe görev alan memurların %70'i Rum ve %30'u Türk kökenli vatandaşlardan oluşacaktır.

*Yeni oluşturulacak olan 2000 kişilik emniyet mensubu çalışanlarının ve 2000 kişilik askeri personelin %60'ı Rum ve %40'ı Türk kökenli vatandaşlardan oluşacaktır.

*Anayasa ve Yargıtay'da görevlendirilmek üzere tarafsız bir başkan ile 1'er Türk ve Rum hâkim görev alacaktır.

*Vergi toplamak ve halkın sorunlarıyla ilgilenmek üzere Türklere ayrı Rumlara ayrı Toplum Meclis'i kurulacak ve bu meclis halk tarafından seçilecektir (Artuç, 1989:46).

Şekil 1.2: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 Yılı Anayasasına Göre Teşkilat Yapısı

Kaynak: Adıgüzel, 2019:65

Londra ve Zürih'te imzalanan antlaşmalardan “Garanti Antlaşması” da hukuki açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu antlaşmaya göre İngiltere, Yunanistan ve Türkiye garantör ülke olarak kabul edilmiş ve bu yeni anayasaya aykırı bir harekette üç ülkenin de olaya müdahale etme yetkisi vardır. 1974 yılında Türkiye'nin düzenlemiş olduğu Barış Harekâtı bu antlaşmanın sağlamış olduğu hukuki sorumluluktan ve haktan destek alarak gerçekleştirilmiştir (İzgi, 2007:17).

1.5.5. Kanlı Noel Olayları ve Akritas Planı (1963-1964)

1960 yılında imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın ardında cumhurbaşkanı olarak görev yapan Makarios yaptığı birçok açıklamada yapılan antlaşmalarda kendi rızasının olmadığını ve üzerindeki baskılarla kabul ettiğini dile getirmiştir. Aslında imzalanan bu antlaşmalara Makarios, Enosis'e giden yolda bir aşama gözüyle bakmıştır (Keser, 2011:97).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi olarak ilan edilmesinde 2 sene sonra Kasım ayında Makarios Ankara'ya giderek anayasanın bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını talep etmiştir. Fakat değişikliği talep edilen bu maddelerin Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin aleyhine olduğuna kanaat veren Türkiye sert bir dille reddederek

Makarios'u geri çevirmiştir. Makarios'un bu talebi karşısında Kıbrıslı Türkler ada topraklarında beş farklı şehirde bulunan Türk belediyelerinin hizmete başlamasına karar vermiş, fakat Makarios Kıbrıs Hükümeti'nin resmi olarak bu belediyeleri tanımayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Türkler bu durumu Anayasa Mahkemesi'ne taşımış ve alınan kararlar olumlu sonuç elde etmişlerdir. Bu karar Enosis düşüncesi ile hareket eden Rumları harekete geçirmiş, Anayasa Mahkemesi Başkanı Ernst Forsthoff'a karşı tehdit içeren davranışlarda bulunmuşlardır. Kısa bir süre sonra Forsthoff istifa etmek zorunda kalmıştır (Açıkgöz, 2006:38).

Makarios tüm çabalarıyla anayasa maddeleri üzerinde yoğunlaşp değişiklik yapmaya çalışırken EOKA terör örgütü de boş durmayıp gizli eğitimlerine devam etmiştir. Depolarında tuttıkları silahlar gün yüzüne çıkmış, Enosis hayalini silahlarla gerçekleştirmeyi planlamışlardır. Amaç uzun süredir üzerinde çalışılan "Akritas Planı"nı gerçekleştirmektir. Bu plan adadaki tüm Türklere ve Enosis düşüncesine karşı çıkanlara karşı bir katliam planıdır. Akritas Planı, Londra Antlaşmasından sonra yayınlanmaya başlayıp tüm EOKA örgütü mensuplarına gönderilen "Agonitis" gazetesi ile ortaya çıkmıştır (Keser ve Ak, 2016:268). İlk kanlı olay 1963 yılının 21 Aralık gecesi Rum polislerin içinde iki Türk vatandaşın bulunduğu arabayı durdurup arama gerekçesiyle sert bir şekilde müdahale etmesi ve ardından öldürmesi ile gerçekleşmiştir. İlk kanlı olaydan 3 gün sonra ise Türk Toplum Lideri Fazıl Küçük'ün evine saldırı düzenlenmiştir (Şahin, 2017:1475).

EOKA terör örgütü saldırılarına başladığı sırada Türk köylerinin dışarıyla iletişimini engellemek amacıyla etrafı kuşatılmıştır. Ayrıca olayların başlamasından bir gün önce Kıbrıs Rum İçişleri Bakanı Türk polislerine ait mühimmatların el konulması hususunda emir vermiş ve böylelikle Türkler savunmasız bırakılmıştır. Türklere yönelik terör olaylarının iyice artması ile 24 Aralık tarihinde Türkiye Hükümeti açıklama yapmış ve en kısa zamanda ateşkes sağlanamazsa Türk ordusunun adaya giriş yapıp müdahale edeceğini bildirmiştir. Ertesi gün Türk jetleri Kıbrıs semalarında alçak uçuşlar gerçekleştirerek Rumlara göz dağı vermiştir (Arık, 2011:5-6).

21 Aralık'ta başlayan terör olayları 24 Aralık yani Noel gecesi en üst raddeyi bulmuş ve Rumlar tarafından çok vahşice katliamlar gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple

yaşanan bu olaylara “Kanlı Noel Olayları” denilmiştir. 1964 yılının Ocak ayında Rauf Denktaş’ın yaptığı açıklamaya göre gerçekleştirilen bu terör eylemlerinde Kıbrıs Türklerinden 99 kişi hayatını kaybetmiş, 470 kişi yaralanmış ve 154 kişiye bir daha ulaşılamamıştır. Tahmin edilene göre Rumlardan ise 80 kişi hayatını kaybetmiştir (Polat, 2018:124).

1.5.6. Başkan Johnson’un Mektubu

1963 yılında başlayan kanlı terör olaylarının hız kesmeden devam etmesi ve Kıbrıs Türklerinin katledilmesi üzerine Türkiye, 23 Aralık 1963 tarihinde garantör ülke konumunda yer alan Yunanistan ve İngiltere’ye olaylara müdahale ve çözüm bulunması amacıyla toplanma çağrısında bulunmuştur. Ardından garantör ülkeler bir araya gelerek 24 Aralık 1963 tarihinde Türk toplumu aleyhine düzenlenen illegal olayların son bulmasına dair bir bildirge yayınlamıştır. Aynı zamanda garantör ülkelerinin askerlerinden oluşan bir barış gücü kurulmuş adaya sevk edilmiştir (Gülen, 2012:398-399).

Yayınlanan bu bildirge ve üç ülkenin Rum saldırılarına yönelik almış olduğu askeri önlemler sonucu Makarios, Kıbrıs’ın iç işlerine gereğinden fazla müdahale edildiğini gerekçe göstermiş, sorun tekrardan Birleşmiş Milletler’e taşınmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 4 Mart 1964 belirlemiş olduğu karara göre Kıbrıs topraklarında BM’ye bağlı bir Barış Gücü oluşturulacak ve iki toplum arasında yaşanan sorunların giderilmesi amacıyla bir arabulucu tayin edilecekti (Feridunoğlu, 2017:376).

BM’nin bu kararı almasının ardından 27 Mart 1964 tarihinde BM Barış Gücü ve arabulucu olarak tayin edilen S. Tuomioja, Kıbrıs topraklarında göreve başlamıştır. Fakat sorunlara çözüm getireceği düşünülen bu önlemler Enosis hayaliyle Türklere yönelik saldırılarda bulunan EOKA örgütünün eylemlerini engellemeye yeterli olmamıştır. Diplomatik yollardan olumlu bir gelişme elde edemeyen ve bu duruma daha fazla göz yumamayan Türkiye 5 Haziran 1964 tarihinde şu açıklamayı yapmıştır;

“Eğer Rumlara tedhiş hareketlerine devam ederse günün birinde Kıbrıs’a girmemiz mukadderdir...”. Bu açıklamanın ardından Türkiye’nin Kıbrıs’a olası bir

müdahalesi durumunda ABD'nin Türkiye'ye karşı sergileyeceği tutumu bildiren bir mektup dönemin ABD Başkanı Johnson tarafından Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderilmiştir. Mektupta yazılanların bir kısmı şöyledir (Adıgüzel, 2019:97);

Türkiye ile aramızda mevcut bulunan askeri yardım verilmiş maksatlarından gayri gayelerle kullanılması için hükümetimizin Birleşik Devletleri'nin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetimizin bu şartı tamamen almamış bulunduğu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahale Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik Amerika Devletleri'nin muvafakat edemeyeceğini size tüm samimiyetimle ifade etmek isterim..

Johnson'un bu cümlelerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme girişimi halinde Amerika tarafından sağlanmış olan silahların kullanılmasına izin verilmeyeceği bildirilmiştir. Bu da Türkiye'nin tam bağımsızlığına engel olmak ve iç işlerine müdahale etmek anlamına gelmektedir. Bu mektup aynı zamanda ilerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere Türkiye'nin Kıbrıs'a Barış Harekâtı düzenlemesinin ardından ABD'nin Türkiye'ye uygulayacağı silah ambargosunun da habercisi niteliğindedir.

Uyarı amacıyla 5 Haziran 1964 yılında Amerikan Başkanı Johnson tarafından Türkiye'ye gönderilen mektup tam metin olarak 13 Ocak 1966 tarihinde Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır (Bkz. Ek-1).

Türkiye ABD'nin müttefiki olmakla birlikte aynı zamanda NATO üyesidir ve buna bağlı olarak Yunanistan'la birlikte NATO'nun güney kanadında önemli bir rol almaktadır. Yunanistan ile Türkiye'nin arasında yaşanacak bir problem NATO için güney kanadında bir zayıflığa sebep olacaktır. Bunun dışında Kıbrıs Adası SSCB'yi güneyden çevrelemektedir ve bu açıdan büyük bir jeostratejik öneme sahiptir. Ada üzerindeki anlaşmazlıkların büyümesi SSCB'nin o bölgede güçlenmesine ve daha fazla söz hakkına sahip olmasına sebep olacaktır. Bu nedendir ki ABD Johnson mektubu ile Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesine engel olmuş ve iki ülke arasındaki olayların büyümesine müsaade etmemiştir. Kesin

ve sert bir dille yazılmış olan bu mektup Türkiye'yi müttefiki ABD yönünden hayal kırıklığına uğratmış ve geri adım atmasına sebep olmuştur. Fakat Johnson mektubu Türkiye'nin milli çıkarlarının NATO'nun çıkarlarından kendi bekası için daha üstün olduğunun farkına varmasını sağlamıştır (Derman ve Kurban, 2016:459-461).

1.6. KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI DÖNEMİ YAŞANAN GELİŞMELER

1.6.1. Kıbrıs'ta Nikos Sampson Darbesi

1960'lı yıllardan beri Yunanistan hükümeti yönetim problemleri yaşamış ve krizler baş göstermeye başlamıştır. 21 Nisan 1967 tarihinde ise Albaylar Cuntası adı altında darbe gerçekleştirilmiş ve askeriye Yunanistan'da yönetimi ele almıştır. Fakat demokrasiyi bir anda bertaraf eden Albaylar Cuntası halk tarafından benimsenememiş ve destek görmemiştir. Buna karşılık cuntacılar halkın desteğini almak amacıyla yıllardır süren Enosis hayalini gerçekleştirmeye çalışmış, fakat Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios ile görüş ayrılığına düşmüşlerdir (Aktaş, 2017:36). Makarios NATO desteğinden bağımsız bir Enosis hayali kurarken, cuntacılar daha kısa sürede bu hayali gerçekleştirmek amacıyla Amerikan desteğine ihtiyaç duymuşlardır. EOKA lideri Grivas'ın da cuntacılarla aynı görüşte olması Makarios ile ilişkilerinde problemlere yol açmış ve Makarios aleyhine suikastlar düzenlenmiştir. İlk suikast girişimi 8 Mart 1970 tarihinde gerçekleşmiş ve Makarios art arda üç defa öldürülmeye çalışılmıştır (Orhun, 2019:71).

EOKA lideri Grivas'ın 1974 yılında ölmesi ile adı birçok kanlı olaya karışmış olan Nikos Sampson cuntacılar tarafından EOKA terör örgütünün başına geçirilmiştir. NATO desteğine karşı olan Makarios'un yönetim ve halk üzerindeki etkinliğinin ortadan kalkması amacıyla ABD Sampson'a silah yardımı yapmış ve yönetimi ele geçirmesi halinde Washington tarafından resmi olarak tanınacağı sözünü vermiştir. Hem ABD desteğini hem de Albaylar Cuntası desteğini alan Sampson 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Adası'nda darbe yapmıştır. Sampson'un bu darbe girişimi ile iki amacı vardır. Birincisi Ortodoks lideri Makarios'un ölmesi ile yönetim Sampson'a kalacaktı, ikincisi ise adada yaşayan Türk kökenli vatandaşların mukavemeti ortadan kalkacaktı. Gerçekleştirilen bu darbe ile

Makarios'un etkinliği ortadan kalkarken aynı zamanda suikast girişimine karşı İngiltere tarafından hava aracıyla adadan kaçması sağlanmıştır (Manisalı, 2004:49-50).

Kıbrıs'ta gerçekleştirilen darbe döneminde Türkiye'de Ecevit-Erbakan koalisyonu mevcuttur. Sampson'un darbe sonucu yönetimi ele geçirmesi ile Türklere yönelik kanlı eylemler artmış ve tahmin edildiği gibi Türk mukavemeti ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda Ecevit garantör ülke olan İngiltere başkanı Wilson ile görüşme sağlamış ve Garanti Antlaşması'nın vermiş olduğu müdahale hakkına dayanarak İngiltere'nin de yanında yer almasını istemiştir (Sömek, 2017:179). Fakat Wilson Ecevit'in müdahale yönündeki talebini geri çevirmiş, sessiz kalmayı tercih etmiştir. İngiltere'nin bu tutumunun iki sebebi vardır: Birincisi Akdeniz bölgesinde stratejik planlarını ve çıkarlarını korumaya yönelik zaten hali hazırda adada askeri üsleri mevcuttur. İkincisi ise cuntacıların arkasında dönemin süper gücü olan Amerika'nın olduğunu bilmektedir ve Amerika'yla karşı karşıya gelmek istememektedir (Oktay,2015:131; Manisalı, 2004:50-51).

1.6.2. Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974)

15 Temmuz 1974 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun diplomatik görüşmeler hususunda vermiş olduğu yetki ile İngiltere'ye giden Ecevit aynı zamanda ABD Dışışleri Bakanı Yardımcısı Joseph Sisco ile de bir araya gelmiştir. Sisco Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme hususunda Amerika'nın bu müdahaleye olumlu bakmadığını ve olayın diplomatik yollardan çözülmesi gerektiğini söylemiştir (Mütercimler, 2007:210-211). Aynı zamanda ABD Dışışleri Bakanı Henry Kissinger'in yazmış olduğu mektubu Ecevit'e teslim etmiş, bu mektup karşısında Ecevit şu sözleriyle cevap vermiştir (Türkman ve İlhan, 2019:1041);

“Bundan on yıl önce (1964) yine böyle bir gece yarısı, bir Amerikalı diplomat gelerek Kıbrıs'a müdahale edilmemesini istemişti. Tarih tekerrür eder, ama hatalar tekerrür etmez. O zaman siz müdahaleyi önlemekle hata ettiniz. Biz de istediğinizi kabul etmekle aynı hatayı işledik. Bu sefer aynı hatayı işlemeyeceğiz.”

Ecevit'in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye 1964 senesinde Johnson mektubu ile Kıbrıs'a müdahalesinden vazgeçse de bu sefer milli çıkarlar

doğrultusunda hareket edileceği ve Türklerin lehine bir gelişme olmadığı takdirde müdahalenin kaçınılmaz olduğu kesinleştirilmiştir.

Amerika'nın bu tutumu karşısında Ecevit Sisco'nun Atina ile yapmış olduğu görüşmelerde Türkiye'nin şartlarını iletmesini ve bu şartların kabulü dahilinde müdahale kararından vazgeçeceğini belirtmiştir. Bu şartlara göre Kıbrıs topraklarındaki Türk askerinin varlığı kabul edilmeli, cuntacı subaylar derhal Kıbrıs'tan çekilmeli, Sampson yönetimden indirilmeli ve adada yaşayan Türklere denize çıkışı olan güvenli bir bölge tahsil edilmelidir (Açıkgöz, 2006:70).

Londra'da yapmış olduğu diplomatik görüşmeler sonucu 19 Temmuz 1974 tarihinde Ankara'ya dönen Bülent Ecevit ilk iş olarak Genelkurmay Başkanlığı'na giderek askeri hazırlıklar hususunda bilgi almıştır. Ardından İngiltere'nin olumsuz tavrı ve Sisco'nun Atina ile görüşmelerinden Türkiye lehine yönelik pek bir beklentisinin olmadığını söyleyerek harekâtın gerekliliği ve amacı konusunda komutanlarla istişarede bulunmuştur. Toplantı sonucu düzenlenecek hareketin isminin "Kıbrıs Barış Harekâtı" olması kararlaştırılmıştır (Açıkgöz, 2006:71).

20 Temmuz 1974 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Kıbrıs Barış Harekâtı başlatılmış ve Başbakan Ecevit tarafından saat 06.10 da radyo aracılığı ile tüm dünyaya duyurulmuştur (Gürcan, 2013:29).

1.6.3. Cenevre Konferansı ve İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı (14 Ağustos 1974)

Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkartma yapmasının ardından BM Güvenlik Konseyi toplantı düzenlemiş ve toplantının ardından 21 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye ve Yunanistan'a ateşkes çağrısı yapmıştır. Yunanistan bu ateşkes çağrısını ilk başta Türk askerinin adadan çekilmesiyle kabul edeceğini belirtse de, hareketin ikinci günü olayların kendi aleyhine gelişmesiyle ateşkesi kabul ettiğini açıklamıştır. Türkiye'nin de ateşkes çağrısına olumlu cevap vermesi ile 25 Temmuz 1974 tarihinde üç garantör ülkenin bir araya gelmesi ve ortak bir karar alması amacıyla Cenevre'de konferans düzenlenmiştir (Adıgüzel, 2019:116).

25-30 Temmuz tarihleri arası süren konferansta Kıbrıs'ta tetikte bulunan Türk askerleri ile karşı taraf arasında güvenli bir bölge oluşturulması, Türklerin

yaşadığı bölgelerdeki dışarıyla bağlantıyı engelleyen güçlerin ortadan kaldırılması ve ateşkes antlaşması üzerinde durulmuştur. Tüm bu hususlar üzerinde anlaşmaya varılmış ve Kıbrıs için yeni bir anayasal düzenleme yapılması amacıyla 8 Ağustos 1974 tarihinde İkinci Cenevre Konferansı'nın düzenlenmesine karar verilmiştir. İkinci Cenevre Konferansı'nda Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş Kıbrıs'ta iki federal devletin olduğu bir sistemi önermiştir (Şenel, 2009:46-47). Fakat Yunanistan bu öneriyi kabul etmemiş, üniter bir yapılanma dışında hiçbir teklife sıcak bakmamıştır. Türkiye'nin bu konudaki kararlılığı sonucu Yunanistan gerekli temaslarda bulunmak amacıyla heyetten 36 saatlik bir süre talep etmiştir. Adadaki Türk askerinin ateşkes ilan edildiğinden beri git gide dar bir alana sıkıştırıldığını fark eden Türkiye, Yunanistan'ın bu talebinin de bir oyalama taktiği olduğunu düşünerek bu isteği kabul etmemiştir (Manisalı, 2003:71).

Birinci Cenevre Konferansı'nda alınan kararlara Rumların ve Yunanistan'ın uymaması ve İkinci Cenevre Konferansı'nda ise Yunanistan'ın oyalama taktikleri sonucu düzenlenen konferans sonuçsuz kalmış ve Türkiye 14 Ağustos 1974 tarihinde İkinci Barış Harekatı'nı düzenlemiştir (Eroğlu, 2002:759). Düzenlenen bu harekât sonucu Türk askeri Magosa ve Batı'da Lefke'ye kadar olan bölgeyi başarılı bir şekilde Rum güçlerinden arındırmış ve günümüz Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sahip olduğu toprakları ele geçirmiştir. 13 Şubat 1975 tarihinde ise Türkiye bir açıklama yaparak Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurduğunu duyurmuştur (Orhun, 2019:73).

İKİNCİ BÖLÜM

AMBARGOYA GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ VE AMBARGO KARARININ ALINIŞ SÜRECİ

2.1.TRUMAN DOKTRİNİ VE TÜRKİYE

İnsanlık tarihinin en kanlı savaşı olan II. Dünya Savaşı daha 16 yıllık bir ülke olan Türkiye’yi hem siyasi hem de ekonomik açıdan büyük oranda olumsuz etkilemiştir. Çalışma çağındaki 1 milyon insanın orduya katılması ile gelişmekte olan Türkiye ekonomisi için büyük önem taşıyan üretimin ve buna bağlı olarak ihracatın azalmasına sebep olmuştur (Arslan, 2016:3-4). Türkiye elindeki 245 milyon \$’lık altın ve döviz rezervine Sovyet güçlerle oluşabilecek herhangi bir muharebeye karşı kullanma düşüncesiyle dokunmamış, bunun yerine dış borçlanma yönünde politikalar izlemiştir. 1945 yılında ülke ekonomisini iyileştirmek amacıyla savaş müttefiki olan Amerika’dan 300 milyon \$ borç talebinde bulunmuş, fakat Amerika bu talebi olumsuz yönde cevaplamıştır. Bir yıl sonra Amerika 5 yıl geri ödemeli ve %4 faiz oranıyla 50 milyon \$ borç vermeyi kabul etse de bu miktar savaş dönemi büyük oranda olumsuz etkilenen Türkiye ekonomisi için yeterli olmamıştır (Akıl, 2020:3).

Amerika II. Dünya Savaşı esnasında da “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” ile müttefiki olan Türkiye’ye 95.000.000 \$ silah desteğinde bulunmuştur. Savaşın sona ermesinin ardından 7 Mayıs 1946’da yapılan bir antlaşma ile Amerika Türkiye’ye aldığı borcun 4.500.000 \$’lık kısmını peşin ödemesi koşulu ile geriye kalan borçlarını sileceğini belirtmiş ve Türkiye bir ay içerisinde bu borcu peşin ödeyerek geriye kalan borcundan muaf tutulmuştur (Kılıç, 2015:53).

II. Dünya Savaşı’nın ardından Yunanistan ve Türkiye’ye ekonomik ve askeri yönden destek veren İngiltere savaştan bitkin ayrılmış ve İngiltere büyükelçisi tarafından, bundan sonra iki ülkeye yardımların kesileceği Amerikan Dışişleri Bakanlığı’na bildirilmiştir. Ayrıca yapılan görüşmelerde Türkiye ve Yunanistan’ın batı savunması açısından önemi arz edilmiş ve gerekli desteğin Amerika tarafından sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Sovyet güçlerinin batıdaki etkinliğini arttırıp orta

doğuya hâkim olma korkusu ile 1 Nisan 1947 tarihinde Amerikan Başkanı Truman önderliğinde Dışişleri Bakanı George Marshall, Savaş Bakanı Robert Patterson ve Donanma Bakanı James Forrestal bir araya gelerek toplantı düzenlemişlerdir. Toplantı sonucu Türkiye ve Yunanistan'a gerekli yardımların Amerika tarafından devam ettirileceği kararlaştırılmıştır (Ertem, 2009:386).

Başkan Truman Türkiye hakkında konuşmasının ardından ayrıca kongreden üç istekte bulunmuştur:

1. Yapılacak olan bu askeri ve ekonomik yardım miktarının 400 milyon \$ olmasıyla birlikte bu yardımdaki Yunanistan'a düşen payın 350 milyon \$ geçmemesi ve yardımın 30 Haziran 1948'de sonlandırılması.

2. Amerikan sivil ve askeri personelin yapılan yardımların denetlenmesini sağlayacak yetki belgelerinin verilmesi ve bu personellerin her iki ülkeye gönderilmesi.

3. ABD'de seçilecek Türk ve Yunan personellerine gerekli eğitimin verilmesi (Topal, 2013:116).

Amerika Başkanı Truman'ın bu doktrini senato ve kongre tarafından "Kamu Yasası 75" adı altında yasalaşarak kabul edilmiştir. Truman Doktrini'nin kabulünün ardından Amerika'da kurulan bir heyet Türkiye'ye gelmiş ve Türk yetkililer ile haftalarca görüşme sağlanmasının ardından ne tür alanlarda gereksinimlerin giderilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bu kararın ardından 12 Temmuz 1947 tarihinde Amerika ile Türkiye hükümeti arasında bir anlaşma imzalanmıştır (Merih, 2006:108).

12 Temmuz 1947 anlaşmasında Türkiye'ye yapılacak olan yardımlar hususunda 8 maddelik bir karar alınmıştır. İleri tarihlerde yaşanacak olan Kıbrıs olayları ve Türkiye'nin bu olaylara yönelik uygulayacağı politikaları olumsuz yönde etkileyecek önemli hususlardan birisi de aşağıda yazılı olan 4. Maddedir.

Madde 4:

Bu anlaşma gereğince, Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri,

badelmüşavere [danışmadan sonra], bu uğurda diğer Hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri karşılıklı olarak alacaklardır.

Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümeti'nin muvafakati olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malumatın mülkiyet veya zilyetliğini [bir malı kullanmakta olan] devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümeti'nin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir (Merih, 2006:110).

Birinci bölümde anlatıldığı üzere, 1960'lı yıllarda Kıbrıs'ta Türklere yönelik artan Rum tedhiş olayları ve ardından Türkiye'nin eğer olaylar böyle devam ederse Kıbrıs'a harekât düzenleneceği yönünde açıklamalarından sonra dönemin Amerikan Başkanı Johnson Türkiye'ye bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'a herhangi bir müdahalesi durumunda Amerika tarafından Türkiye'ye verilen silahların kullanılmasına izin verilmeyeceği sert bir dille bildirilmiştir. 1964 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik politikalarına yön veren ve müdahale etmesine engel olan Johnson Mektubu, 12 Temmuz 1947 anlaşmasının 4. Maddesine dayanılarak yazılmıştır.

Truman Doktrini ile ekonomik ve askeri alanda yapılan yardımlar Türk basının da geniş yankı yapmıştır (Bkz. Ek-3/Ek-4).

Amerika'nın yapmış olduğu 400 milyon \$'lık yardımın 100 milyon \$'lık bütçesi Türkiye'ye ayrılmıştır. Bu bütçenin 76 milyon \$'lık kısmı teçhizat, 24 milyon \$'ı ise diğer masraflar olarak pay edilmiştir. Öte yandan Türk topraklarına yönelik Sovyetlerin istila girişimine karşın Amerika 5 milyon \$'lık bir yatırım gerçekleştirmiştir. Bu yatırımı, ikmali ve depolamayı kolaylaştırmak amacıyla karayolların daha iyi bir hale gelmesi için yapmıştır (Kalyon, 2010:13).

Truman Doktrini ile Türkiye'ye yapılan askeri teçhizat yardımı II. Dünya Savaş'ından sonra Amerika'nın elinde kalan savaş artığı malzemeler olmuştur. Fakat her ne kadar savaş artığı malzemeler olsa da II. Dünya Savaş'ı döneminde üretildiği için Türkiye'nin elinde bulunan malzemelerden daha modern durumdadır. Örneğin

Amerika'nın vermiş olduğu uçaklardan bazıları ülkemizde yakın döneme kadar farklı nedenlerle uçurulmuş ve çalışır durumda olduğu görülmüştür (Erhan, 2009:535).

Truman Doktrininin zamanla Türkiye için olumlu gelişmeler sağlayacağı düşünülmese de rağmen bir süre sonra tam tersi yönünde gelişmeler olmuş ve Türkiye'yi maddi açıdan zor duruma sokmuştur. Çünkü askeri malzemelerin bakım ve yedek parça gibi ihtiyaçları yalnızca desteğin sağlandığı Amerika'dan tedarik edilebilmiş ve savaş artığı olması nedeniyle bu masraflar süreklilik göstermiştir. 100.000.000 \$'lık (280.000.000 ₺) askeri malzemenin yıllık bakım masrafı için Türkiye bütçesinden 143.000.000 \$ (400.000.000 ₺) ayırması gerekmiştir. Yapılan bu masraf Sovyetlerden oluşabilecek bir tehdide karşı Türkiye'nin elinde bulundurduğu 240.000.000 değerindeki rezervin erimesine sebep olmuştur. Zamanla bu yedek parça ve bakım masrafları için Amerika'dan yapılan ithalatlar dolar sıkıntısının büyümesine ve bir çıkılmazlığa doğru gidilmesine yol açmıştır. Türkiye Truman Doktrini ile yapılan yardımlar sayesinde daha güçlü bir donanmaya ve ekonomiye sahip olmak isterken dışa bağımlı bir ülke haline gelmiştir (Erhan, 2009:536).

Tablo 2.1: 1945-1960 Döneminde Bazı Ülkelerin Türkiye'nin İhracat ve İthalatındaki Payları (%)

YILLAR	ABD	ALMANYA	FRANSA	İNGİLTERE	İTALYA
	İhracat/İthalat	İhracat/İthalat	İhracat/İthalat	İhracat/İthalat	İhracat/İthalat
1945	43,8 – 17,6	* - 0,6	1,4 – 0,0	14,9 – 23,3	0,1 – 0,0
1946	21,5 – 31,2	0,0 – 0,0	4,5 – 0,7	15,8 – 18,9	2,5 – 4,3
1947	23,6 – 33,3	0,2 – 0,2	4,5 – 2,3	16,4 – 12,6	10,6 – 14,0
1948	21,7 – 23,2	3,8 – 0,7	5,7 – 4,2	14,7 – 24,3	6,4 – 9,0
1949	14,3 – 20,2	16,1 – 3,9	5,2 – 5,5	12,3 – 17,2	1,6 – 5,0
1950	16,9 – 24,5	21,1 – 17,6	4,3 – 5,0	14,0 – 10,4	5,5 – 4,7
1951	21,3 – 12,0	26,6 – 23,6	6,6 – 5,6	8,3 – 16,9	4,2 – 7,0
1952	16,0 – 8,4	23,7 – 25,0	14,4 – 4,8	6,6 – 17,8	7,1 – 7,1
1953	20,3 – 11,3	15,3 – 20,9	4,6 – 6,1	6,9 – 13,7	13,2 – 7,1
1954	17,4 – 15,0	17,8 – 17,3	3,0 – 7,0	6,9 – 8,7	6,2 – 4,8
1955	15,5 – 22,4	15,7 – 17,6	7,1 – 6,0	7,4 – 7,8	8,1 – 3,6
1956	19,7 – 21,1	16,6 – 23,6	5,3 – 4,7	7,6 – 8,2	10,1 – 6,4
1957	26,0 – 30,7	12,9 – 13,6	6,8 – 3,2	9,2 – 7,7	9,0 – 9,2
1958	19,5 – 27,9	18,3 – 15,5	7,6 – 2,9	6,6 – 7,2	5,8 – 11,1
1959	17,9 – 26,3	22,5 – 17,8	4,7 – 3,7	9,6 – 11,0	8,3 – 7,1
1960	18,3 – 25,8	14,8 – 21,0	5,1 – 3,5	9,7 – 11,3	8,6 – 6,4

Kaynak: Oran, 2009:495

Tablo 2.1’de Türkiye’nin 1945-1960 yılları arasını kapsayan bazı ülkelerle yapmış olduğu ihracat ve ithalat yüzdeleri oranları verilmiştir. Bu oranlar incelendiğinde II. Dünya Savaşı sonrası olan 1945 yılında Türkiye’nin Amerika ile yapmış olduğu ihracat oranının %43,8, ithalat oranının ise %17,6 olduğu gözlemlenmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle 1947 tarihinde ihracat oranının %23,6’ya düşmesi, ithalat oranının ise %33,3’e yükselmesinde yukarıda da anlatıldığı gibi Truman Doktrini ile yapılan yardımların payı küçümsenmeyecek derecede fazladır.

Truman Doktrini ile yapılan askeri malzeme yardımının savaş artığı olması sebebiyle bakım ve yedek parça masrafları Türkiye’nin aldığı yardım miktarından daha fazla harcama yapmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak görülen ithalat oranlarındaki artış ve ihracat oranlarındaki azalış ile Türkiye’de döviz açığı oluşmuştur. Oluşan bu döviz açığının dış borçlanma yolu ile giderilmesine karar verilmiş ve Türkiye yeni arayışlara girmiştir.

Truman Doktrini ile yapılan yardımların hemen ardından Amerika savaşın çıkan Avrupa ülkelerinin ekonomilerini iyileştirmek amacıyla 5 Haziran 1947 tarihinde Marshall Planı adı altında yeni yardımlar yapacağını açıklamış, dış borç arayışı içinde olan Türkiye bu yardımlardan faydalanmak için yeni girişimler başlatmıştır.

2.2. MARSHALL PLANI VE TÜRKİYE

II. Dünya Savaşı döneminde savaşa katılan Avrupa ülkeleri ekonomik açıdan çok bitkin düşmüşlerdir. Bunun başlıca sebebi ise hem kamu sektörlerinin hem de özel sektörlerin üretim araçlarını askeri savunma alanında kullanmaları, bunun sonucunda diğer üretim alanlarındaki verimliliğin olabildiğince düşmesidir. Fakat savaşın çok güçlü bir şekilde çıkan Amerika ise askeri yündeki üretimi özel sektör üretiminden ayrı tutmuş ve savaş dönemi bitkin düşen ülkelerin ihracat eksiklerini büyük oranda tek başına karşılayarak ekonomik açıdan zenginleşmeyi başarmıştır. Öyle ki savaş sonunda Amerika dünya altın rezervinin üçte ikisi olan 20 milyar \$’lık bir altın rezervine sahip olarak ayrılmıştır (Bülbül, 2006:23).

Savaş sonunda Avrupa ülkelerinin ekonomik açıdan olumsuz etkilenmesi aynı dönemde üretim sürecini başarıyla yürütmüş olan Amerika için de sorun teşkil etmiştir. Avrupa ülkelerinin dış ticaret hacminin giderek küçülmesi ve zamanla dışa kapalı bir ekonomik sistemi benimsemeleri halinde Amerika'nın elinde bulunan üretim fazlası Avrupa tarafından talep görmeyecek ve ekonomisi olumsuz etkilenecektir. Bu sebeple Avrupa ekonomisinin tekrar kalkınmasını sağlamak ve ticarete yeni bir hacim kazandırmak amacıyla Amerika, Marshall Yardımları adı altında yeni bir plan oluşturmuştur (Uzunkaya, 2019:177).

1947 yılının Haziran ayında plana adını veren ABD Dışişleri Bakanı General Marshall bir açıklama yapmış ve gerekli yardımların yapılabilmesi için Avrupa ülkelerinin bir araya gelerek ortak bir rapor hazırlamalarını talep etmiştir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu 16 Avrupa ülkesi bir araya gelerek Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi'ni kurmuş ve gerekli rapor kısa zamanda hazırlanmıştır. Hazırlanan bu rapora göre Türkiye Marshall yardımları kapsamında 615.000.000 \$ talep etmiştir. Fakat bu talep diğer 15 Avrupa ülkesine nazaran Türkiye'nin savaş kaybının daha az ve ekonomik durumunun daha iyi olduğu savunularak reddedilmiştir (Ekzen, 2016:24).

Türkiye yapılan yardımdan faydalanmak için yeni girişimlerde bulunarak ABD'nin tekrar konuyu gözden geçirmesini sağlamış ve ABD Türkiye'den bazı isteklerde bulunmuştur. Bu isteklere göre Türkiye kendi kalkınma planını Marshall yardımlarının çıkarları doğrultusunda düzenlemeli ve bu yardımla verilecek olan ekonomik desteği, tarımsal üretimin arttırılması, tarım aletlerinin modernizasyonu gibi alanlarda değerlendirmelidir (Erhan, 2009:540). Bu sayede Amerika'nın girişimleri ile yeniden inşa edilen Avrupa düzeninde Türkiye gıda ve hammadde kaynağı olarak yerini almış olacaktır.

Amerika ile yapılan görüşmeler sonucu Marshall yardımları kapsamına Türkiye'nin de dahil edilmesine karar verilmiş ve 4 Temmuz 1948 tarihinde iki ülke arasında gerekli hususların belirtildiği "Ekonomik İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. Yapılan Marshall yardımlarının sadece binde 36'sı gibi çok ufak kısmından faydalanan Türkiye 1948-1952 yılları arasında doğrudan ve dolaylı olmak üzere toplamda 352.000.000 \$ yardım almıştır. Bu yardımların 175.000.000 \$'lık

kısmı Türkiye'nin gereksinimlerini Amerika piyasalarından karşılmasına yönelik doğrudan yapılırken, geri kalan kısmı ise Avrupa ülkelerinden mal satın alınması için dolaylı yollardan yapılmıştır. Böylece Amerika hem kendi hem de Avrupa ülkelerinin ticaret hacminin genişlemesini amaçlamıştır (Köse, 2010:111).

Türkiye kendisine açılan kredi ile çoğunluğu tarım alanında olmak üzere karayollarının iyileştirilmesi, yeraltı kaynaklarının işlenmesi ve askeri alanda kullanılan malzemelerin modernleştirilmesi gibi alanlarda harcamalar yapmıştır. (Güler, 2004:221).

Marshall Planı dahilinde yapılan yardımlar iki farklı koşuluyla ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Bunlardan birincisi yapılan yardımların kullanılacağı alanların Amerikan Hükümeti'ne danışılarak planlanması zorunluluğuydu. Örneğin Türkiye yapılan yardımların büyük bir çoğunluğunu Amerikalı uzmanların yönlendirmesi sonucu tarım alanına harcamıştır. Tarım üretimi için Amerika'dan tahsis edilen makinaların, Truman Doktrini'yle yapılan yardımlarda olduğu gibi yedek parça ve bakım masrafları yine Amerika'dan sağlanıyordu. Buda Türkiye'nin ithalat oranının artmasına ve cari açığın oluşmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda kurulduğu tarihten itibaren sanayi alanında gelişmek isteyen Türkiye, bu yardımlardan faydalanabilmek istediği alanda gelişimini sağlayamamıştır (Merih, 2006:118-119).

Tablo 2.2: Türkiye'nin Cari Fiyatlarla 1945-1950 Dönemindeki GSMH Tablosu (Milyon TL)

YILLAR	GSMH	TARIM		SANAYİ		HİZMETLER	
		TUTAR	%	TUTAR	%	TUTAR	%
1945	5469,8	2094,9	38,3	878,2	16,1	2835,2	51,8
1946	6857,6	3126,6	45,6	1006,6	14,7	2724,4	39,7
1947	7542,6	2898,8	38,4	1149,4	15,2	3494,4	46,3
1948	9492,9	4288,4	45,2	1329,4	14,0	3875,1	40,8
1949	9054,4	3633,8	40,1	1350,8	14,9	4069,8	44,9
1950	9694,2	4034,5	41,1	1418,7	14,6	4232,0	43,7

Kaynak: Kurtoğlu, 2015:455

Tablo 2.2’de II. Dünya Savaşı’nın son bulduğu 1945 yılından itibaren gayri safi milli hasıla miktarlarıyla birlikte tarım, sanayi, hizmet sektörleri arasında bölüşümü yüzdelik oranlar şeklinde verilmiştir. Türkiye 1948 yılı itibari ile Marshall yardımlarından faydalanabilmek için Amerikalı uzmanların yönlendirmelerine uymuş ve tarım alanında üretime öncelik vermişlerdir. Tabloda da görüldüğü üzere 1948 yılı ve sonrasında GSMH içinde tarım sektörü artış gösterirken sanayi alanında fazla bir gelişme olmamış hatta azalışa geçmiştir.

Sanayi sektörüne gereken önemin verilmemesi ve ABD tarafından yapılan askeri malzeme yardımları sonucu savunma sanayisi de olumsuz etkilenmiş, kamu teşebbüslerinin de azalması ile bu alanda ciddi anlamda durgunluk dönemi başlamıştır. Daha önceden kurulan fabrikalar ihtiyaç duyduğu yatırımlardan yoksun kalmış ve yeterince talep görmemiştir. Buna bağlı olarak bu fabrikalar 1950 yılından itibaren Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu’nun bünyesi altına geçirilerek zamanla etkinliklerini yitirmişlerdir (Saraçöz, 2018:27).

Amerika’nın ikinci sunmuş olduğu koşul ise her ülke aldığı kredi miktarı kadar parayı ulusal para cinsinde Merkez Bankası’nda ABD adına “Karşılıklı Paralar” ismiyle oluşturulacak bir fon hesabına yatırmak zorundadır. Oluşturulan bu fona Amerika’nın izni dahilinde müdahale edilecektir. Böylelikle Amerika yardımıda bulunmuş olduğu ülkelerin ekonomi politikalarına müdahale etme yetisi kazanmış ve Truman Doktrini de göz önüne alınırsa, Türkiye dışa bağımlı bir ülke olma yolunda hızla ilerlemek zorunda kalmıştır (Güler, 2004:221).

2.3. NATO’YA ÜYELİK SÜRECİ VE BU BAĞLAMDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin dünya genelinde yayılma çabalarına karşın başta Amerika olmak üzere birçok batı ülkesi önlem almaya çalışmıştır. Bu bağlamda 4 Nisan 1949 tarihinde 12 ülke bir araya gelerek asıl amacı üye olan ülkelerin toprak bütünlüğünü politik ve askeri yollarla güvence altına almasını ve ihtiyaç halinde gerekli yardımların yapılmasını sağlayan NATO (North Atlantic Treaty Organization) paktını kurmuşlardır (Efe, 2019:607).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'dan Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında birçok yardım ve hibe alan Türkiye zamanla Batı'ya daha da yaklaşmıştır. Savaş sonrası siyasi yalnızlığını gidermek ve iktisadi destek almak amacıyla müttefik oluşturma çabalarına giren birçok ülke gibi Türkiye de NATO üyelerinin arasında yer almak istemiş, fakat Kuzey Atlantik Ülkeleri arasında yer almadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Fakat Batı'dan aldığı yardımların azalacağı düşüncesi ve Sovyetler Birliği'nden kaynaklı tehdit korkusu ile Türkiye, NATO'ya üye olarak kabul edilmesi hususunda ısrarcı olmuştur (Bilge-Criss, 2012:13).

İlk başlarda NATO'ya dahil olma talebine diğer ülkelerle birlikte Amerika da karşı çıksa da, sonradan Türkiye'nin kritik konumu itibariyle askeri üs açısından stratejik öneminin farkına varmış ve Rusya'ya karşı bir koz olarak kullanma amacıyla Türkiye'yi NATO'ya dahil etme çabalarına girmiştir. Fakat NATO üyelerinin Türkiye'nin üyelik talebine karşı kesin ve net olan olumsuz tavrı Amerika'nın Türkiye ile yapacağı ikili görüşmelerle ve de önceden yaptığı yardımlara karşılık üslerin kullanımına izin vereceği yönünde beklentilerle değişmeye başlamıştır (Bölme, 2012:56). Amerika bu konuda Türkiye ile görüşme yapmayı planladığı sırada Sovyet Rusya'nın nükleer silah denemelerinin olumlu sonuç verdiğini görmüş ve bu konuda tek el olan durumundan mahrum kaldığının farkına varmıştır (Erhan, 2005:548). Hem Türkiye'nin üs talebine olumsuz yaklaşma ihtimali hem de Rusya'nın silah sanayii alanındaki bu girişimi Amerika'yı telaşlandırmış ve Türkiye'deki üs girişimlerini hızlandırmak için NATO aracılığı ile kesin bir şekilde çözüme kavuşturmayı hedeflemiştir. Bu yüzden Türkiye'nin Pakt'a dahili hususunda NATO'ya baskılarını arttırmıştır (Bölme, 2012:55).

1950 yılında başlayan Kore Savaşı ile Sovyet Rusya'nın Uzak Doğu'da bile savaş çıkarmaya cesaret edebileceğini gören Amerika, Avrupa içinde aynı tehlikenin oluşabileceğini görmüş ve Türkiye üzerinden uygulayacağı savaş politikalarının bir kez daha önemini anlamıştır. Çünkü o dönemde Amerika düşük menzilli bombardıman uçaklarına sahip olmakla birlikte Rusya'ya düzenlenecek bir harekât için yakın bir bölgede hakimiyet kurması gerekmiştir (Sönmezoğlu, 1994:84-85).

Kore Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bir üyesi olan Yugoslavya saf dışı bırakılmış ve bu durumda NATO, Yugoslavya'ya karşı

gelişebilecek bir Sovyet saldırısından endişe duyamaya başlamıştır. Bu bağlamda alınan karar sonucu Güneydoğu kanadının güçlendirilmesi gerektiği ve bunun Türkiye'yle mümkün olduğu kanaatine varılmıştır. Hem bu gerekçe hem de Türkiye'nin Ortadoğu petrol yataklarına yakın oluşu NATO'ya üye olması açısından sıcak bakılmasına sebep olmuştur (Merih, 2006:145).

NATO Dışişleri ve Savunma Bakanları 17 Eylülde Ottawa'da, 10 Kasım'da ise Roma'da toplantı düzenlemiş ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliği masaya yatırılmıştır. Ardından yapılan oylamada Türkiye'nin NATO'ya üyeliği oybirliği ile kabul edilmiştir (Er, 2016:121). 18 Şubat 1952 tarihinde NATO üyeliği resmiyete kavuşmuş 20-25 Şubat 1952'de Lizbon'da yapılan görüşmelere tam üye unvanıyla katılmıştır (Merih, 2006:149).

25 Ağustos 1952 tarihinde, NATO üyesi ülkelerin arasında daha önceden imzaladığı "NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi" Türkiye tarafından da imzalanmış, ardından 20 Mart 1954'te bu sözleşme TBMM tarafından kabul edilmiştir. ABD'nin en başından beri amacı olan Türkiye topraklarında kurulacak üsler bu sözleşme dahilinde resmi olarak onaylanmış ve artık NATO aracılığıyla ABD'nin Ortadoğu'daki stratejik planları gerçeğe kavuşmuştur. Bu süreçten sonra ABD ile Türkiye arasında birçok ikili anlaşma yapılmıştır. Türkiye NATO'ya girerek müttefik edindiğini ve siyasi yalnızlığını giderdiğini düşünürken bu yapılan ikili anlaşmalar aslında Türkiye'yi politik açıdan Amerika'ya bağımlı hale getirmiştir (Erhan, 2009:555-557).

2.4. ABD İLE TÜRKİYE ARASINDA YAŞANAN HAŞHAŞ KRİZİ

Ülkelerin tarım ekonomisi için önemli bir yer tutan haşhaş ürünü birçok sektörde kullanılmaktadır. Haşhaş kapsülünden elde edilen afyon maddesi özellikle ilaç sektörünün vazgeçilmezleri arasındadır. Osmanlı döneminde de bolca üretimi yapılan haşhaştan elde edilen afyon, diş tedavilerinde, kas ağrılarında ve de özellikle çocuk şuruplarında kullanılmıştır (Taşlıgil ve Şahin, 2018:166).

Günümüzde yapılan cerrahi operasyonlarda ve tıbbi tedavilerde kullanılan morfin afyon maddesinden elde edilmektedir. Sağlık sektöründe önemli bir yer tutan

morfinin zamanla yapılan gözlemler sonucu uzun süreli kullanımlarda psikolojik ve fiziksel olarak bağımlılık yaptığı ortaya çıkmıştır (www.medikalakademi.com.tr). Özellikle 1898’li yıllarda kullanımı yaygınlaşan ve illegal yollardan üretimi ve satışı yapılan eroin maddesi, morfinden, yani dolaylı olarak haşhaş ürününden elde edilmiştir (Taşlıgil ve Şahin, 2018:168).

Osmanlı’da haşhaş üretimine verilen önem Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir. 1933 yılına kadar haşhaş ekimi ve buna bağlı olarak afyon üretimi ve satışı serbest bırakılmıştır. Fakat sonrasında Birleşmiş Milletler’e üye olma sürecine bağlı olarak 1931 Cenevre Afyon Sözleşmesi imzalanmış ve haşhaş ekimi Bakanlar Kurulu kararı ile yalnızca 17 şehir ile sınırlandırılmıştır. 1960 yılına gelindiğinde ise üretilen haşhaş miktarının talep edilen miktarı karşılamadığı ve tamamı ihraç edildiği gerekçesi ile bu sayı 42 şehire çıkarılmıştır (Kahraman, 2011:28).

20. yüzyıl dolaylarında dünya genelinde haşhaş ekimine bağlı olarak uyuşturucu madde kullanımı artmış, özellikle genç nüfus bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Madde kullanımının gençler arasında git gide artış göstermesi sonucu bu duruma bir çözüm bulmak amacıyla Amerika’yı harekete geçirmiştir. 1909 yılında Şanghay’da, 1911-1914 yılları arasında Lahey’de olmak üzere afyon yasağına yönelik birçok konferans düzenlenmiştir. Fakat davet edilmesine rağmen Osmanlı, tarım üretiminin ve de ülke gelirinin büyük bir kısmını oluşturan haşhaş ekiminin yasaklanmasına yönelik düzenlenen bu konferanslara katılmayı reddetmiştir. Böylelikle tarihte Türkler ile ABD arasında ilk haşhaş krizi bu dönemde yaşanmaya başlamıştır (Başlamışlı, 2021:696-697).

Tablo 2.3’te 1924-1944 yılları arası Türkiye’de üretilip Amerika’ya ihraç edilen afyon miktarları verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Amerika’nın ihtiyaç duyduğu afyon miktarının büyük bir çoğunluğu Türkiye’de yapılan haşhaş üretiminden sağlanmaktadır. Aşağıda yazılı olan veriler özellikle 1930 yılında ABD-Türkiye arasında yapılan “Ticaret Anlaşması” sonucu yasal yollarla yapılan afyon ticaretini göstermektedir (Altan, 2018:100).

Tablo 2.3: Yıllara Göre Türkiye’den ABD’ye İhraç Edilen Afyon Miktarı

YILLAR	Türkiye’den ABD’ye İhraç Edilen Afyon Miktarı (kg)
1924-1925	4.833
1926	27.594
1927	410.628
1928	731
1929	244.671
1930	19.201
1933	27.128
1937-1939	80.000
1940	92.975.300
1941	138.700
1942	176.000
1944	88.016.611

Kaynak: Altan, 2018

Türkiye, ABD’nin yanı sıra Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinin birçoğuna hatta Uzakdoğu’da yer alan Japonya’ya bile yüklü miktarlarda afyon ihracı yapmış ve bu sebeple haşhaş üretimi ülkenin önemli gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir (Altan, 2018:100-104).

1950’li yılların sonlarına gelindiğinde ABD artık yasa dışı yollardan ülkeye giren uyuşturucu maddelerin önünü almakta zorluk çekmeye başlamış ve dönemin en büyük afyon ihracatçılarından biri olan Türkiye’ye haşhaş ekimini yasaklaması yönünde baskılar yapmaya başlamıştır. 1959 yılına gelindiğinde Washington’da düzenlenen Centro Toplantısı’nda dönemin Türkiye Başbakan’ı Adnan Menderes de yer almış ve ABD, Menderes’ten Türkiye’deki haşhaş üretiminin yasaklanmasını istemiştir. Fakat Menderes bu isteği kabul etmemiştir (Bayram, 2015:34).

1968 yılına gelindiğinde ise ABD başkanı seçilen Richard Nixon, seçim öncesi ABD halkına dönemin büyük bir problemi olan uyuşturucuya çözüm bulağı yönünde vaatler vermiştir. Uyuşturucu maddelerin temini hususunda büyük bir kaynak olarak görülen Türkiye’ye 1969 yılında tekrar baskılar artmış ve haşhaş

üretimini durdurulması halinde ABD tarafından Türkiye'nin uğradığı zararın karşılanacağı, belli miktarlarda ekonomik yardımlar yapılacağı belirtilmiştir. Fakat dönemin Türkiye Hükümeti halkın belirli bir kısmının gelirini haşhaş ekiminden elde ettiğini bildiği için yasak koyması halinde halk tarafından tepki alacağını düşünerek haşhaş üretimini tamamen yasaklamayı reddetmiştir. Bunun yerine afyon kaçakçılığını önlemek amacıyla iyileştirmelere gidilmiş ve haşhaş üretilen il sayısı azaltılmıştır (Gürses, 2015:2).

Başkan Nixon'un Türkiye üzerinde baskı kurarak haşhaş üretimini durdurmaya çalışmasının birkaç sebebi olmuştur. Birinci sebebi Türkiye'deki üretimi durdurmasıyla halkının gözüne prestiji artacak ve bir sonraki seçimlerde oy alma ihtimali daha da artacaktı. İkinci sebebi ise ABD'ye giren uyuşturucu miktarının %80'i Türkiye'den temin edildiği söylene bile asıl kaynağın, hükümetlerin müdahale etme konusunda zorlandığı bölgelerde teröristler tarafından sağlandığı biliniyordu ve ABD'nin teröristlerle görüşme yaparak anlaşmaya varması düşünülemezdi. Bunun yerine zamanında Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ekonomik ve askeri yardımların yapıldığı Türkiye'ye baskı kurmak ve haşhaş ekiminin yasaklanmasını sağlayarak halkın memnuniyetini kazanmak daha kolay bir yol olmuştur (Erhan, 2009:702).

Nixon'la birlikte ABD'nin Türkiye üzerinde kurduğu baskılara yönelik dönemin parti liderlerinden Bülent Ecevit şu sözleri kullanmıştır (Ecevit, 1998, s. 19);

...İllegal pazarlara giren haşhaş, Türkiye kaynaklı değildi. Bunu Amerikalıların bildiği de belliydi. Fakat o sırada Nixon'ın Watergate skandalı ile başı dertte idi. Ona prestij kazandırabilmek için de, Amerikalılar, bizim zavallı haşhaş ekicisi yoksul köylülerimizi buldular...

12 Mart 1971 tarihinde Türkiye'de askeri darbe yapılmış ve Süleyman Demirel hükümetinin görevine son verilmiştir (Ertem, 2018:658). Başkanlığını Nihat Erim'in yaptığı yeni hükümet kurulmuş ve ABD aynı baskıyı bu dönemde de kurmaya devam etmiştir. ABD haşhaş ekiminin tamamen durdurulması halinde 30.000.000 \$ yardımda bulunacağını açıklamış, Türk Hükümeti de bu teklifi kabul etmiştir. Bu teklifi kabul etmedeki bir başka etken ise başa geçen hükümetin halktan oy toplama gibi bir derdinin olmaması ve seçimle gelmemesidir. Böylelikle diğer

hükümetler gibi haşhaş üreticisi olan kesimden yana oy kaybı gibi düşüncesi olmamış ve politikalarını bu yönde şekillendirmişlerdir (Erhan, 2009:703).

1971-1974 yılları arasında haşhaş üretimini durduran Türkiye’de yaklaşık 1.5 milyon vatandaşımız olumsuz etkilenmiştir. Üstelik bu yıllar arasında haşhaş üretimine yeni ülkeler dahil olmuş ve Türkiye pazar hakimiyetindeki eski üstünlüğünü kaybetmiştir. Ayrıca Amerika’ya giren uyuşturucu madde miktarında beklenen azalış olmamıştır (Kahraman,2011:28). Bu süreçte Amerika’nın sözünü verdiği 30.000.000 \$ yardımın sadece 10.000.000 \$ kısmı Türkiye’ye ulaşmıştır (Erhan, 2009:703-704).

Nihat Erim hükümetinden sonra 14 Ekim 1973 tarihinde Türkiye’de yeniden seçimler yapılmış ve CHP-MSP koalisyonundan oluşan hükümet iktidara gelmiştir. Seçim öncesinde yapılan propagandalarda, toplumun yarası haline gelmiş haşhaş yasağının kaldırılmasına yönelik vaatler verilmiş ve koalisyon hükümeti iktidara gelir gelmez bu konuda çalışmalar yapmaya başlamıştır (Başlamışlı, 2021:699).

1 Temmuz 1974 tarihine gelindiğinde ise T.C. Resmî Gazetesi’nde 9 maddeden oluşan Haşhaş yasağının kaldırılmasına yönelik 7/8522 sayılı kararname yayınlanmıştır.

Madde 1 — İlâç ham maddesi ihtiyacının sağlanması ve geçimi buna bağlı çiftçilerin yaşama koşullarının düzeltilmesi amacıyla Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya, Uşak İllerinin tamamı ile Konya İlinin Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın İlçelerinde 1974 -1975 ekim yılı için yeniden haşhaş ekimi ve ham afyon üretimi yapılmasına izin verilmiştir.

Madde 7 — 29/6/1971 tarihli ve 7/2654 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının Türkiye şuurları içerisinde Haşhaş ekimi ve ham afyon üretimini kesin olarak yasaklayan ikinci maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır (Resmî Gazete, 1974, sayı:14932).

Yukarıda da iki maddesi verilmiş olan Bakanlar kurulu kararnamesine göre 1971’de Nihat Erim hükümetinin almış olduğu haşhaş yasağı kararı kaldırılmış, belirli kurallar çerçevesinde ve 7 ille sınırlandırılarak haşhaş ekimi tekrar serbest bırakılmıştır.

Amerika'nın Türkiye toprakları üzerinde haşhaş ekimini engelleme çabalarının temel sebebi ülkesinde uyuşturucu bağımlılığını azaltma gibi gözükse de Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması aynı zamanda Amerika'nın tarım alanındaki üretimine yeni bir hacim kazandırma girişimi olarak görülmüştür. Bu sebeple Türk Hükümetinin yasağı kaldırma yönündeki girişimleri Amerika'yı fazlasıyla rahatsız etmiş ve Türkiye üzerinde baskı kurarak bu durumu engelleme çabalarına girmiştir (Başlamışlı, 2021:701).

Ecevit koalisyonun haşhaş yasağını kaldırdığına yönelik açıklamaları Türk radyolarında duyurulurken Amerika bu haberi Türk halkıyla birlikte öğrenmiştir ve bu durum ABD yetkilileri tarafından oldukça rahatsız edici karşılanmıştır. Haberin ardından ABD'de temsilciler meclisi ve senatodan oluşan kongre bir araya gelmiş Türkiye'nin almış olduğu kararı cezalandıracak nitelikte yaptırımlar uygulanmasını teklif etmişlerdir. Bu tekliflerden birincisi sözü verilen 20.000.000 \$ yardımın ertelenmesi ikincisi ise Türkiye'yi daha derinden etkileyecek, bütün ABD yardımlarının kesilmesi yönünde olmuştur (Erhan, 2018: 121-129).

ABD'nin bu tutumu Türk basınında da geniş yankı uyandırmış bazı gazetelerin ana sayfalarında büyük başlıklar halinde yerini almıştır (Bkz. Ek-5).

15 Mart 1974 tarihinde yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi "Haşhaş konusunda ABD tehdide başladı" başlığıyla kapak sayfasıyla bu konuya yer vermiştir. Yapılan haberde, "...Washington'da yaptıkları basın toplantısında Amerika Temsilciler Meclisi'nin iki üyesi Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağına ilişkin tavrını değiştirmesi için Ecevit Hükümeti yetkililerini ikna etmeye çalışacaklarını belirtmişlerdir..." cümleleri yer almıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 15 Temmuz 1974). Meclis üyelerinin yapmış olduğu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ABD'nin direk yaptırım uygulama kararındansa, ilk önce ikna çabalarına girmesi, Türk topraklarının ABD için jeostratejik açıdan önemini bir kez daha ön plana çıkarmaktadır. ABD ikili ilişkilerin olumsuz etkilenmesiyle hem Türkiye'deki askeri üslerinin tehlikeye girmesini hem de Sovyet Rusya'nın bu fırsatı değerlendirme girişimlerini göz önüne almak zorunda kalmıştır (Manisalı, 2004:65).

Haberin devamında meclis üyeleri, “...*Bunu başaramadıkları taktirde ABD'nin Türkiye'ye yapmakta olduğu tüm iktisadi ve askeri yardımların kesilmesi için çaba sarf edeceklerini...*” dile getirmişlerdir (Cumhuriyet,15 Temmuz 1974). Bu cümlelerin ardından Türkiye'ye yönelik alınabilecek ambargo kararı ilk defa Amerikan yetkilileri tarafından açık bir şekilde belirtilmiştir.

Bu süre zarfında ABD'nin Türkiye'ye yönelik basına yansımayan ağır tehditleri de olmuştur. Bülent Ecevit'in seneler sonra kaleme almış olduğu bir yazıda Amerikan devlet yetkilileri tarafından “*Bu haşhaş yasağı olmazsa Sultan Ahmet Camiini bombalarız*” veya “*haşhaş ekimi yapılan bütün köylerinizi bombalarız*” şeklinde tehditler aldığı dile getirmiştir (Ecevit, 1999:19). Ecevit yazısının devamında Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ABD'nin almış olduğu ambargo kararının asıl sebebinin haşhaş yasağının kaldırılması olduğuna dikkat çekerek şu sözleri dile getirmiştir;

Bütün bu tehditlere karşın, biz 1 Temmuz 1974'te haşhaş ekimini yeniden başlatma kararını açıkladık; arkasından, ABD Senatosu da Türkiye'ye karşı silah ambargosu kararını aldı. Yani, bazılarının sandığı gibi, Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine değil, haşhaş ekimi yasağının kaldırılması üzerine bu karar alındı, fakat sonradan buna Kıbrıs gerekçesi eklendi (Ecevit, 1999:20).

2.5. AMERİKA’NIN SİLAH AMBARGOSU KARARINI ALIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE’NİN BU DURUMA TEPKİSİ

1960'lı yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme girişimleri dönemin ABD Başkanı Johnson'ın mektubu ile tehditkâr bir şekilde engellenmeye çalışılsa da, zamanla Türklere yönelik artan saldırılar sonucu 14 Ağustos 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı düzenlenmiştir (Eroğlu, 2002:759). Yine aynı yılın Temmuz ayında Ecevit Hükümeti tarafından, üretimi sınırlı illerle olmak üzere haşhaş yasağı kaldırılmıştır. Amerika'nın bu iki hususta tüm baskılarına rağmen Türkiye'nin kendi lehine olduğunu düşündüğü kararlar alması iki ülke arasında krize yol açmıştır. Haşhaş ekimi konusunda elinden Türkiye'yi tehdit etmekten başka bir şey gelmeyen Amerika'nın Kıbrıs Barış Harekâtı ile eline büyük bir koz geçmiş ve zamanında

yapılan askeri ve ekonomik yardımlar için Türkiye ile yapılan anlaşmaları silah olarak kullanmaya başlamıştır.

1947 yılında Truman Doktrini ile alınmaya başlanan ve Marshall yardımlarıyla devam eden askeri malzeme yardımları kapsamında Türkiye ve Amerika arasında anlaşmalar imzalanmıştı. 1961 yılında ise Amerika'nın çıkarmış olduğu "Dış Yardımlar Kanunu" kabul edilmiş ve böylece alınan bu silahların hangi durumlarda ve hangi alanlar da kullanılabileceği Amerika tarafından belirlenmişti. Bu kanuna göre edinilen bu silahlar ancak NATO Savunması, ülke içi güvenlik ve bölgesel savunma dahilinde Amerika'nın izni ile kullanılabilmekteydi. Johnson mektubunda da ön plana çıkarılan konu tam olarak bu olmuştur (Birand, 1979:25).

Kıbrıs Barış Harekatı'nın düzenlenmesiyle kullanılan askeri teçhizatın Amerikan yardımları ile edinilen malzemeler olduğu öne sürülmüş ve Türkiye'nin yapılan anlaşmaları ihlal ettiği savunulmuştur. Özellikle Amerika'da yaşayan Rum kökenli vatandaşlar Amerika Yönetimi üzerinde baskı kurmaya çalışarak Türkiye'ye yönelik ambargo uygulanması hususunda ısrarcı olmuşlardır (Açıkgöz, 2006:127).

Amerikalı Rumların aynı çatı altında toplandığı en büyük örgüt Amerikan Rum Ortodoks Kilisesi'nden oluşmuştur ve Amerikan toprakları üzerinde toplam 502 tane temsilciliği bulunmaktadır. Kıbrıs'a düzenlenen harekattan kilisenin kısa sürede haberi olmuş ve Başpiskopos Yakovos tüm kilise üyelerine politikacılar üzerinde Türkiye'nin cezalandırmasına yönelik baskılar yapması için çağrıda bulunmuştur. Kilise üyelerinin kısa sürede artan baskısı etkili olmuş ve Temsilciler Meclisi Türkiye'ye yapılan askeri yardımların durdurulması için gerekli girişimleri başlatmışlardır (Erhan, 2009:704-705).

17 Eylül 1974 tarihinde Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından, Türkiye'ye yapılan askeri yardımların Kıbrıs problemi çözüme kavuşana kadar durdurulması yönünde bir tasarı hazırlamış ve bu tasarı bir gün sonra dönemin Amerikan Başkanı Gerald Ford tarafından imzalanarak kabul edilmiştir (İzgi, 2007:41).

ABD Savunma Bakanlığı 5 Şubat 1975 tarihinde Türkiye'ye ulaştırılmak üzere olan 4 gemi dolusu askeri teçhizatın iptal edilmesi kararını açıklamış ve gemi

rotalarının başka limanlara doğru çevrilmesini emretmiştir. Bir önceki sene Türkiye'ye verilmeye başlanan F-4 tipi savunma uçaklarının da gönderimi durdurulmuştur (Dölkeleş, 2014:37).

ABD tarafından Türkiye'ye verilmesi planlanan 200.000.000 \$'lık askeri yardımın iptal edilmesi ile Türk yöneticiler bu duruma büyük tepki göstermiş, "*ABD'nin Türkiye'ye silah vermesi bir lütuf değil, askeri ittifakın getirdiği bir zorunluluktur...*" şeklinde görüşlerini Amerika'ya iletmışlerdir. Aynı zamanda uygulanacak bu ambargo, NATO'nun Türkiye kanadını Sovyet tehdidine karşı olumsuz etkileyeceğini açık bir dille ifade etmişlerdir (Erhan, 2009:707).

ABD'nin silah ambargosu hususunda bu ısrarlı tutumu Türkiye'nin de karşı atağa geçmesine sebep olmuş ve Amerika'ya anlaşmaya varılmadığı takdirde Türkiye'deki askeri üslerin kapatılacağı konusunda nota verilmiştir. Türkiye'nin bu atağına rağmen Amerikan Temsilciler Meclisi ambargonun devam etmesi yönünde görüşlerinde ısrarcı olunca 25 Temmuz 1975 tarihinde OSİA (Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması) Türkiye tarafından tek taraflı olarak feshedilmiştir (Açıkgöz, 2006:130). Böylelikle Türkiye toprakları üzerinde bulunan 21 Amerikan üssü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin denetimi altına alınmıştır. Bu durumdan üslerde görev yapan 5000 Amerikan personeli olumsuz etkilenmiş ve gümrük vergisi alınmama gibi ayrıcalıklar kaldırılmıştır (Erhan, 2009:707-708).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKAN AMBARGOSUNUN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDE ETKİLERİ, SAVUNMA SANAYİİNDEKİ GELİŞMELER VE DIŞ İLİŞKİLER

3.1. AMERİKAN AMBARGOSUNUN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

ABD tarafından uygulanan silah ambargosu Türkiye’de birçok sektörün olumsuz etkilenmesine yol açmış ve aynı dönemde yaşanan diğer krizlerle birlikte ekonomide olumsuz gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yaptırımın Türk ekonomisine ne denli zarar verdiğini daha iyi görebilmek için dönemin ekonomik göstergeleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

3.1.1. Ambargo Döneminde İhracat ve İthalat Oranlarındaki Gelişmeler

1974 yılında düzenlenen Kıbrıs Barış Harekatı ve ardından Amerika tarafından uygulanan silah ambargosu, diğer gelişen olaylarla birlikte Türkiye ekonomisini, haliyle ekonominin temel iki unsuru olan ihracat ve ithalat oranlarını derinden etkilemiştir. Bu olaylardan en önemlisi 1973 yılında patlak veren ve tüm dünyayı etkileyen petrol krizidir.

Arap ülkeleri ile İsrail arasında 1973 yılında savaş meydana gelmiş ve batılı birçok ülke ile ABD İsrail’in yanında yer almıştır. Buna karşılık dünyanın büyük oranda ham petrol ihtiyacını karşılayan Arap ülkeleri kuruluşu olan OPEC petrol ihracatını siyasi bir koz olarak kullanmış ve İsrail yanlısı ABD başta olmak üzere batılı ülkelere petrol fiyatını dört katına çıkararak satmaya başlamıştır (Öztürk ve Saygın, 2017:2).

Petrol fiyatlarındaki fahiş seviyelerdeki artış ile birlikte birçok batılı ülke petrolü ikame edecek ürün arayışına girmiş ve petrol tasarrufu yönünde politikalar izlemiştir. Fakat Türkiye’de tam tersi yönde gelişmeler yaşanmış, özellikle enerji

kaynağı olarak petrole ihtiyaç duyulan sektörlerde üretim artışı gözlenmiştir. Buna bağlı olarak 1973-1980 yılları arasında Türkiye'deki petrol tüketimi 10.8 milyon tondan 17.7 milyon tona kadar yükselmiştir (Kazgan, 2002:104).

1974 yılında artan Rum baskıları üzerine düzenlenen Kıbrıs Barış Harekatı ile Türkiye olağanüstü harcamalar yapmış, mali açıdan zor duruma düşmüştür. Ardından ABD'nin uygulamış olduğu silah ambargosu dış ekonomik ilişkilerde problemlerin artmasına yol açmıştır. Yabancı yatırımcıların ülkeye olan ekonomik güveni yara almıştır. Azalan ekonomik güven ile Türkiye mal ihraç etmekte zorlanmış zamanla ihracat rakamları olumsuz gelişme göstermiştir (Şahin, 2007:186-187).

Uygulanan silah ambargosu sonucu olarak dış ilişkilerdeki yıpranmayla birlikte yabancı sermaye girişi azalmış, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla kredi bulmak zorlaşmıştır. Bu durum petrol krizi gibi etkenler ve yanlış alınan kararlar ile birlikte Türkiye'yi ekonomik bunalıma sürüklemiştir. Artan enflasyon ve Türkiye'de yaşanan döviz darboğazı birçok üretim sektöründe eksik kapasiteli üretime yol açmış ve tam verimli bir üretim gerçekleştirilmesi zorlaşmıştır. Bu durum ithalatı özendirmiş ve buna bağlı olarak ithalat rakamlarının artmasına yol açmıştır (Şahin, 2007:187-188).

Tablo 3.1: Dış Ticaret Göstergeleri

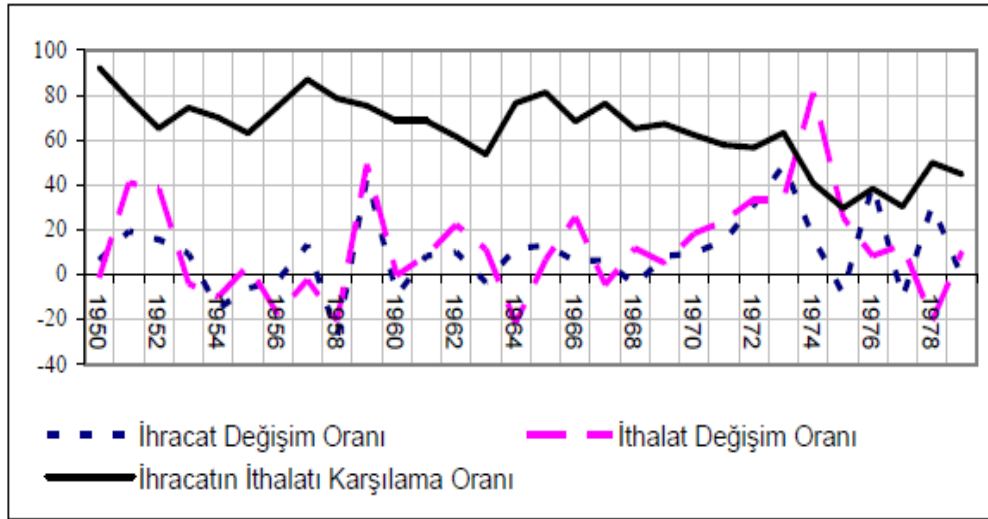
Yıllar	İhracat	Değişim	İthalat	Değişim	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1967	522334	6.5	684669	-4.7	-162355	1207003
1968	496419	-5.0	763659	11.5	-267240	1260078
1969	536834	8.1	801236	4.9	-264403	1338070
1970	588476	9.6	947604	18.3	-359128	1536081
1971	676602	15.0	1170840	23.6	-494239	1847442
1972	884969	30.8	1562550	33.5	-677581	2447519
1973	1317083	48.8	2086216	33.5	-769133	3403299
1974	1532182	16.3	3777501	81.1	-2245319	5309683
1975	1401075	-8.6	4738558	25.4	-3337483	6139633
1976	1960214	39.9	5128647	8.2	-3168433	7088862

1977	1753026	-10.6	5796278	13.0	-4043252	7549304
1978	2288163	30.5	4599025	-20.7	-2310862	6887187
1979	2261195	-1.2	5069432	10.2	-2808236	7330627
1980	2910122	28.7	7909364	56.0	-4999242	10819486

Kaynak: Şenkardeşler, 2018:115

Tablo 3.1'deki 1967-1980 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret verileri incelendiğinde 1973 yılında gerçekleştirilen ithalat miktarı 2,08 milyar \$ iken 1974 yılında bu rakam 3,77 milyar \$'a çıkmıştır. 1974 yılında bir önceki yıla göre ithalatta %81 oranında yaşanan artış, dönemin en büyük artışı olarak kayıtlara geçmiştir. İhracat miktarı ise 1973 yılında %48 oranında artış gösterirken 1974 yılına gelindiğinde bu artış oranı %16 düzeyinde gerçekleşmiştir. İhracat oranlarında ithalat oranlarına göre yetersiz artış yaşanmasından dolayı 1973 yılında 769 milyon \$ olan dış ticaret açığı 1974 yılında 2.2 milyar \$ seviyelerine kadar çıkmıştır.

Şekil 3.1: 1950-1979 Donemi İhracat/İthalat Değişim Oranı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: Polat ve Ersungur, 2011:56

Şekil 3.1'de 1950-1978 yılları arasında ihracat ve ithalat değişim oranlarıyla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranları grafik şeklinde verilmiştir. 1950 yılından sonraki dönemde en yüksek ithalat oranı 1974 yılında gerçekleşmiş olup, yine 1973 yılına kadar hemen hemen %55'in altına düşmeyen ihracatın ithalatı karşılama oranı 1974 yılına gelindiğinde %40'ın altına doğru düşmeye başlamıştır.

Tablo 3.2: 1967-1980 Döneminde Türkiye'nin ABD İle Yapmış Olduğu İhracat ve İthalat Oranları

YILLAR	İHRACAT (%)	İTHALAT (%)
1967	17.8	17.9
1968	14.6	15.8
1969	11.2	19.3
1970	9.6	21.7
1971	10.2	14.7
1972	11.7	12.3
1973	9.9	8.9
1974	9.4	9.3
1975	10.5	9.0
1976	9.8	8.5
1977	6.9	8.7
1978	6.7	6.2
1979	4.6	7.4
1980	4.4	5.5

Kaynak: Oran, 2009:673

Tablo 3.2 incelendiğinde 1974 yılına kadar ABD ile yapılan ihracat ve ithalat paylarının toplam dış ticaret hacminde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Truman Doktrini ve Marshall Planı ile alınan askeri ve ekonomik yardımlar Türkiye'yi tekrar ABD'den mal ithal etmeye teşvik etmiş ve 1970'li yıllara kadar ithalat oranları yüksek seyirde ilerlemiştir (Erhan, 2009:542). Fakat 1974 yılında ABD'nin Türkiye'ye karşı uygulamış olduğu silah ambargosu ithalat oranlarını direk olarak etkilemiş ve düşmesine sebep olmuştur. Tablodan da görüleceği üzere 1970 yılında Türkiye'nin yapmış olduğu toplam ithalatın %21.7'lik kısmını ABD ile yapılan dış ticaret oluştururken, bu oran uygulanan ambargo sonrası 1974 yılında %9.3'e kadar gerilemiştir.

3.1.2. Ambargo Döneminde Dış Borçlanmada Yaşanan Gelişmeler

Geçmişten bu yana Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınma, ekonomik büyüme ve bunlara bağlı olarak refah seviyesini arttırmak amacıyla yurtiçi tasarruf ve sermaye birikimine önem verir. Fakat yeterli miktarda yurtiçi tasarruf ve sermaye birikimine sahip olmayan ülkeler dış finansman kaynaklarına yönelerek dış borçlanmayı tercih edebilirler (Biçer, 2020:24).

1973 yılında dünya genelinde yaşanan petrol krizi, 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı'nın ekonomik boyutuyla Türkiye'yi yıpratması ve tüm bunların üzerine Amerika'nın uygulamış olduğu silah ambargosu ekonomik krizin en büyük tetikçisi olmuştur. Artan petrol fiyatlarının üretim sektöründe ara mal ve yatırım mallarının maliyetlerini olumsuz etkilemesinin üzerine uygulanan ambargo ile dış ticaret daha da olumsuz etkilenmiştir. İhracat miktarındaki düşüş yabancı sermaye girişini azaltırken ithalat miktarındaki yükseliş döviz miktarının olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuştur (Olcay, 2013:55).

Türkiye ekonomisindeki bu olumsuz gelişmeler yeni finansman kaynakları sağlamak amacıyla dış borçlanmayı teşvik etmiştir. 1975 yılı itibari ile Türkiye düşük faizli, kısa vadeli borçlanma yoluna gitmiş ve büyük miktarda dış borç stoku oluşturmuştur. Aynı zamanda sonradan yanlış bir borçlanma biçimi olarak kabul edilen DÇM (Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesabı) uygulamasına başlanmıştır (Uyar, 2019:77).

Türkiye bu olumsuz gelişmeler üzerine döviz darboğazından çıkabilmek için 1978 yılına kadar DÇM uygulamasını sürdürmüştür. Bu uygulama ile yurt dışında çalışan Türk vatandaşları sahip oldukları dövizleri bankalar arası havale ve benzeri yollarla Türkiye'ye aktarır, o günkü mevcut kur fiyatından Türk lirasına çevirip vadeli hesaba yatırabilmekteydi. Vade sonunda ise vade başlangıcı ile arasındaki kur farkı hesaplanıp Hazine tarafından karşılanmaktaydı. Böylelikle faiz getirisinden faydalanan mevduat sahipleri aynı zamanda kur farkından da olumsuz etkilenmedikleri için bu uygulamaya sıcak bakmışlardır. Fakat bu durumdan Hazine

zamanla olumsuz etkilenmeye başlamış, Türk lirası tedarikinde zorluk çekmiştir (Delice, 2015:33).

DÇM uygulamasına olan talebi arttırmak amacıyla mevduat hesaplarına uygulanan reel faiz oranları piyasanın çok üzerinde tutulmuş aynı zamanda mevduat sahiplerinin faiz getirileri üzerinden stopaj vergisi alınmamıştır. Tüm bu sağlanan imkanlar yalnızca kur farkı ödemelerinden dolayı Hazineyi zor durumda bırakmamış aynı zamanda ticari bankaların kredi verme hacmi genişlediği için ekonomide enflasyonist bir baskı oluşturmuştur (Kazgan, 2002:108).

Tablo 3.3: 1975-1979 Dönemi Dış Borç

Yıllar	1975	1976	1977	1978	1979
Orta ve Uzun Vadeli	3579	4212	4819	6618	10048
Oran(%)	75.8	57.7	42.1	48	73.9
Kısa Vadeli	1155	3115	6620	7176	3556
Oran(%)	24.2	42.5	57.9	52	26.1
Toplam	4724	7327	11439	13794	13604
Oran(%)	100	100	100	100	100

Kaynak: Kazgan, 2002:106

Türkiye sermaye miktarını arttırmak amacıyla DÇM uygulamasıyla birlikte kısa vadeli dış borçlara ağırlık vermiş, böylelikle dış borç stokunun büyük bir bölümünü kısa vadeli borçlar oluşturmuştur. 1975-1976 yılları arası kısa vadeli borçlar dış borç stokunun %25'lik kısmını kapsarken 1977 yılına gelindiğinde bu oran %50'nin üzerine çıkmıştır. 1978 yılına gelindiğinde ise kısa vadeli borç miktarı 7.2 milyar \$ ile cari işlem gelirlerinden de fazla olduğu kayıtlara geçmiştir. Aynı zamanda orta ve uzun vadeli borçlarda hızla artış göstermiş üç yıl içinde 3.1 milyar \$ artarak 1978 yılında 6.7 milyar \$'a yükselmiştir (Kazgan, 2002:110).

Bu dönemde alınan dış borçlara düşük faizleri nedeniyle sıcak bakılsa da, geri ödeme sürecinde vade süresinin kısa olması nedeniyle sıkıntılar yaşanmıştır. Çünkü bu borçlar üretimi ve buna bağlı olarak ihracatı olumsuz etkilerken, aşırı tüketimi ve ithalatı özendirici etki yaratmıştır. Aynı zamanda bankaların sağlamış olduğu mevduat hesabı reel faiz oranlarının getiri sağlamaması sebebiyle halkın

gözünde yatırım aracı olmaktan çıkmış, bunun yerine daha güvenilir bir yatırım aracı olarak görülen altına talebi arttırmıştır. Böylelikle 1974 yılında altın ithalatı 18 ton iken 1976 yılına gelindiğinde bu rakam 115 tona yükselmiştir. İthalat rakamlarındaki bu yükseliş ve alınan borçların yanlış politikalar sebebiyle doğru bir şekilde değerlendirilememesi Türkiye’yi çıkmaza sokmuş, ekonomik krizin sinyallerini vermiştir (Kazgan, 2002:111-112).

Tablo 3.4: 1967-1980 Yılları Arası Dış Borç Stoku ve GSMH’ye Oranı

YILLAR	DIŞ BORÇ (Milyon \$)	DB/GSMH (%)
1967	1.286.0	11.51
1968	1.502.0	8.32
1969	1.678.0	8.31
1970	1.891.0	9.94
1971	2.177.0	12.64
1972	2.291.0	10.43
1973	2.654.0	9.50
1974	2.901.0	7.59
1975	4.291.0	9.04
1976	6.920.0	12.89
1977	10.935.0	17.85
1978	13.925.0	20.84
1979	13.439.0	16.45
1980	15.709.0	22.97

Kaynak: Oran, 2009:662

Türkiye’nin dış borç stoğu 1967-1974 yılları arasında belli miktarlarda artış gösterse de 1975 yılına gelindiğinde bir önceki yıl 2.9 milyar \$ olan dış borç neredeyse iki kata yakın artış göstererek 4.2 milyar \$’a yükselmiştir. Aynı yıl dış borçların gayri safi milli hasılaya oranı %9’a ulaşmıştır. Türkiye’nin döviz darboğazından çıkabilmek için uygulamaya koyduğu DÇM’lerin 1977 senesinde vadesi dolmuş, ne bu borçları ne de faizlerini ödeyemez duruma gelmiştir. Demirel’in, bu çıkmazı açıklamak için kullandığı ve Türk Siyaset tarihine geçen “Türkiye 70 sente muhtaçtır” sözü, aslında Türkiye’nin ne kadar vahim durumda

olduğunu göstermektedir. Artık borç yönetimi diye bir şey söz konusu olmaktan çıkmış, yalnızca günü kurtarmak amacıyla yeni borç arayışlarına girilmiştir. Bu nedenle Türkiye geri ödemekte zorluk çekeceği borç bataklığına sürüklenmiştir. Öyleki üç sene gibi kısa bir sürede dış borç miktarı 10.9 milyar \$'a yükselmiş, gayri safi milli hasıla içerisindeki payı ise %17 olmuştur (Şahin, 2007:189).

1978 yılına gelindiğinde Türkiye ile IMF arasında anlaşma sağlanmış ve bu anlaşma ile 2.8 milyar \$'lık özel kısa vadeli dış borç, uzun vadeli devlet borcuna çevrilmiştir. Böylelikle belli bir özel kesimin dış borcu devlet borcuna dönüştürülmüş ve borç toplumun geneline yansıtılmıştır. Ayrıca toplam dış borcun 190 milyon \$'lık kısmı peşin olarak ödenmek zorunda kalınmış, 13.79 milyar \$'dan 13.6 milyar \$'a düşürülmüştür (Uyar, 2019:78).

IMF ile yapılan bir diğer anlaşma da Türk lirasının devalüe edilmesi olmuştur. 1978 yılında 1 \$ önce 25 Türk lirasına hemen ardından 35 Türk lirasına yükseltilmiştir. Zamanla Türkiye IMF'nin taleplerine yönelik kararlar almasıyla 300 milyon \$'lık stand-by anlaşması imzalanmıştır. Fakat alınan kararların uygulanmaya konulması hususunda problemler yaşanmış ve verilmesi kararlaştırılan kredinin bir kısmı askıya alınmıştır. 1979 yılında tekrar yapılan bir anlaşmayla 221 banka ile borçların ertelenmesi ve OECD ülkeleri tarafından 1.5 milyar \$'lık bir yardımın yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılan bir başka devalüasyonla 1 \$'ın 47 Türk lirasına tekabül etmesi sağlanmıştır (Ulusoy, 2004:129).

3.1.3. Ambargo Döneminde Döviz Kurundaki Gelişmeler

Tablo 3.5'te gösterilen verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de 1970 yılına kadar sabit kur rejimi uygulanmış, ardından Cumhuriyet tarihinin üçüncü büyük devalüasyonu gerçekleştirilmiştir. Ulusal paranın değeri %66 oranında düşürülerek 1 \$'ın 14.85 ₺'ye tekabül etmesi sağlanmıştır. 1973-1974 yılları arasında ise özellikle işçi dövizlerindeki ciddi oranda yaşanan artış Türkiye'nin cari işlemler dengesinde fazlalık oluşmasını sağlamış ve ABD'nin de devalüasyona gitmesiyle 1 \$ 13.85 ₺'ye düşmüştür (Erdoğan, 2008:118).

Tablo 3.5: 1967-1980 Arası Döviz Kuru

YILLAR	1 Dolar= TL
1967	9.00
1968	9.00
1969	9.00
1970	14.85
1971	14.00
1972	14.00
1973	14.00
1974	13.85
1975	15.00
1976	16.50
1977	19.25
1978	25.00
1979	35.00
1980	89.25

Kaynak: Kurtoğlu, 2015:518

Düşük petrol fiyatlarının itici gücüyle üretimini arttırmaya çalışan ve buna bağlı olarak ihracat miktarını arttırmak isteyen Türkiye 1973 petrol kriziyle ekonomik yönden sarsıntı yaşamıştır. Bunun üzerine 1974 yılında ABD'nin uygulamış olduğu silah ambargosu ve buna bağlı olarak yaşanan gizli ekonomik ambargo Türkiye'yi daha da olumsuz etkilemiş, ihracat oranının düşüşüyle birlikte ithalat oranları yükselmeye başlamıştır. Ülkeden hızlı döviz çıkışı Türkiye'yi döviz darboğazına sokmuş ve çözüm amacıyla dış borçlanmayla ağırlık verilmiştir (Olcay, 2013:55).

Bir diğer çözüm yolu olarak Türk Lirasının döviz karşısında değerinin düşürülerek ithalatı caydırıcı ihracatı ise özendirici etki yaratması beklenmiştir. Bu sebeple 1975-1977 yılları arasında mini devalüasyonlar uygulanmış, 1 \$'ın 19.25 ₺ olması sağlanmıştır. Fakat hükümetin uygulamış olduğu ekonomi politikaları ile döviz politikalarının birbirini destekler nitelikte olmaması cari işlemler dengesinin sağlanamamasına neden olmuştur. Aynı zamanda Türkiye enflasyonist bir ortama

sahip olduğundan döviz kurunun sabit tutulmaya çalışılması döviz rezervlerinin hızlı bir şekilde erimesine yol açmış ve krizi daha da tetikleyici bir hal almıştır (Erdoğan, 2008:119).

1978 yılına gelindiğinde ise kısa vadeli dış borçların uzun vadeli dış borçlara çevrilmesi için İMF ile anlaşmaya gidilmiş, bunun yanında istikrar programı kapsamında Türk Lirası tekrardan devalüe edilerek 1 \$'ın 25 ₺ olması sağlanmıştır. 1979 yılında ise “Ekonomiyi Güçlendirme Programı” adı altında ikinci bir devalüasyon yapılmış 1 \$ = 47.70 ₺ olarak belirlenmiştir (Ulusoy, 2004:129).

Yapılan devalüasyonların yanında cari işlemler dengesini sağlamak amacıyla ithalatı kısıtlayıcı yöntemlere de başvurulmuştur. Fakat ithalatın kısıtlanması ham madde ve ara malların tedariğini de olumsuz etkilediğinden üretimi ve enflasyonuda olumsuz etkilenmiştir. Bu içe dönük politika anlayışı ekonomik kalkınmayı daha da zorlaştırmış ve zamanla gelişme kaydedilmediğinin farkına varılmıştır. Devalüasyonların da olumlu etki göstermemesiyle birlikte yeni politika arayışlarına gidilmiştir (Erdoğan, 2008:120).

3.1.4. Ambargo Döneminde Enflasyon Oranlarındaki Gelişmeler

1970 yılına kadar fiyat artış oranları %10'nun altında, düşük seviyelerde seyretmiştir. Buna sebep olarak yatırım oranlarının yüksek olması ve vergi oranlarının kamu harcamalarına nazaran daha az yükseltilmesi olarak gösterilebilir. 1963-1970 yılları arasında Türkiye ekonomisi istikrarlı bir şekilde büyüme göstermiş, fiyatlar genel düzeyindeki artış da paralel bir gelişme göstererek bu istikrara ayak uydurmuştur. GSMH yıl bazında ortalama %6.3 artış gösterirken enflasyon oranı da %5.3 seviyelerinde kalmıştır (Şahin, 2007:164). 1970 yılına gelindiğinde ise gerek tarım sektöründe yaşanan gerileme gerek dünyada genel olarak şiddetli bir enflasyonun yaşanması ve buna bağlı olarak dolara endeksli ithal ürünlerin fiyatlarının artması, enflasyon oranının çift haneli rakamlara çıkmasına sebep olmuştur.

Dolara endeksli ithal ürünlerinin fiyatları artış gösterirken 1973 yılında uygulanan petrol ambargosu ile petrol fiyatları dört katına çıkmış, bu da ithalat

masraflarının daha da yükselmesine sebep olmuştur. Tablo 3.6’da da görüldüğü üzere dolarla ifade edilen ithal fiyatları indeksi 1972 yılında 112.5 iken 1973’te 136.6, 1974 226.4, 1975’te ise 252.6 olmuştur. Bir sonraki sene 242.3’e düşmüşse de ardından gelen yıllarda tekrar artış göstermiştir. Türkiye Hükümeti belli bir süre yaşanan bu artışları iç piyasaya yansıtılmamak için kamu satışında olan malların fiyatlarında artış yapmamış, aksine petrol gibi piyasada önemli rol oynayan bazı maddeleri sübvansiyonlarla fiyatlarını sabit tutmaya çalışmıştır (Yaşa, 1980:115).

Tablo 3.6: 1972-1978 Yılları İthalatın Miktar ve Fiyat İndeksi

YILLAR	MİKTAR İNDEKSİ (1968=100)	FİYAT İNDEKSİ (1968=100)
1972	157.1	112.5
1973	173.6	136.6
1974	176.2	226.4
1975	202.0	252.6
1976	236.0	242.3
1977	238.4	274.6
1978	165.3	312.7

Kaynak: Yaşa, 1980:116

1973 yılından sonra enflasyon oranlarındaki artışın petrol ambargosuyla birlikte kamu harcamalarının artması ve buna bağlı olarak para arzının genişlemesi, tarım alanındaki ürünlerin fiyatlarının yükselmesi, kamu personeli ve sendikalı işçilerin ücretlerinin yükseltilmesi gibi gelişmelerde etkili olmuştur. Fakat en önemli sebeplerden birisi 1974 yılında düzenlenen “Kıbrıs Barış Harekatı” olmuştur. Düzenlenen bu hareket ile Türkiye dolaylı veya dolaysız yollardan ekonomik olarak ciddi bir masrafın altına girmiş, yapılan askeri harcamalar fazlasıyla zor durumda bırakmıştır. Ardından ABD’nin uygulamış olduğu silah ambargosu ve bu ambargonun Türkiye ekonomisini sekteye uğratması durumun daha da vahim bir hal almasına yol açmıştır. Türkiye her ne kadar yaptığı sübvansiyonlarla belirli bir süre fiyatlar genel düzeyinde istikrarı sağlamaya çalışsa da uygulanan bu silah ambargosu ve buna bağlı olarak yaşanan gizli ekonomik ambargo enflasyon oranlarının yükselmesine yol açmıştır (Şahin, 2007:164-165).

Tablo 3.7: 1967-1980 Yılları Enflasyon Oranları

YILLAR	ENFLASYON (%)
1967	7.6
1968	3.2
1969	7.2
1970	6.7
1971	15.9
1972	18.0
1973	20.5
1974	29.9
1975	10.1
1976	15.6
1977	24.1
1978	52.6
1979	63.9
1980	107.2

Kaynak: Kurtoğlu, 2015:252

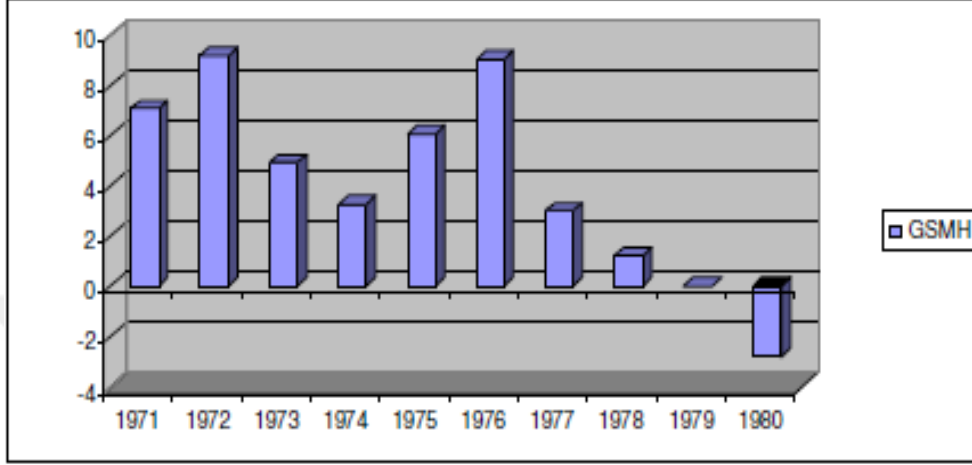
Tablo 3.7 incelendiğinde 1967 yılından 1970 yılına kadar geçen süreçte enflasyon rakamları tek haneli olarak seyretmiş ve avrupai düzeyde kalmayı başarmıştır. 1971 yılına gelindiğinde ise enflasyon oranları hızlı bir şekilde yükselmeye başlamış ve çift haneli rakamları görmüştür. 1973 yılına gelindiğinde dünya genelinde yaşanan petrol krizine bağlı olarak ithal malların fiyatlarının artması enflasyon oranının %20.5'e yükselmesine sebep olmuştur. 1974 yılına gelindiğinde ise Kıbrıs'a düzenlenen hareketin olağanüstü askeri harcamalara yol açması ve hemen ardından ABD'nin uygulamış olduğu silah ambargosu petrol krizini destekler nitelikte olmuş ve enflasyon oranı %29.9'a yükselmiştir. 1975 yılında enflasyon rakamları %10 seviyelerine düşürülebilse de ardından gelen yıllar tekrar yükselişe geçmiş ve ekonomi 1977 yılından itibaren ağır bir bunalım dönemine girmiştir.

3.1.5. Ambargo Dönemindeki GSMH Gelişmeleri

1970 yılına kadar GSMH büyüme oranları bazı yıllar düşüş gösterse de nispeten istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Nispeten de olsa bu istikrarın temel sebebi

dönemin ağır sanayinde yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak iç pazarda artış gösteren talep ve yatırımlar olmuştur (Erdoğan, 2008:124).

Şekil 3.2: 1971-1980 Dönemi GSMH Büyüme Oranları

Kaynak: Erdoğan, 2008:124

1971 yılından sonra, 1961-1971 yıllarını kapsayan bir önceki döneme göre GSMH ortalama büyüme oranları eski istikrarını kaybetmiş ve bazı yıllar ciddi düşüşler yaşanmıştır. 1973-1974 yılları arasında yaşanan petrol krizi, aynı zamanda dünya ülkelerinin döviz kurları üzerinde politika değişikliği yaparak dalgalı döviz kuru sistemine geçiş yapmaları GSMH oranlarının düşmesine yol açmıştır. Fakat asıl olarak 1971-1980 arası yılları kapsayan bu dönemde GSMH ortalama büyüme oranının genel olarak düşük çıkmasının sebebi 1976 yılından sonra ciddi bir negatif eğilime geçen GSMH oranları olmuştur (Erdoğan, 2008:124).

1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkartma düzenlemesiyle birlikte dolaylı ve dolaysız yollardan ekonomik bir bedel ödemesi, ardından ABD'nin uyguladığı ambargo dönemin diğer ekonomik gelişmeleriyle birleşince olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bu olumsuz sonuçlar; giderek artış gösteren enflasyon, ithalatta artış ve ihracatta azalışa bağlı olarak yaşanan döviz darboğazı, yüksek döviz kurundan dolayı ara ve ana malların tedariginde yaşanan sıkıntıların üretim kapasitesini düşürmesi ve ödemeler bilançosu açıkları olarak gösterilebilir. Tüm bunlar 1976 yılından sonra etkisini GSMH büyüme oranları üzerinde göstermeye başlamış ve düşüş trendine geçmesine sebep olmuştur (Arda, 2017:194).

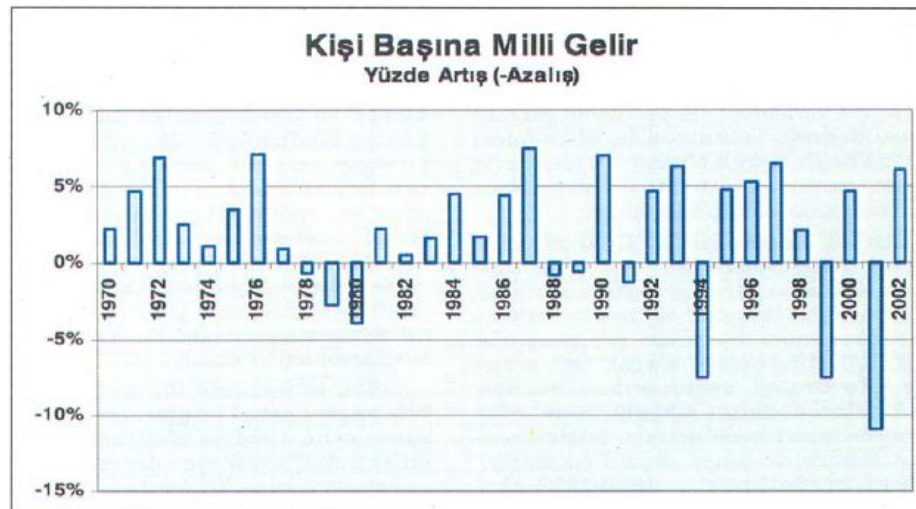
Tablo 3.8: Fiyat Endeksleri ve GSMH Büyüme Oranları % (Yıllık Artışlar)

	1963-70	1971-76	1977	1978	1979
Toptan eşya fiyat endeksi	4.5	18.6	24.1	53.6	63.9
Ankara geçinme endeksi	5.9	17.3	22.5	53.3	62.0
İstanbul geçinme endeksi	7.1	18.5	26.0	61.9	60.8
GSMH deflatörü	5.8	19.6	24.1	48.0	67.7
GSMH büyüme oranı	6.3	7.4	3.9	3.5	1.3

Kaynak: Şahin, 2007:165

GSMH büyüme oranlarının 1976'dan sonra ciddi anlamda düşüşe geçmesinin sebepleri arasında başta döviz darboğazından sonra enflasyonun etkili olduğu tablo 3.8'den yola çıkılarak anlaşılmaktadır. 1963-1970 yılları arasında fiyatlar istikrarlı seviyede ilerlerken GSMH büyüme oranı %6.3 olarak gerçekleşmiştir. 1971-1976 yılları arasını kapsayan dönemde de yine aynı şekil fiyat artışları %15 ile %20 arası iken GSMH %7.4 oranında büyüme göstermiştir. Fakat 1976 yılından sonraki dönem incelendiğinde enflasyon oranlarında ciddi anlamda artış gözlemlenirken GSMH büyüme oranların da düşüş yaşanmıştır. Enflasyon oranlarındaki yükselişin temel sebepleri arasında uygulanan silah ambargosunu göz önünde bulundurmamız, bu ambargonun dolaylı yollardan GSMH'yi nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir (Şahin, 2007:164-165).

Şekil 3.3: 1970-2002 Yılları Arası Kişi Başına Düşen Milli Gelir Oranları

Kaynak: Ertuna, 2004:10

1976 yılından itibaren Türkiye'nin ciddi bir ekonomik bunalıma girmesi, GSMH büyüme oranlarının negatif yönde gelişmesine neden olurken haliyle kişi başına düşen milli gelir de bu gelişmeden olumsuz etkilenmiştir. Şekil 3.3'ü incelediğimizde 1972 yılına kadar artış trendinde olan kişi başına düşen milli hasıla 1973 yılında yaşanan petrol krizinin de etkisiyle düşüşe geçmiş, 1974 yılında tekrar artış eğilimine girmiştir. 1976 yılı itibariyle ekonomik bunalım baş göstermeye başlamış ve kişi başına düşen milli hasıla tekrar düşüşe geçmiştir (Ertuna, 2004:10).

3.1.6. Ambargo Döneminde İşsizlik Oranlarındaki Gelişmeler

İşsizlik olgusu 1975 yılına kadar kendini çok belli eden bir problem olmamış, düşük seviyelerde bir artış seyri izlemiştir. Bunu birden fazla sebebe bağlamak mümkündür. Birincisi 1977 yılına kadar GSMH artış hızı ile kıyaslaması mümkün olan ekonomik gelişmenin yeterince istikrarlı seviyelerde ilerlemesi olarak gösterilebilir. İkinci sebep ise 1970'li yılların ortalarına kadar çalışmak için yurt dışına giden Türk vatandaşlarının işsizlik seviyesi artış hızını yavaşlattıkları söylenebilir (Tanyeri, 1984:30).

1973'te yaşanan petrol krizi ve ardından Kıbrıs Barış Harekatı sonucu ABD'nin uygulamış olduğu ambargo Türkiye'yi ekonomik açıdan zor durumda bırakmış ve ekonomik büyüme kısa vadeli dış borçlanmaya dayandırılmıştır. Dış borçlanma ile çıkmaza girilmiş, 1977 yılından sonra olumsuz etkileri baş göstererek GSMH artış hızı düşmeye başlamıştır. 1979 yılına gelindiğinde ise GSMH artış hızı negatif değerler almaya başlamıştır. Aynı zamanda enflasyon oranlarının aşırı yükselmesi iktisadi bunalımın temel nedenlerini oluşturmuş, Türkiye ekonomisi istikrarsız bir hal almıştır (Arda, 2017:194). Ekonomide oluşan bu topyekün istikrarsızlık işsizlik oranlarının yükselmesine zemin hazırlamıştır (Kurtoğlu, 2015:522).

Türkiye tarafından işsizlik, ekonomik büyümenin bir türevi olarak görülmüş ve ekonomik büyümede olumlu bir gelişme sağlandığında işsizliğin de istikrarlı bir hal alacağı düşünülmüştür. Fakat uygulanan politikalar sonucu yeterli ekonomik büyüme gerçekleştirilememiş, buna bağlı olarak işsizlik oranlarında azalma yaşanmamıştır (Bozdağoğlu, 2008:60).

İşsizlikle başedebilmek için uygulanan politikaların bir diğer özelliği de enflasyon oranlarını tetikleyici etki yaratmasıdır. Öyle ki ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla işsizlik oranlarını düşürücü politikalar uygulanması enflasyonun hızının artmasına, enflasyon hızını düşürmek amacıyla uygulanan politikalar ise işsizlik oranlarının yükselmesine yol açabilmektedir. Yani her iki problemle de aynı anda mücadele etmek oldukça zordur. Türkiye de yüksek enflasyon ortamında işsizlik problemi ile mücadele etmekte zorlanmıştır (Mangır ve Erdoğan, 2012:78).

İşsizlikle mücadele amacıyla Türkiye'nin başvurmuş olduğu yollardan birisi de sigorta fonlarının desteğiyle erken emeklilik uygulaması olmuştur. Böylelikle gençlere yönelik istihdam alanının genişletileceği düşünülmüştür. Fakat dönemin yükselen enflasyon oranları geçim sıkıntısını da beraberinde getirmiş erken emekliye ayrılan kesim çareyi yine iş piyasasına dönmekte bulmuşlardır. Böylelikle uygulanan bu politika planlandığı kadar etkili olmamış, işsizlik oranlarının düşmesini sağlayamamıştır (Arda, 2017:194).

Tablo 3.9: 1967-1980 Yılları Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik Oranları

YILLAR	BÜYÜME (%)	ENFLASYON (%)	İŞSİZLİK (%)
1967	4.2	7.6	6.0
1968	6.7	3.2	5.7
1969	4.3	7.2	5.5
1970	4.4	6.7	6.4
1971	7.0	15.9	6.8
1972	9.2	18.0	6.3
1973	4.9	20.5	6.8
1974	3.3	29.9	7.3
1975	6.1	10.1	7.6
1976	9.0	15.6	9.0
1977	3.0	24.1	10.0
1978	1.2	52.6	10.1
1979	-0.5	63.9	8.9
1980	-2.8	107.2	8.3

Kaynak: Kurtoğlu, 2015:525

Tablo 3.9’da, 1967-1980 arası yıllara bakıldığında işsizlik oranlarının 1975 yılına kadar %8’in üstüne çıkmadığı görülmektedir. Fakat 1976’dan sonra bu oran %9 olmuş ve hemen ardından gelen yıl Cumhuriyet tarihinde ilk defa yaşanan çift haneli %10 oranına ulaşmıştır (Şahin ve Yıldırım, 2015:122). Genel olarak büyüme oranlarında düşüş yaşandığında işsizlik oranlarında da artış olduğunu görmekteyiz. Aynı şey enflasyon oranlarındaki gelişmeler için de geçerlidir. Enflasyon oranlarında yaşanan artış ile birlikte işsizlik oranlarında da artış gözlemlenmektedir. Bu tablodan yola çıkarak büyüme, enflasyon ve işsizlik arasında bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.10: İş ve İşçi Bulma Kurumuna Başvuranlardan İşe Yerleştirilen Kesim

YILLAR	İŞE YERLEŞTİRİLEN YÜZDELİK KESİM
1960-1964	%74
1965-1969	%61.5
1970-1974	%64.4
1975	%56.2
1976	%45.4
1977	%45.6
1978	%35.7
1979	%32.4

Kaynak: Kepenek ve Yentürk, 1994:368

Tablo 3.10’da İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından iş isteyenlerin yüzde kaçının iş bulma fırsatı yakaladığı gösterilmektedir. 1970-1974 yılları arası %64.4’lük bir kesim bu kurum aracılığıyla iş bulma imkanı sağlarken 1975 senesine gelindiğinde bu oran %56.2’ye düşmüştür. Bu düşüş özellikle uygulanan ambargonun etkisini göstermeye başladığı 1977 senesinden itibaren çok sert olmuş ve 1978 senesinde %35.7’ye kadar gerilemiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun vermiş olduğu oranlar aracılığıyla işsizlik oranlarındaki artış açıkça görülmektedir.

3.1.7. Ambargo Bağlamında 24 Ocak 1980 Kararları

Devletlerin güçlü bir şekilde ayakta durabilmesi ve halkın refah seviyesini daima yüksek tutabilmesi için ekonomilerine gerekli önemi verip doğru politikalar

uygulaması gerekmektedir. Bu politikaların temel olarak iki amacı vardır. Bunlardan birincisi ekonomik istikrarı sağlamak, ikincisi ise gerekli büyümeyi gerçekleştirmektir. Fakat zaman zaman gerçekleşen siyasi ve politik krizler doğru politikaları uygulamayı zorlaştırmakta ve bu iki temel prensibin olumsuz yönde gelişmesini sağlamaktadır (Alpagu, 2016:130).

Türkiye de güçlü bir şekilde ayakta durabilmek ve buna bağlı olarak ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla beş yıllık kalkınma planları oluşturmuş, fakat yaşanan bazı küresel krizler ve politik gelişmeler sonucu ekonomik istikrar sağlanamamıştır. Özellikle 1974 yılından sonra Türkiye Ekonomisinde bunalıma yol açacak ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Dönemin yöneticileri bunalıma yol açan bu gelişmeleri doğru bir şekilde ele alıp gerekli stratejileri uygulayamamış, onun yerine bunalımı ertelemeyi seçerek kullanılabilir tüm iç ve dış kaynakları kullanma yoluna gitmişlerdir. 1978-1979 yıllarına gelindiğinde ise Türkiye ekonomisinde daha önce çok az yaşanmış bir bunalım sürecine girilmiş uygulanmak istenen plan ve programlar tamamen etkisini yitirmiştir. 1970’li yılların ikinci döneminde ortaya çıkan bu bunalım sayısal veriler ele alındığında 1957-1958 ekonomik bunalımından bile ne denli ciddi boyutlara ulaştığını ortaya sermektedir. Yaşanan bu ekonomik bunalımın daha da büyük boyutlara ulaşmaması için 1978-1979 yıllarında dönemin hükümeti bir dizi ekonomik tedbir kararı almıştır. Fakat alınan tedbirler asıl ekonomik sorunun temeline inmediği, kapsam olarak yeterli olmadığı ve dönemin diğer iç ve dış koşulları bu tedbirlere uyum sağlamadığı için beklenen iyileştirmeyi gerçekleştirememiştir (Şahin, 2007:181).

1970’li yılların ikinci döneminde etkisini göstermeye başlayan ekonomik bunalımın küresel çapta yaşanan petrol krizi gibi birçok önemli nedeni vardır. Fakat 1974 yılında Türkiye’nin düzenlemiş olduğu Kıbrıs Barış Harekatı’nın ekonomik açıdan ortaya çıkarmış olduğu ağır yükler, ciddi boyutlara ulaşan askeri harcamalar da bu bunalımın yaşanmasında oldukça etkili olmuştur. Ardından ABD’nin uygulamış olduğu ambargo Türkiye’nin global çerçevede ekonomik açıdan kısıtlamalara maruz kalmasına ve kamu finansman dengesinde olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (İntaş, 2019:5).

Uygulanan ambargo ile global çerçevede yatırımcıların Türkiye'ye olan ekonomik güveni olumsuz etkilenmiş, bu nedenle Türkiye mal ihraç etmekte zorlanmış ve zamanla ihracat rakamlarında ciddi düşüşler yaşanmıştır. İhracat rakamlarının düşmesi ve petrol fiyatlarındaki fahiş artışın sebep olduğu ithal malların girdi fiyatlarının artması döviz darboğazına yol açmıştır (Şahin, 2007:186-187).

Türkiye ortaya çıkan bu döviz darboğazından kurtulmak için yeni finansman kaynakları arayışına girmiş ve çareyi düşük faizli, kısa vadeli dış borçlanmaya başvurmakta bulmuştur. Kısa sürede büyük bir dış borç yükü altına giren Türkiye aynı zamanda sonradan yanlış bir borçlanma olarak kabul edilen DÇM uygulamasını devreye sokmuştur. DÇM uygulaması ile mevduat sahiplerine kur farkının karşılanma garantisi verilmesi ve vade sonu yüksek reel faiz oranları Hazine'yi zor durumda bırakmıştır (Delice, 2015:33). Aynı zamanda bankaların kredi hacminin genişlemesi ekonomide enflasyonist bir baskı oluşmasına sebep olmuştur (Kazgan, 2002:108).

Uygulanan ambargoya bağlı olarak enflasyon oranlarındaki ciddi yükseliş ve yaşanan döviz darboğazı sonucunda GSMH düşüş trendine geçmiştir (Arda, 2017:194). Tüm bunlar sonucu oluşan topyekûn istikrarsızlık, işsizlik oranlarının yükselmesine zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda işsizlik ekonomik büyümenin bir türevi olarak görülmüş ve ekonomik büyümede gelişme sağlandığında işsizlik oranlarının da düşeceği varsayılmıştır. Fakat uygulanan politikalar sonucu büyümede olumlu gelişme sağlanamadığından işsizlik oranlarında da yükseliş durdurulamamıştır (Bozdalıoğlu, 2008:60).

Kısacası dönemin diğer olumsuz gelişmeleriyle birlikte, ABD'nin uygulamış olduğu ambargo Türkiye ekonomisini oldukça güç durumda bırakmış ve ekonomide genel olarak istikrarsızlık yaşanmıştır. Artan cari açık, döviz darboğazı, enflasyon ve işsizlik oranlarının yükselmesi, ekonomik büyümenin düşüş trendine geçmesi 1978-1979 yıllarında ciddi bir ekonomik bunalımın yaşanmasına yol açmıştır.

12 Kasım 1979 yılında başbakanlık görevine gelen Süleyman Demirel, bu ekonomik bunalımdan çıkılması amacıyla yeni bir istikrar programı hazırlanması

gerektiğini belirtmiştir. Hemen ardından istikrar programı hazırlama görevi dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'a verilmiştir. Uzun çalışmalar sonucu hazırlanan istikrar programı 24 Ocak 1980 tarihinde Turgut Özal tarafından meclise sunulmuş ve kabul edilmiştir. Tarihe "24 Ocak 1980 Kararları" olarak geçen bu istikrar programı 25 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konulmuştur (İntaş, 2019:7).

24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye ekonomisinde köklü ve yapısal bir değişime gidilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dış dünya ile var olan ilişkilerin ekonomik anlamda daha da geliştirilmesi ve buna bağlı olarak dış pazarda Türkiye'nin rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranındaki dengesizliği ortadan kaldırmak amacıyla sanayi alanındaki gelişmelerin ihracatı artırıcı yönde olmasına önem verilmiştir. Yani ithal ikâmeciliğin temelini oluşturduğu geleneksel sanayi politikasından vazgeçilmiş ihracat artışını destekleyen bir sanayi politikası tercih edilmiştir. Tüm bunların yanında kamu kesiminin ekonomi üzerinde baskın tavrından taviz verilerek serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve yabancı sermayenin piyasa üzerindeki etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir (Çırak,2020:258).

"24 Ocak 1980 Kararları" kapsamında içinde bulunulan krizden çıkmak ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan politikaları şu şekilde açıklayabiliriz;

-Türk lirası devalüe edilmiş 1 \$ = 47.1 ₺'den 70 ₺'ye düşürülmüştür. Böylelikle aşırı değerlenmiş kur olgusunun önüne geçilmeye çalışılmış ve resmi döviz kurunun serbest döviz kuruna yaklaştırılması amaçlanmıştır. 1981 yılının mayıs ayında ise günlük kur uygulamasına geçilmiştir. Uygulanan bu politika ile ihracat miktarının artması ve yatırımcıların dikkatini çekerek yabancı sermaye girişinde olumlu gelişmelerin yaşanması planlanmıştır.

- Döviz alım ve satım işlemleri serbestleştirilmiş döviz piyasası üzerindeki müdahaleler ve yasaklar zamanla ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle içinde bulunulan döviz darboğazından çıkılarak döviz arzının bollaşması hedeflenmiştir (Şahin, 2007:195).

- Fiyat Tespit ve Kontrol Komitesi'nin etkinliğinin sona erdirilmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi, madenlerin kamulaştırılma kararının iptal edilerek yürürlükten çıkarılması, sigara tekelinin kaldırılması gibi uygulamalar ile devletin piyasaya doğrudan müdahalesi ve ekonomi içindeki yetkinliğinin daraltılması amaçlanmıştır (İntaş, 2019:27).

- Üretimi devlet tarafından sağlanan malların fiyatlarında ciddi oranda zamlar yapılmış, para arzında kısıtlamalara gidilerek genel talep kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Böylelikle enflasyon oranlarında iyileşme sağlanmaya çalışılmıştır.

- Dışardan sağlanan krediler ile üretim sektöründe duraksamalara yol açan ara mal ve ham madde ithalatına hız verilmiş, böylelikle üretim kapasitesinin artırılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda tüketim mallarının kıtlığından dolayı piyasada oluşan karaborsa ve uzun kuyruklara son vermek amacıyla yine dışardan sağlanan krediler devreye sokulmuş ve bu tüketim mallarına yönelik ithalata hız kazandırılmıştır.

- Uluslararası ticaretin gelişmesi amacıyla ithalat ve ihracat rejimlerinde ciddi oranda serbestleşmeye gidilmiştir. İhracat rejiminin serbestleştirilmesi amacıyla dolaylı vergilerin iadesi devam ettirilmiş, kurumlar vergisinin yükü hafifletilerek indirimine gidilmiştir. Ayrıca üretim yapan ihracatçılara ara mal ve hammadde ithalatında kolaylık sağlanması amacıyla döviz tahsisinde öncelik tanınmıştır. İthalat rejiminin serbestleştirilmesi amacıyla ise kota sınırı olan birçok üründen sınırlama kaldırılmış, damga vergisinde indirim uygulanmıştır. Uygulanan bu politikalar ile Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve buna bağlı olarak iç piyasadaki rekabetin artması planlanmıştır. Artan iç rekabet ile maliyetlerin düşmesi ve mal kalitesinin artması hedeflenmiştir (Şahin, 2007:195).

- En önemli politikalardan biri de faiz oranlarının serbest bırakılması ve reel faiz uygulamasına geçilmesidir. Bu uygulama ile atıl kalmış tasarrufların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren faiz oranları serbest bırakılmış, mevduat ve kredi faiz oranlarının bankalar tarafından belirlenmesi sağlanmıştır. Fakat bu uygulama ile süreklilik sağlanamamış bir süre sonra bankalar

sıkı denetim altına alınmıştır. Ardından T.C.M.B.'sı faiz oranlarını belirlemesi amacıyla yetki sahibi olmuştur (Şahin, 2007:196).

Türkiye'nin 24 Ocak 1980 Kararları ile asıl amacının döviz darboğazından çıkarak döviz arzını genişletmek olduğu görülmektedir. Böylelikle 1970'li yıllardan beri biriken ve çıkmaza giren dış borcun ödenmesi planlanmıştır. Dış dünyadan sağlanan kredilerin durdurulması halinde bile, 24 Ocak Kararları ile gelişmesine imkân sağlanan serbest piyasadan borçlanabilir hale gelmek bu planın bir parçasıdır (Kazgan, 2006:122).

3.2. UYGULANAN AMBARGO İLE SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ GELİŞMELER

Osmanlı İmparatorluğu döneminde savunma sanayii alanına büyük önem verilmiş, ar-ge temelli silah üretiminin yapıldığı birden fazla mekân keşfedilmiştir. Yivli top ve havan topu üretiminin tarihte ilk kez Osmanlı İmparatorluğunda Fatih Sultan Mehmet döneminde yapıldığı kayıtlara geçmiştir. Fakat 18. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi'ne ayak uydurulamamış ve gelişmelerin çok gerisinde kalmıştır (Şahbaz, 2007:6-9).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte harap olmuş ekonomiyi onarmak ve geliştirmek amacıyla devlet özel kesimi teşvik etmiş, sanayi alanında gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır (Oral, 2016:127). 1925 yılında Alman firması olan Junkers ile anlaşma yapılmış 50 Türk personelinin istihdam edildiği uçak fabrikası kurulmuştur. 250 adet uçak üretimi yapılırsa da lisans hususunda çıkan problemlerden dolayı üretim durdurulmuştur (Tayhani, 2001:214-215). 1936 yılına gelindiğinde Nuri Demirbağ'ın sahibi olduğu özel bir fabrika kurulmuş çift motorlu yolcu uçağı, eğitim uçakları ve planörler üretilmiştir (İlhan, 2002:378). 1948 yılında ise en çağdaş sanayi tesisleri arasında girmeye layık görülen ve yıllık 200 adet motor üretme kapasitesi olan Gazi Motor Fabrikası kurulmuştur. Kurulan bu fabrika istihdam açısından çok önemli bir yer edinmiş, 878 personele iş imkânı sağlamıştır (Bıyıkoğlu, 1991:5-26).

II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyada ekonomik dengeler değişmeye başlamış ve birçok ülke bu savaştan bitkin ayrılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan

ekonomik anlamda çok güçlü çıkan ABD, Sovyet Rusya'nın yayılcı politikası karşısında hamle yapma ihtiyacında bulunmuş ve savaş mağduru ülkelere parasal ve askeri teçhizat anlamında yardım programları hazırlamıştır. Öncelikle 1947 yılında Truman Doktrini adı altında Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon \$'lık askeri yardımda bulunmuştur. Bu yardımdan Türkiye'ye düşen pay 100 milyon \$'la sınırlı kalmıştır. (Kalyon, 2010:13). Ardında 1948 yılında Marshall Yardımları devreye sokulmuş, Türkiye dolaylı ve dolaysız yollardan olmak üzere 352 milyon \$ yardım almıştır (Köse, 2010:111).

II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin yapmış olduğu yardımlar neticesinde Türk savunma sanayii olumsuz etkilenmiştir. Hali hazırda yapılan savaş teçhizatı yardımları ile sanayi yatırımları geri planda kalmıştır. Artık eskisi kadar teşvik politikaları uygulanmamış, birçok malın üretiminden vazgeçilmiştir. Tedarik edilen teçhizatın cazip geri ödeme koşullarına sahip ve uygun fiyatlı oluşu Türkiye savunmasında olumlu gelişmelere yol açtığı düşünülse de yeni gelişmekte olan savunma sanayimizi sekteye uğratmıştır (Gülsoy, 2020:40).

1970'li yıllarda Kıbrıs Türklerine yönelik artan Rum baskılarıyla ortaya çıkan bunalım ve aynı zamanda ulusal çıkarların tehlikeye girmesi Türkiye'nin müdahale girişimini kaçınılmaz kılmıştır. Fakat müdahale için gerekli askeri teçhizatın Truman ve Marshall yardımlarıyla ABD tarafından sağlanmış olması 1974 yılına kadar Türkiye'nin bu girişimine engel olmuştur. Özellikle ABD başkanı Johnson tarafından Türkiye'ye tehditkâr bir şekilde yazılan mektupta, Kıbrıs'a bir müdahale girişimi halinde ABD'den temin edilen silahların kullanılmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir (Eroğlu, 2002:759). Yapılan bu uyarının üzerinden geçen on yılın ardından 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a çıkartma düzenlenmiş ve bu gelişme sonucunda ABD, Türkiye'ye yönelik silah ambargosu uygulama kararı almıştır (İzgi, 2007:41). ABD'nin almış olduğu bu karar ile Türkiye'nin savunma sanayii hususunda diğer ülkelere olan mutlak bağımlılığı gözler önüne serilmiştir.

ABD tarafından daha önceden tedarik edilmiş uçakların yedek parça, yakıt ve lastik gibi ihtiyaçları uygulanan bu ambargo sonucu temin edilememiş, uçaklar kullanılamaz hale gelmiştir. Daha önceden ödemesi yapılmış olmasına rağmen birçok malzeme de verilmemiştir. Temin edilemeyen parçalardan dolayı askeri

savunma fazlasıyla olumsuz etkilenmiştir. Örneğin 10 sentlik bir uçak parçasının eksikliğinden dolayı 400 savunma uçağından 200'ü kullanım dışı kalmıştır. Normalde 3-4 uçuştan sonra değiştirilmesi gereken uçak lastikleri temin edilemediğinden değiştirilememiştir. Bunun üzerine Türkiye bu ihtiyaçları başka ülkelerden tedarik etmek istemiş, fakat normal maliyetinin çok üzerinde rakamlar ödemek zorunda kalmıştır. Normalde 20 \$'a temin edilen yedek parçalar kara borsadan 600 \$ gibi yüksek fiyatlarla karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca kullanım ömrünün dolması ve envanterden çıkarılmasına rağmen birçok malzeme yedek parça olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bu gelişmeler sonucu uygulanan ambargodan özellikle Hava Kuvvetleri fazlasıyla olumsuz etkilenmiştir (Şenel,2009:249).

Askeri savunma için büyük önem arz eden telsiz sistemlerinin, uygulanan ambargo ile yedek parça ve bataryaları temin edilememiş ve kullanılamaz hale gelmiştir. Buna benzer birçok askeri teçhizat da aynı problemler yaşanmıştır. ABD tarafından sağlanan askeri malzemelerin II. Dünya Savaşı'ı artığı olması yedek parça gereksinimini daha da arttırmış ve ambargo ile içinden çıkılmaz bir hal alınmıştır (Şenel,2009:282).

ABD'nin askeri alanda yapmış olduğu kısıtlama sonucu başka ülkelerle anlaşmalar yapılmaya çalışılmıştır. Örneğin Libya'dan uçak yakıtı, Almanya'dan tank alındığı kayıtlara geçmiştir. Fakat NATO ülkelerinden gerekli destek tam anlamıyla sağlanamamıştır. Genel olarak ABD'nin almış olduğu ambargo kararına diğer ülkeler de katılmış, Türkiye savunma sistemlerinde başka ülkelere bağlı olmanın vermiş olduğu zorluklarla yüz yüze kalmıştır (Şenel, 2009:283).

Türkiye içinde olduğu bu mutlak bağımlılığın farkına varmasıyla birlikte askeri malzemelerin ithalat yoluyla temin edilmesinin de ekonomiyi ne denli olumsuz etkilediğini gün geçtikçe daha da derinden hissetmeye başlamıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı ile ciddi bir yükümlülük altına giren Türkiye, dünya genelinde en çok silah ithalatı yapan ilk yirmi ülke arasında yerini almıştır (Baran, 2018:59). 1970'li yıllarda küresel çapta yaşanan krizi en etkili şekilde hisseden ve ekonomik bunalımla karşı karşıya kalan Türkiye bu denli silah ithalatı yaparak değerli döviz rezervlerinin yurt dışına doğru kaymasına neden olmuştur. Bu da ekonomik büyümeyi oldukça

olumsuz etkilemiştir. Fakat bulunduğu coğrafi konum itibari ile savunma harcamalarını kısması pek mümkün görülmemiş, yeni tedbirler alması gerekmiştir.

Askeri savunma anlamında diğer ülkelere olan mutlak bağımlılığımızın getirmiş olduğu zorluklar ve yapılan ithalatların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi, Türkiye'nin savunma sanayiinde gelişme kaydetmesinin ne kadar önem arz ettiğini ortaya koymuştur. Savunma sanayiine yapılacak yatırımların maliyetleri yüksek gibi görünse de ileriye dönük istihdam ve ihracatı artırıcı yönde etki yaparak ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği düşünülmüştür. Ayrıca ödemeler dengesi ve geri kalınmış sanayileşmede de gelişme sağlanması planlanmıştır. Böylelikle savunma sanayiine yönelik yeni politikalar hazırlanmaya başlanmıştır (Canbay ve Mercan, 2020:730).

Ambargo ile oluşan milli bilinç, siyasi ve askeri alanda üst düzey yöneticileri harekete geçirmiş ve oluşan bu krizi ortadan kaldırmak için neler yapılması gerektiği hakkında kapsamlı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Sonrasında yerli savunma sanayiine dair seminerler düzenlenmiş, yeni politikalar oluşturulmuş ve yeni kararname hazırlanmıştır.

1975 yılına gelindiğinde yerli savunma sanayinin kurulması amacıyla ilk somut adımlar atılmış, "Türkiye'de Savunma Sanayinin Geliştirilmesi Stratejisi" ortak bir kararla hazırlanmıştır. Ardından savunma sanayiinin geliştirilmesi amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yardım kampanyaları başlatılmış ve yardım komiteleri kurulmuştur. Türk halkı yardım kapsamında seferber olmuş ve vakıflar aracılığıyla önemli bağışlar toplanmıştır. Dönemin gazetelerinde toplanan bağış miktarı ve kimlerin bağış yaptığına dair günlük veriler yayınlanmıştır (Şenel, 2009:283).

Toplanan bu bağışlarla askeri teçhizat ithal etmek yerine yerli sanayide üretim yapılması kararlaştırılmıştır. Buna bağlı olarak yardımları toplayan vakıflar aracılığıyla yeni şirketler kurulmuştur. Bu şirketler genel olarak ambargo sürecinde kısıtlamaya giren ve Türk savunmasını oldukça olumsuz etkileyen malzemelerin üretimine odaklanmıştır. Bu şirketler;

- ASELSAN: Telsiz yedek parçalarını üretim ve onarım için
- TUSAŞ ve HAVELSAN: Havacılık alanlarında yaşanan sıkıntılar için

- ASPİLSAN: Pil ve batarya üretimi için

- PETLAS: Uçak lastiği üretimi için kurulmuştur (Şenel, 2009:284).

Savunma sanayinde yeni oluşturulan strateji ile Türkiye'nin diğer devletlerle dengeli bir savunma iş birliğine imkan sağlayan ve ortaya çıkabilecek siyasi olumsuzluklardan en az seviyede etkilenecek pozisyona getirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda uygulanacak politikalarla, ar-ge çalışmalarının üzerinde durulması ve üretilen yeni teknoloji ile uluslararası rekabet edecek seviyeye gelinmesi hedeflenmiştir (Gülsoy, 2020:42).

Tablo 3.11: Dönemlere Göre Savunma Sanayi Alanında Açılıp Kapanan Firma Sayıları

DÖNEMLER	AÇILAN FİRMA SAYISI	KAPANAN FİRMA SAYISI
1964-1974	25	1
1975-1978	5	0
1979-1985	13	1
1986-1997	30	0

Kaynak: Şenel, 2009:277

Tablo 3.11'de savunma sanayindeki gelişmeler dönemlere ayrılmış, 1964-1974 yılları arası "Ambargo Öncesi Dönem", 1975-1978 yılları arası "Silah Ambargosu Dönemi", 1979-1985 yılları arası "Ambargo Sonrası Ulusal Savunma Sanayini Oluşturma Dönemi", 1986-1997 yılları arası ise "Savunma Sanayinin Gelişme Dönemi" olarak oluşturulmuştur. Ambargo öncesi savunma sanayi alanında açılan firma sayısı 25'tir. Silah ambargosunun uygulandığı dönemde ise yaşanan ekonomik bunalım dolayısıyla yeterli teşvik sağlanamamış ve savunma sanayii alanında çok fazla bir gelişme sağlanamamıştır. Buna bağlı olarak açılan firma sayısı 5'le sınırlı kalmış, kapanan firma ise olmamıştır. Savunma sanayini oluşturma dönemi olarak adlandırılan yıllar arasında ise uygulanan politikalar ve geliştirilen stratejiler ile yeni açılan firma sayısında gelişme sağlanmıştır. Halk tarafından sağlanan bağışlar ve kurulan vakıflara bağlı olarak yeni açılan firma sayısı 13'e çıkmış, 1 firma ise kapanmıştır. Savunma sanayinin gelişme döneminde ise bir

önceki dönemin iki katından fazla yeni firma açılarak bu sayı 30'a çıkmıştır (Şenel, 2009:277).

1964 yılında Kıbrıs'a yapılması düşünülen müdahaleyi önlemek amacıyla ABD Başkanı Johnson'ın Türkiye'ye yazmış olduğu tehditkâr mektup, 1974 yılında düzenlenen barış hareketinde askeri teçhizatın yetersizliğinden kaynaklanan güçlükler ve son olarak müdahalenin ardından ABD'nin uygulamış olduğu silah ambargosu, Türkiye'nin savunma alanında mutlak bağımlılığını gözler önüne sermiş ve yerli savunma sanayi alanında gelişme kaydedilmesinin kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştır. Tablo 3.12'deki verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye uyguladığı politikalarla kısa vadede çok etkili bir sonuç alamasa da uzun vadede ciddi bir gelişme kaydetmiştir (Odabaşoğlu, 2012:96).

Tablo 3.12: Türkiye'de Silahlanma ve Savunma Harcamaları

YILLAR	SAVUNMA HARCAMALARI	GSYİH	GSYİH'DE PAYI (%)
1970	564.9	19.029	3.0
1971	570.9	17.246	3.3
1972	704.0	21.965	3.2
1973	861.6	27.948	3.1
1974	1.136.7	38.243	3.0
1975	2.285.0	47.452	4.8
1976	2.534.8	53.686	4.7
1977	2.768.8	61.266	4.5
1978	2.727.9	66.829	4.1
1979	3.001.1	81.696	3.7
1980	2.672.0	68.391	3.9
1981	2.814.9	56.419	5.0
1982	2.754.7	64.209	4.3
1983	2.469.4	60.492	4.1
1984	2.190.1	59.098	3.7
1985	2.366.0	66.891	3.6
1986	2.769.4	75.173	3.7
1987	2.889.6	85.980	3.4
1988	2.663.9	90.460	2.9
1989	3.373.7	107.563	3.1
1990	5.315.4	152.001	3.5

Kaynak: Sevinç, 2020:51

Tablo 3.12’de 1970-1990 yılları arası Türkiye’nin gerçekleştirmiş olduğu savunma harcamaları, GSYİH tutarları ve savunma harcamalarının GSYİH’ye oranları verilmiştir. 1974 yılına kadar savunma harcamalarında ciddi bir artış yaşanmaz ve GSYİH’ye oranı %3 civarlarında gerçekleşirken 1974 yılından sonra hem savunma harcamalarında hem de harcamaların GSYİH içindeki payı ciddi oranda artış göstermiştir. 1974 yılında düzenlenen Kıbrıs Barış Harekatı’ndan dolayı askeri harcamaların olağanüstü seviyelerde gerçekleşmesi bu artışı açıklar niteliktedir (Şahin, 2007:164). 1975 yılından itibaren yerli savunma sanayii alanında gelişmeler sağlaması amacıyla uygulanan stratejiler ve politikalar sonucu savunma harcamalarının ve bu harcamaların GSYİH içindeki payının artış gösterdiği görülmektedir. 1981 yılından itibaren ise savunma harcamaları birbirine yakın düzeylerde gerçekleşirken, GSYİH içerisindeki payı giderek azalmıştır.

1971-1978 yılları arası yapılan savunma harcamalarıyla Türkiye, NATO üyesi ülkeler arasında savunma harcamalarına en çok kaynak ayıran ülke olmuştur. Bu artışın temel sebebinin Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ABD’nin uygulamış olduğu silah ambargosu olduğu anlaşılmaktadır. Ambargo sonucu askeri teçhizatın başka kaynaklardan temin edilmeye çalışılması normal maliyetin çok üzerinde bedeller ödenmesine yol açmıştır. Ardından mutlak bağımlılığa son vermek amacıyla yerli savunma sanayine ağırlık verilmesi savunma harcamalarının daha da yükselmesine sebep olmuştur (Taş, Örnek ve Aksoğan, 2013:667).

3.2.1. Temelleri Yeni Atılan Yerli Savunma Sanayinin Ekonomiye Etkileri

Türkiye savunma alanındaki ihtiyaçlarını II. Dünya Savaşı’ndan sonra başta ABD’nin uygulamaya koymuş olduğu Truman Doktrini ve Marshall Yardımları dahilinde olmak üzere, ağırlıklı olarak yurt dışından temin etmiştir. Bu sebeple ithalat oranlarının yüksek çıkmasında savunma harcamalarının payı da oldukça etkili olmuştur. ABD’nin almış olduğu silah ambargosu kararı ile Türkiye milli savunma sanayi alanında gelişme sağlamayı ve böylelikle savunma harcamalarının ithalat oranlarını üzerindeki etkisini azaltmayı planlamıştır. Fakat ağır savunma sanayii ürünlerinin Türkiye’de üretiminin sağlanması için teknoloji altyapısının yeterli

derecede gelişmiş olmaması yine üretimde dışa bağımlı olmamıza yol açmıştır. Savunma sanayii alanında üretim için gerekli olan birçok hammadde ve yarı mamul madde ithalat yoluyla temin edilmiş ve ithalat oranlarının yüksek çıkmasında etkisini devam ettirmiştir (Canbay ve Mercan, 2020: 730).

Türkiye'nin savunma sanayii alanında üretimini yapmış olduğu malları, kısa vadede dış pazarlarda satabilecek pozisyona gelememesi ve üretim için gerekli olan birçok malı ithal etmesi ödemeler dengesini olumsuz etkilemiştir.

3.3. AMBARGO DÖNEMİ DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Kıbrıs Barış Harekatı'nın ardından uygulanan silah ambargosu Türkiye'yi, kendisine askeri malzeme tedarik edebileceği yeni pazar arayışına girmesine yol açmıştır. Bu pazar arayışı aynı zamanda yeni ticari ilişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve birçok ülke ile ikili ekonomik ilişkilerde gelişme sağlanmıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme girişimlerini başlattığı yıllarda başta ABD'nin tehditkâr tutumu olmak üzere birçok batılı ülkeden beklenen destek sağlanamamıştır. Bunun üzerine Türkiye, 1969 yılında kurulan "İslam Konferansı Örgütü" çalışmalarına başta çekimser bir şekilde katılım sağlasa da, içinde olduğu siyasi yalnızlıktan kurtulmak amacıyla desteğini zamanla arttırmıştır. Örgüte üye olan devletlerden olan Libya, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik tutumunu Müslümanların savunulmasına yönelik bir hareket olduğunu ileri sürerek gerekli tüm askeri ve ekonomik yardımların yapılacağını belirtmiştir. Böylelikle Libya ve Türkiye arasında ambargo dönemi de etkisini sürdürecektir ikili anlaşmalar canlılık kazanmıştır.

Libya meclisinde yapılan görüşmeler sonucu Türkiye'ye yapılacak yardımlar kararlaştırılmış ve resmi bir şekilde onaylanmıştır. Alınan kararlar ile Türkiye askeri savunması için büyük önem arz eden uçak lastiği ve akaryakıtı temin edilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin talebi doğrultusunda savaş uçağı ve silah temin edilebileceği bildirilmiştir (Üstün, 2020:116).

Dönemin Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cahit Kara yapmış olduğu bir açıklamasında, petrol tedariki açısından yaşanan sıkıntıların Libya hükümetinin yapmış olduğu yardımlarla giderildiğini belirtmiştir (Milliyet, 21.07.1974). Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Emin Alpkaya ise yaptığı bir

açıklamasında, Libya'nın Türk savunması için elverdiğince yardım ettiğini doğrulamış ve Libya hükümetine teşekkür ettiklerini belirtmiştir (Milliyet, 05.08.1974). Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ise vermiş olduğu bir röportajında Libya'yı "dostumuz" unvanı ile dile getirmiş, yapılan yardımlar hususunda çok anlayışlı davrandıklarını belirtmiştir (Milliyet, 20.08.1974).

Libya'da gerçekleştirilen bir görüşmenin ardından Türkiye'ye dönen Maliye Bakanı Deniz Baykal yaptığı açıklamasında, Kıbrıs bunalımı sırasında yardımlarını esirgemeyen Libya'nın, bu tutumunu sürekli kılacağı hususunda anlaşmaya varıldığını ve ihtiyaçları doğrultusunda Türkiye'den talep edilen işçilerin gönderileceğini belirtmiştir. Bunun yanında Libya'da yapımı devam eden Tripoli Limanı için Türkiye'nin de yatırımlarda bulunabileceğini söylemiştir (Milliyet, 02.09.1974).

Devlet yetkililerinin yapmış olduğu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Libya, Kıbrıs'a müdahale sırasında ve silah ambargosu döneminde Türkiye'nin yanında olmuş ve yaptığı yardımlarla gerekli desteği göstermiştir. ABD'nin önceden parası ödenmesine rağmen göndermediği uçak lastiği ve akaryakıt gibi mallar Libya tarafından temin edilmiştir. Buna karşılık iki ülke arasında ilişkiler gelişme göstermiş, iktisadi, ticari ve askeri malzeme alanlarında anlaşmalar yapılmıştır (Üstün, 2020:116-117).

Ambargo döneminde Türkiye'nin ikili ilişkilerini geliştirdiği ülkelerden biri de Rusya olmuştur. Kıbrıs Barış Harekatı'nda görev almış bir askerin açıklamasına göre, ambargo döneminde Rusya tarafından Türkiye'ye hafif silah, mühimmat ve helikopter tedarik edilmiştir (Şenel,2009:252). 9 Haziran 1975 tarihinde ise iki ülke arasında "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'ye 5 yıl süre zarfında 700 milyon \$'lık sanayi yatırımı yapılması planlanmıştır. Sağlanacak kredinin %3 faiz oranı ve 12 yıl vade ile geri ödenmesi hususunda anlaşma sağlanmıştır. 1977 yılına gelindiğinde ise 10 yıllık bir süreyi kapsayan, 1.3 milyar \$'lık ikinci bir ekonomik yardım anlaşması imzalanmıştır. Türkiye yapmış olduğu ekonomik anlaşmalarla birlikte gelişmekte olan ülkeler arasında Rusya'nın en çok ekonomik yardımda bulunduğu ülke olmuştur (Tellal, 2009:783).

Türkiye'nin ambargo altında olduğu bu dönemde İngiltere de ticari ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Kıbrıs meselesinde garantör ülkeler arasında yer almaları ve Türkiye ile NATO müttefiki olmaları, İngiltere'nin Türkiye savunmasına müdahil olması için yeterli sebepler olmuştur. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin dünya üzerindeki hakimiyetini ABD'ye bırakmış olması ve silah ticaretinde Almanya, Fransa, Kanada, İtalya gibi ülkelerin gerisinde kalması ticaret hacmini olumsuz etkilemiştir. Alınan bu ambargo kararı ile Türkiye'nin yeni askeri malzeme tedarikçisi arayışına girmesi İngiltere için bir fırsat haline dönüşmüş, ticaret hacmine olumlu bir gelişme kazandırmak istemiştir. Türkiye'nin yanında önemli döviz rezervlerine, petrol yataklarına sahip ve aynı zamanda kredi sağlayabilen Müslüman dost ülkelerinin olması İngiltere'nin bu ticaret ilişkisine daha sıcak bakmasına sebep olmuştur. Bu sebeple İngiltere ambargo döneminde Türkiye'ye Jaguar savaş uçağı ve Hovercraft deniz aracı satma girişimlerinde bulunmuştur (Sari, 2021:346).

1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilan edilmesi Fransa tarafından sıcak karşılanmamış, Fransa Cumhurbaşkanı Giscard Estaing Yunanistan' a yapmış olduğu bir ziyaretinde bunu sözlü olarak dile getirmiştir. Özellikle Rum ve Ermeni vatandaşları Fransa kamuoyu üzerinde baskı uygulamış ve Türkiye'nin aleyhine haberler yapılmasına yol açmıştır. Fakat ABD'nin silah ambargosu kararını almasının ardından Türkiye, Fransa ile silah ticareti yapmayı düşündüğünü açıklamış, bunun üzerine Fransa'nın Türkiye'ye karşı tutumu hızlı bir değişim göstermiştir. Fransız dışişleri bakanı Türkiye'ye gelerek ilgili kişilerle görüşme yapmış ve Türkiye'nin güvenliğinin Yunanistan ile çatışmaz olduğunu belirterek gerekli savunma mallarının anlaşma dahilinde tedarik edilebileceğini söylemiştir. Fransa'nın tutumundaki bu ani değişim aslında Türkiye ile yapılabilecek bir ticaretin Fransa ekonomisi için ne denli önem taşıdığını ve Türkiye'nin dış pazarda yadsınamaz etkisini göstermektedir.

Fransa'nın Türkiye'ye karşı tutumundaki ani değişime ve ikili görüşmelere rağmen planlanan silah ticareti gerçekleştirilememiştir. Kısa vadede iki ülke arasında somut adımlar atılamamış, sonrasında ise ABD'nin silah ambargosunu kaldırmasıyla

Türkiye tekrar ABD silahlarına yönelmiştir. Bu sebeple Fransa-Türkiye ekonomik ilişkilerinde ciddi bir gelişme yaşanmamıştır (Penez, 2006:90).

Ambargo döneminde ikili ilişkilerin geliştirildiği ülkelerden biri de Federal Almanya'dır. 1975 yılında denizaltı araçlarının üretimi için Almanya'nın Türkiye'ye destek vereceği ve bu araçların yapımı için Gölcük tersanesine gerekli yatırımların ve yardımların yapılacağı belirtilmiştir. 1976 yılında ise Almanya ile Türkiye arasında askeri yardım antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Almanya'nın atıl durumda olan savunma malzemelerini Türkiye'ye hibe etme kararı aldığı belirtilmiştir. Ayrıca 1977 yılına gelindiğinde Almanya'dan Leopard A3 tankı alınacağı kararlaştırılmıştır (Şenel, 2009:252-253).

SONUÇ

1947 yılında ABD ile yapılan anlaşmalar sonucu Türkiye'ye sağlanan askeri ve ekonomik yardıma ilk başta olumlu sonuçlar doğuracağı gözüyle bakılsa da birçok açıdan Türkiye'yi zor duruma sokmuştur. Truman Doktrini adı altında ABD'den temin edilen askeri teçhizat II. Dünya Savaşı artığı olması sebebiyle ciddi manada bakım masrafları çıkararak Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Yapılan anlaşma gereği yedek parçaların yalnızca ABD tarafından temin edilebileceğinin kararlaştırılması ise askeri savunma alanında Türkiye'nin ABD'ye mutlak bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. 1960 yılında Kıbrıs'a müdahaleyi engellemek amacıyla ABD Başkanı Johnson tarafından Türk yetkililerine gönderilen mektup ile Türkiye'nin iç işlerine müdahale edilmiş ve gerekçe olarak 1947 yılında yapılan anlaşmalar öne sürülmüştür. Bu mektup, alınan yardımlar sonucu Türkiye'nin politik özgürlüğünün kısıtlandığını ilk kez somut bir şekilde gözler önüne sermiştir. 1974 yılına gelindiğinde ise bu yardımlara bağlı olarak ABD'nin ambargo kararı alması Türkiye'nin politikalarını ve ekonomisini etkileyen asıl olay olmuştur.

Özellikle 1975 yılından sonra ortaya çıkan ekonomik bunalımın küresel çapta yaşanan petrol krizi gibi birçok önemli sebebi vardır. Fakat 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatı'nın ekonomik açıdan ortaya çıkarmış olduğu yükümlülükler, ciddi boyutlara ulaşan askeri harcamalar da bu bunalımın yaşanmasında oldukça etkili olmuştur. Kıbrıs'a müdahalenin ardından ABD'nin uygulamış olduğu ambargo Türkiye'nin global çerçevede ekonomik açıdan kısıtlamalara maruz kalmasına ve kamu finansman dengesinde olumsuzluklara yol açmasına sebep olmuştur.

Uygulanan ambargo ile global çerçevede yatırımcıların Türkiye'ye olan ekonomik güveni olumsuz etkilenmiş, bu nedenle Türkiye mal ihraç etmekte zorlanmış ve zamanla ihracat oranlarında ciddi bir azalma yaşanmıştır. İhracat oranlarının düşmesi ve petrol fiyatlarındaki olağanüstü artışın sebep olduğu ithal malların girdi fiyatlarının artması döviz darboğazına yol açmıştır.

Türkiye ortaya çıkan bu döviz darboğazından kurtulmak için yeni finansman kaynakları arayışına girmiş ve çareyi düşük faizli, kısa vadeli dış borçlanmaya

başvurmakta bulunmuştur. Kısa sürede büyük bir dış borç altına giren Türkiye aynı zamanda sonradan yanlış bir borçlanma olarak kabul edilen DÇM uygulamasını devreye sokmuştur. DÇM uygulaması ile mevduat sahiplerine kur farkının karşılanma garantisi verilmesi ve vade sonu yüksek reel faiz oranları Hazine'yi zor durumda bırakmıştır. Aynı zamanda bankaların kredi hacminin genişlemesi ekonomide enflasyonist bir baskı oluşmasına sebep olmuştur.

Uygulanan ambargoya bağlı olarak enflasyon oranlarındaki ciddi yükseliş ve yaşanan döviz darboğazı sonucunda GSMH düşüş trendine girmiştir. Tüm bunlar sonucu oluşan topyekûn istikrarsızlık, işsizlik oranlarının yükselmesine zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda işsizlik, ekonomik büyümenin bir türevi olarak görülmüş ve ekonomik büyümede gelişme sağlandığında işsizlik oranlarının da düşeceği varsayılmıştır. Fakat uygulanan politikalar sonucu büyümede olumlu gelişme sağlanamadığından işsizlik oranlarında da yükseliş durdurulamamıştır.

Özetle 1970'li yıllarda yaşanan diğer olumsuz gelişmelerle birlikte, ABD'nin uygulamış olduğu ambargo Türkiye ekonomisini oldukça güç durumda bırakmış ve ekonomide genel olarak istikrarsızlık yaşanmıştır. Artan cari açık, döviz darboğazı, enflasyon ve işsizlik oranlarının yükselmesi, ekonomik büyümenin düşüş trendine geçmesi 1978-1979 yıllarında ciddi bir ekonomik bunalımının yaşanmasına yol açmıştır.

Uygulanan ambargonun da etkisiyle Türkiye'de yaşanan bu bunalımı ortadan kaldırmak amacıyla "24 Ocak 1980 Kararları" alınmış ve Türkiye ekonomisinde köklü ve yapısal bir değişime gidilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dış dünya ile var olan ilişkilerin ekonomik anlamda daha da geliştirilmesi ve buna bağlı olarak dış pazarda Türkiye'nin rekabet gücünün arttırılması hedeflenmiştir.

ABD silah ambargonun bir diğer sonucu da askeri savunma için gerekli olan teçhizatın ithalat yoluyla temin edilmesinin, Türkiye ekonomisini çok derinden etkilemesi olmuştur. Zamanla askeri alanda ABD'ye olan mutlak bağımlılığın artması ambargo ile krize yol açmış ve Türkiye yedek parça gereksinimini başka ülkelerden sağlamaya çalışmıştır. Fakat tedarikçi ülkelerle yapılan alışverişlerde

fahiş fiyatlar uygulanması daha büyük harcamalar yapılmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda yerli savunma sanayiinin gerekliliği ön plana çıkmıştır.

Türk Savunma Sanayi zamanla önemli gelişmeler kaydedip birçok yerli üretime imza atsa da ABD ambargosu sonucu ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri bir daha yaşamamak için tamamen dışa bağımsız ve günümüz teknolojik gelişmelerinden geri kalmayacak şekilde ar-ge çalışmalarına önem vermesi, gerekli yatırımların sağlanmasıyla üretim yeteneğinin en üst seviyeye ulaştırılması gereklidir. Ancak bu gelişmelerin sağlanmasıyla dışa bağımlılığımız minimum seviyeye inmiş olacak ve siyasi kararlarımız dokunulamaz bir hal alacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- Adıgüzel, M. B. (2019). *Kıbrıs Tarihi: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonrası*. Ankara: Sonçağ Kültür Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. ve Afyoncu, E. (2001). *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*. İstanbul: Tatab Yayınları.
- Arda, E. (Ed.). (2017). *Yapısal Dönüşüm ve Politika Uygulamaları: Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Artuç, İ. (1989). *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış*. İstanbul: Kastaş A.S. Yayınları.
- Aydoğdu, A. (2005). *Kıbrıs Sorunu, Çözüm Arayışları, "Annan Planı ve Referandum Süreci"*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Bıykoğlu, N. (1991). *Türk Havacılık Sanayi*. Ankara: Savunma Sanayi Müsteşarlığı.
- Birand, M. A. (1979). *Diyet*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çırak N. A. (2020). *Türkiye'de Gelir Dağılımı Sorunsalının Ekonomik Krizler Çerçevesinden Analizi: 1980'den Günümüze 8. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*. İstanbul: İlmi Etüdler Derneği.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ekzen, N. (2016). *Türkiye Kısa İktisat Tarihi*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası 1919-1980* (14.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (2018). *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*. İstanbul: Altınbaş Üniversitesi Yayınları.
- Gürcan, A. İ. (2013). *Kıbrıs Barış Harekâtı Ve Ötesi*. İstanbul: Kastaş Yayınevi
- İkiz, İ.E. (2007). *Bir Ada, Bir Dava, Bir Savaş*. İstanbul: Alfa Yayınları
- İlhan, A. (2002). *Batının Deli Gömleği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (1994). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurtoğlu, R. (2015). *Türkiye Ekonomisi (1938-2010)*. Ankara: Orion Kitabevi.

- Manisalı, E. (2003). *Dünden Bugüne Kıbrıs*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Manisalı, E. (2004). *Avrupa Kıskaçında Kıbrıs*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Merih, T. (2006). *Soğuk Savaş ve Türkiye*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Mütercimler, E. (2007). *Satılık Ada Kıbrıs: Kıbrıs Barış Harekatının Bilinmeyen Yönleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Oktay, H. E. (2015). *Türk Tarihinin Kayıp Yılları: Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: Akis Kitap.
- Oral, A. ve Killigil, N. (2016). *Enver Paşanın Kardeşi*. İstanbul: Demkar Kitabevi.
- Oran, B. (2009). Dönemin Bilançosu. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası 1919-1980* (14.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orhun, F. Ç. (2019). *K.K.T.C Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın Annan Planı Sürecindeki Mücadelesi*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Polat, E. (2018). *Tarihten Bugüne Kıbrıs Meseleleri ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Sonyel, S. R. (1985). *Türk Yunan Anlaşmazlığı*. Ankara: Türk Kültür Derneği Genel Merkezi.
- Sömek, E. (2017). *Kıbrıs Türkünün Millî Mücadelesi*. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Sönmezoğlu, F. (1994). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Şahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Tarakçı, M. (2010). *Kıbrıs Barış Harekâtı*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Tayhani, İ. (2001). *Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayi 1923-1950*. Ankara: Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları.
- Tellal, E. (2009). SSCB'yle İlişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası 1919-1980* (14.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tuncer, H. (2012). *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?* İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ulusoy, A. (2004). *Devlet Borçlanması*. Trabzon: Üçyol Kitabevi.
- Yaşa, M. (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*. İstanbul: Akbank Kültür Yayını.

MAKALELER:

- Akarçay, P. ve Ak, G. (2018). Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs; Jeostratejik/Jeoeconomik Önem ve Gelişmeler. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi*, 5(1), 140-157.
- Aktaş, E. (2017). Kıbrıs Barış Harekâtı'na Kadar Kıbrıs Sorununa Genel Bir Bakış. *Turkish Studies*, 12(21), 23-44.
- Alpagu, H. (2016). 24 Ocak Kararları ve Turgut Özal Döneminin Yansımaları. *Proceedings Of International Turgut Ozal Symposium*, 3 Mart 2016, 129-134.
- Arık, U. (2011). Kıbrıs Krizi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 3-21.
- Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Balıkçioğlu, E. (2016). Kıbrıs Müzakerelerinde "Taksim" Tartışmaları (1956-1959). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 30-62.
- Balyemez, M. (2018). TMT'nin Kuruluş Tarihi Hakkında KKTC'de Yanlış Oluşan Kamusal/Toplumsal Hafıza (İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında). *Turkish Studies*, 13(16), 35-53.
- Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 58-81.
- Başlamışlı, M. (2021). ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi. *Asia Minor Studies*, 9(1), 695-712.
- Bayram, M. (2015). Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askeri Darbelerin Rolü. *Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 31-43.
- Biçer, B. (2020). Dış Borç-Ekonomik Büyüme İlişkisi:1970-2017 Dönemi Türkiye Örneği. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23-45.

- Bilge-Criss, N. (2012). Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 1-28.
- Bozdağlıoğlu, Uyar, E. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 45-65.
- Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 51-71.
- Canbay, Ş. ve Mercan, D. (2020). Türkiye’de Silah İthalatının İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(15), 707-734.
- Delice, G. (2015). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: 85 Yıllık Bir Geçmişin İzlerinden Tarihe Kayıt Düşmek. *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 21-55.
- Derman, G. S. ve Kurban, V. (2016). Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile ilişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(33), 455-484.
- Ecevit, B. (1999). Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 39(1-2), 1-24.
- Efe, İ. (2019). NATO’ya Üyelik Sürecinde Türkiye- ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri. *History Studies*, 11(2), 601-619.
- Erdem, M. ve Sezgin, S. (2018). Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dünya ve Türkiye’nin Genel Bir Görünümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 315-333.
- Eroğlu, H. (2002). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(54), 735-793.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Ertem, B. (2018). 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974). *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 655-676.
- Ertuna, Ö. (2004). 1923’ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023’e Doğru Hedefler. *Boğaziçi Üniversitesi Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 0(21), 6-17.

- Feridunoğlu, İ. C. (2017). Hürriyet Gazetesince 1964 Johnson Mektubu Sürecinde Kullanılan Dilin Milliyetçi Söylem Bağlamında Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 371-194.
- Gülen, A. (2012). İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965). *Atatürk Yolu Dergisi*, 13(50), 389-428.
- Güler, Y. (2004). II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950). *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 5(2), 209-224.
- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi. *G. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7-26.
- Keser, U. (2011). 21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, 11(23), 93-121.
- Keser, U. ve Ak, G. (2016). *Kanlı Noel'den Johnson Mektubuna Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu*. Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu, 11-13 Aralık, Gazimağusa.
- Keser, U. ve Ak, G. (2018). Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz'de Yapılması Gerekenler. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 96-100.
- Kılınç, M. (2018). Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi (1950-1983). *Turkish Studies*, 13(16), 171-183.
- Koday, Z. (1995). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin Coğrafi Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(2), 17-25
- Mangır, F. ve Erdoğan, S. (2012). Türkiye'de Enflasyon ile İşsizlik Arasındaki İlişki (1990-2011). *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 49(570), 77-85.
- Özersoy, K. (2009). Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme. *Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi*, araştırma dizisi no:32
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Polat, Ö. ve Ersungur, M. S. (2011). Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 48-64.

- Sari, O. E. (2021). Amerikan Kongresi'nin Askeri Ambargo Sonrası İngiltere'nin Türkiye'ye Silah Tedarikinde Yaşadığı Politik İkilem (1975). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(77), 344-351.
- Savrun, E. ve Tınal, M. (2017). Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 349-371.
- Şahin, G. (2017). Türk Basınının 1964 Kıbrıs Olaylarına Bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(3), 1474-1494.
- Şahin, İ. (2020). Düşünceden Eyleme EOKA. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (37), 21-49.
- Şahin, İ., Şahin, C. ve Öztürk, M. (2013). Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'den Kıbrıs'a Yapılan Göçler Ve Tatbik Edilen İskan Politikası. *Turkish Studies*, 8(7), 599-630.
- Şahin, L. ve Yıldırım, K. (2015). Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İşsizlikle Mücadele Politikalarının Gelişimi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 45(2), 111-152.
- Şenkardeşler, R. A. (2018). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi. *Journal Of Accounting, Finance And Auditing Studies*, 4(1), 108-129.
- Tanyeri, İ. (1984). Beşinci Planda İstihdam ve İşsizlik. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 5-24.
- Taş, S., Örnek, İ. ve Akdoğan, G. (2013). Türkiye'de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 659-682.
- Taşlıgil, N. ve Şahin G. (2018). Tarihsel Süreçte Haşhaş ve Afyon. *Tarih Okulu Dergisi*, (34), 163-196.
- TBMM Tutanak Dergisi. 19.08.1974. C. 13, Toplantı:13, Birleşim:5.
- Topal, C. (2013). Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 112-120.
- Türkman, S. ve İlhan, A. (2019). 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına Giden Süreç. *Turkish Studies Historical Analysis*, 14(4), 1029-1046.

- Uzunkaya, S. Ş. (2019). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkisi. *Ekonomi. İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 176-185.
- Vatansever, M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(0), 1487-1530.
- Yalçın, E. (2016). Kıbrıs'ta Türk Mukavemet Teşkilatı ve Rauf Denktaş. *Atatürk Yolu Dergisi*, 15(58), 279-301.
- Yüksel, D. Y. (2018). Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(2), 311-376.

TEZLER:

- Açıkgöz, S. (2006). *Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974)*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Üniversitesi, Edirne.
- Akıl, B. (2020). *Truman Doktrini ve Marshall Planının Türk Basınındaki Yansımaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Altan, S. (2018). *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Haşhaş: Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla (1909-1950)*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bülbül, B. (2006). *Marshall Planı ve Türkiye'deki Uygulanışı*. (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Cankut, A. (2006). *Kıbrıs Türkünün Varoluş Mücadelesi (Türk Mukavemet Teşkilatı ve Faaliyetleri)*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Dölkeleş, B. (2014). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında ABD'nin Uyguladığı Silah Ambargosu Ve Türk Savunma Sanayiine Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi/Lisans Üstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Lefkoşa.
- Er, H. (2006). *NATO'ya Üyelik Sürecinde Türk ve Yunan Kamuoyu (1949-1952)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

- Erdoğan, S. Y. (2008). *Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Rejimlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gülsoy, A. F. (2020). *Türk Milli Savunma Sanayii: Aselsan Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İntaş, Ö. (2019). *24 Ocak 1980 Ekonomik Kararların Türkiye Ekonomisine Etkileri, Yansımaları ve Sonuçları*. (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- İzgi, A. R. (2007). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye’ye Uygulanan Silah Ambargosu Ve Sonuçları*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Kahraman, M. (2011). *Türkiye’de Haşhaşa Uygulanan Politikalar ve Haşhaşın Türkiye İçin Önemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Kılıç, R. (2015). *Truman Doktrini ve Marshall Planı’nın Türk Basınına Yansımaları (1947-1951)*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- Köse, H. (2010). *II. Dünya Savaşı Sorası Türkiye Amerika İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Odabaşoğlu, Ş. (2012). *Türkiye ve Avrupa Birliği Savunma Sanayi Gelişimi Çerçevesinde Türkiye’nin Seçilmiş Bazı Avrupa Birliği Ülkeleri ile Arasında Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisine Ampirik Yaklaşım*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Olcar, A. (2013). *Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Penez, A. (2006). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Fransa İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

- Saraçöz, Y. (2018). *Savunma Sanayinin Önemi ve Savunma Harcamalarının Ülke Ekonomisine Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevinç, S. (2020). *Dünya’da ve Türkiye’de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Makroekonomik Etkilerinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Şahbaz, F. (2007). *Savunma Sanayinin Dış Politika Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- Şenel, E. (2009). *1975-1978 Yılları Arasında Türkiye’ye Uygulanan Ambargonun Türk Savunma Sanayine ve Teknoloji Yönetimine Etkisi*. (Doktora Tezi). T.C. Kara Harp Okulu/Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uyar, G. (2019). *Türkiye’de Dış Borçların Ekonomik Büyümeye Etkisi: 1970-2017*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Üstün, A. (2020). *Türkiye-Libya İlişkileri (1951-2011)*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

GAZETELER:

- Milliyet Gazetesi. (1974). “Alpkaya: Fantomlar Bu Ay Alınacak” 05.08.1974, s.6.
- Milliyet Gazetesi. (1974). “Bakan Kayra, Jet Yakıtımız Bol Dedi”. 21.01.1974, s.10.
- Resmî Gazete. (1974). “1974-1975 Döneminde Yedi İlde Haşhaş Ekimine İzin Verilmesi Hakkında Karar” *Resmî Gazete*. (Sayı:14932, 1 Temmuz 1974).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (02.07.1974). C.6, Dönem:4, Toplantı:1, Birleşim:104.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (19.08.1974). C. 13, Toplantı:13, Birleşim:5.
- Milliyet Gazetesi. (1974) “Abdi İpekçi, “Dostlarımız” 20.08.1974, s.6.
- Milliyet Gazetesi. (1974) “Libya’da devrimin 5. Yılı törenle kutlandı”. 02.09.1974 s.1-10.

Ek-3. Cumhuriyet Gazetesi "Truman Yardım Kanunu İmza Etti" Başlıklı Haberi

FOTOGRAFLA ATATÜRK
Nevres ve Ankara bu hafta için
Fiyat: 125 Kuruntur.
Ünvan: Sımsık Yayı
CUMHURİYET Matbaası

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADİ
24 Üçüncü Yıl Sayı: 8178
Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, İstanbul - Posta Bakanlığı, İstanbul No: 24
Tebliğden Ücretli Devleti, Başmüdürlük: 1025, Yayıncı: 1025, İstanbul - 1947

MUDE MUDE MUDE
Mevkidi ve yazarı mahallinde
TAKSİTLE BAŞ İZMETİ ve aygıt
DİREKTÖRÜ: M. ÇAKIR
Yazarlar: M. ÇAKIR, H. İZZET
Yeni haberler için her gün gazete
bu sayfa ve diğer sayfaları
UZUMLUK: 10252
MANKARA

Cuma 23 Mayıs 1947

Truman Yardım Kanununu İmza Etti

Yardımanın sarfedilmesi için müzakerelere başlanıyor

Amerikan Askerî Heyeti dün Ankaraya geldi

General Oliver'in beyanata: «Alakalı Türk makamları ile iyi bir işbirliği yapacağımızdan eminim»

Birleşmiş Milletler Kurulunda sark meseleleri

General Oliver'in beyanata: «Alakalı Türk makamları ile iyi bir işbirliği yapacağımızdan eminim»

Truman imza merasimini müteakib bir nutuk söyledi ve: «Yardıma Türk ve Yunan milletlerinin heyeti umumiyesine faydalı olmasını sağlamak niyetindeyiz, dedi»

Konuştu Çay 22 (24) - Yabancılar için yardım kanununu imzalayan Başkan Truman, Türkiye ve Yunanistan 400 milyon dolar yardım programı için kararlı olduğunu, devletin ve bu programın yararlı olduğunu, Amerika'nın yardım programını desteklediğini söyledi.

Başkan Truman'ın söylediği: «Amerika ve Yunanistan arasında bulunan Türk ve Yunan Askerî Heyeti, Ankara'ya geldi. Heyet, Amerika'nın yardım programını desteklediğini söyledi. Heyet, Amerika'nın yardım programını desteklediğini söyledi. Heyet, Amerika'nın yardım programını desteklediğini söyledi.»

Yunanistan'ın kuzey hududları

Birleşmiş Milletler tarafından hududlarda şiddetli tedbirler alınması kayyiliye ortaya çıktı

Ceteciler son günlerde faaliyetleri Türk-Yunan hududunda doğru genişlettiler

İstanbul Kız Lisesinin Spor bayramı

«Doğu Birliği», Ürdünün Bağdad elçisinin demeci

Kral Abdullah bir ekonominin aleyhleri birliği kurmak gayetini ilah ediyor

Almanya'da Ruslara karşı mukavemet hareketleri belirdi

Türk - Amerikan talepleri arasında

Mektublaşma yolu ile arkadaşlık kuruyorlar

Senirkent davası bitti

Sankilerden 11 mühtelif hapis cezasına mahkûm oldular

Tekel Bakanının Doğu illerindeki tetkiki

Tahsin Coşkun, tiftiklerinin dünya piyasasında rakibini hale getirilmesini söylüyor

Garsonlar için açılan kurs bitti

Truman imza merasiminde Başkan Truman'ın Başkan Truman'ın imza ettiği Truman Yardım Kanunu'nun bir kopyası.

Ankara cinayeti davasına dün Yargıtayda bakıldı

Haşmetin avukatı, Bolu mahkemesi, matbuat ve şahidler aleyhinde ağır ithamlarda bulundu, Reşidin vekili de mukabele etti

Başsavcı kararın bazı noktalardan bozulmasını mütaleasında bulundu, karar 17 haziranda verilecek

Ankara 22 (24) - Ankara'da geçen hafta başlarında Bolu Mahkemesi'nde Haşmet'in cinayeti davasına bakıldı. Haşmetin avukatı, Bolu Mahkemesi'nde Haşmet'in cinayeti davasına bakıldı. Haşmetin avukatı, Bolu Mahkemesi'nde Haşmet'in cinayeti davasına bakıldı.

Tekel Bakanının Doğu illerindeki tetkiki

Tahsin Coşkun, tiftiklerinin dünya piyasasında rakibini hale getirilmesini söylüyor

Tahsin Coşkun

Türk - Amerikan talepleri arasında

Mektublaşma yolu ile arkadaşlık kuruyorlar

Kuruluş diploma alan garsonlar

Kaynak: 23 Mayıs 1947 Cumhuriyet Gazetesi

